

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBØGER

UDGIVNE AF HISTORISK SAMFUND
FOR AARHUS STIFT

XXVII

AARHUS
DE FORENEDE BOGTRYKKERIER
1934

AARHUS STIFTS

AARBØGER

XXVII

AARBØGER

UDGIVNE AF HISTORISK SAMFUND

FOR AARHUS STIFT

XXVII

AARHUS

DE FORENEDE BOGTRYKKERIER

1934

REDAKTIONSUDVAG:

Ejler Haugsted, Bibliotekar, Formand.

I. Henningsen, Forstander for den jydsk Handelshøjskole.

V. J. von Holstein Rathlou Bibliotekar, Dr. phil.

Paa Titelbladet er gengivet Biskop Jens Iversøn Langes Sigil.
Omskrift: ꝑ iohannis dei gracia episcopi arustensis St. Clemens med
Korsstav i den højre og Anker i den venstre Haand. — For-
neden Bispens Vaabenskjold med de tre Roser.

Dagligt Liv i Hads Herred i Halvfjerdserne.

Af R. THOMASEN.

I de godt tresindstve Aar, der er gaaet siden 1870, er Livet paa Landet blevet helt forandret. Meget gammelt er forandret, og meget er glemt.

I det følgende skal jeg gøre et Forsøg paa at fremdrage nogle Træk af Livet, som det i min Barndom levedes i Hads Herred, i Aarhus Amt, omkring 1870, væsentlig dog paa Gaardene.

Der var sket mægtige Fremskridt fra den Tid, som Far og mine Farbrødre kunde fortælle om fra den første Fjerdedel af Aarhundredet. Før 1870 levede man paa de gamle Traditioner. Arbejdsmetoderne var de gamle. Det var endnu Selvforsyningens Tid baade i Henseende til Mad og Klæder — væsentlig da. Man holdt paa de gamle Sæder og Skikke, havde de gamle Fester og Gilder, brugte den gamle Navnegivning, Søn blev opkaldt efter en Bedstefader og Datter efter en Bedstemoder o. s. v.

Endnu var ingen -ismer trængt ind i Befolkningen. Vel gik Grundtvigianismen i de Aar sin Sejrs gang hen over Egnen, men den havde endnu ikke givet sig noget Udslag i det praktiske Arbejde. Men meget Nyt baade i aandelig og materiel Henseende strømmede nu ud over Landet (se senere under sidste Afsnit), og de Bønder, der gik forrest, og for Resten ogsaa de, der fulgte dem, havde Evner til at optage det i sig. Der var Renaissanceblod i dem, de havde et aabent Blik ud til alle Sider og svulmede af Iver og Arbejdslyst. Det var først nu, flere Slægtled efter deres Frigørelse, at de virkelig følte sig som fri Mænd. Atter, efter Aarhun-

dredets Forløb, følte de sig saa stærke og rige i deres Væsen, at de havde Raad til at være sig selv. — Et Eksempel vil belyse Fremskridtet. Min Bedstemoder er født 1772 i Saxild By og gift 1798 til den østre Gaard i Dobbeltgaarden Odder Bisgaard. Aaret før hun blev gift, blev hendes Faders Gaard efter Udsiftningen flyttet ud til Tuskjær, og hun og hendes Søster klinede alle Husene op til den nye Gaard. Det var dengang Kvindernes Arbejde. Disse lerklinede Huse blev i 1840erne og deromkring i Selvejerbyerne afløst af Bindingsværkshusene. I Fæstebyerne under Rathlousdal saas de endnu til op mod Slutningen af Aarhundredet. I 1868 brændte hele Morsholt By og en Del af Saxild, og saa at sige alle de ny Gaarde og Huse opførtes i Grundmur, høje, rummelige og solide Huse i Modsætning til de lave og snævre Bindingsværkshuse, for slet ikke at tale om de lerklinede. Haandværket var nu her taget i Brug i sit fulde Omfang. Det var Fremgangen paa dette Omraade, og saaledes var det paa mange; men det var dog først omkring 1870, at den stærke Opgangstid rigtig kom og med den de store Forandringer i Levevis.

Maden og Maaltiderne.

Før vi gaar over til Hovedemnerne, fortæller jeg lidt om Maden og Maaltiderne. Passede de Folk deres Arbejde, saa passede de ogsaa deres Mad.

De begyndte om Morgenens med Frokost, om Vinteren Kl. 8, om Sommeren Kl. 7 eller før, naar Pigerne havde malket, og Karlene og Drengene havde fodret og gjort deres Staldtjeneste. Frokosten bestod om Vinteren, Foraar og Efteraar af skoldet Mælk og Smørrebrød, om Sommeren Kaffe eller Te i Stedet for Mælk. Kl. 9^{1/2} Døvre¹⁾, Øllebrød eller Mælkebrød. Kl. 12 Middag²⁾. Forretterne var Grød og Vælling, altid af store Byggryn, Kærnemælksvælling oftest med Risengryn, Kaal, Ærter, Hvidkaalsuppe³⁾, Kalvesuppe. Høns-

¹⁾ Dowe — daw — verd, Dagmaaltid.

²⁾ Ondnowe af latinsk nona, niende og verd, oprindelig altsaa et Maaltid ved den niende Time, Kl. 3.

³⁾ Rallikesuppe, Rallik-Pjalt, Klud.

kødsuppe og Oksekødsuppe serveredes yderst sjælden uden for Festerne. Den tidligere almindelige Klump, en graa, sejt Bygmelsbolle, blev lidt efter lidt fortrængt af Rismelsbollen og Melbollen i alle Supper og i Klumpmælk. Risenvælling eller Risengrød og de søde Supper var almindelig Forret om Søndagen. De søde Supper var kogte af Bærsaft paa fine Byggryn, Risener eller Sagogryn tilsat tørrede eller friske Æblestykker, eller naar de ikke forefandtes Svedsker og Rosiner. Om Efteraaret og af og til om Vinteren Nullesuppe¹⁾, Hyldebærsuppe med Melboller. Efterretten var Flæsk med Sovs²⁾ i Panden med kogte eller stuede Kartofler, ofte iblandet med Gulerødder, Pandekager, Æbleskiver, Kalvesteg, Frikadeller af Kalvekød eller Lever, Æbleflæsk og Æggecake med Flæsk og Purløg og flere Æggeretter i den gode Æggetid. Af Grøntsager spistes væsentlig blot Hvidkaal med Sylte, kogt eller stegt Flæsk. Rødkaal var sjældnere og spistes blot om Julen. Fisk spistes ikke meget, især ikke af Folk, der boede noget fra Stranden. Sild et Par Gange om Foraaret, Flynder, Torsk og Hornfisk en enkelt Gang. Aal var ogsaa en ret sjælden Ret, den var dyr, saa tog man hellere den billigere Aalekvabbe³⁾, selv om den ikke var saa god. Eftermiddagskaffen fik man om Sommeren Kl. 2, lige før man drog i Marken, den bestod blot af en Kop Kaffe med et Stykke brunt Kandis til. Om Vinteren blev den slaat sammen med Eftermiddagsmelmaden Kl. 3—4. Denne bestod blot af en Skive Fedtebrød og en Skive Smørrebrød med lidt Kød eller Ost paa. Nadværen⁴⁾, om Vinteren ved 6—7 Tiden, om Sommeren ved Solnedgang, bestod af Rester fra Middagsmaden, især Mælkegrød. Var der ikke saadanne Rester, trak man ind paa Te med bart Smørrebrød. Om Sommeren var Flydevalle⁵⁾ en yndet Ret til Aftensmaden. Den lavedes af Ostevallen og spistes med Smørrebrød til. Om

1) Nudel, tysk Ord, Bolle.

2) Deppels.

3) Oolbussi.

4) Nætowe, af Næt-verd.

5) Flydewald.

Vinteren Kl. 9 $\frac{1}{2}$, lige før der skulde malkes og affodres, tog man sig endnu et lille Maaltid, *Kvældsmeden*, som Eftermiddagsmelmaden; men kunde der findes en lille ekstra Anledning, maatte Madmoder spendere en Kop Kaffe til. Derefter kunde man roligt gaa i sin Seng, og for den Sags Skyld sove med en god Samvittighed.

Man stak naturligvis til det fælles Fad eller Pande, og der var følgelig ikke Tale om Dug paa Bordet, ofte havde man dog et Stykke Voksdug at lægge paa, Skeer — altid af Træ — Knive og Gaffler havde Plads i Bordskuffen. Jeg kan huske, at der brugtes *Lertallerkener*, i Almindelighed brugtes dog *Tallerkener* af simpel Fajance, til Flæsk, Frikadeller o. s. v., jeg mindes ogsaa at have set smaa *Tallerkener* af Træ, men jeg tror ikke, at jeg nogensinde har set dem i Brug. Forretterne serveredes i almindelige *Lerfade* eller i store *Fajanceskaale*. *Terriner* var blot til festlige Lejligheder.

Mændenes Arbejde.

Vi begynder med Foraaret. Saa snart man kunde komme i Jorden, skulde man ud med Slagharven. To »Tænder«, to Gange over samtidig. Saa blev det hele kløet godt igennem med *Svenskharven*. Ogsaa to »Tænder«. Saa jævnet igen med et Par Tænder med *Slagharven*, og nu kunde der saas. Efter Saaningen blev Sæden harvet ned med *Slagharven*. Saa gik *Tromlen* over det, og man var færdig med *Tilsaaning*en, *Valborg Aften* den 30. April var den sidste Frist. — *Slagharven* var en dobbelt *Harve*, fire *Træbuller* i hver *Halvdel*, besat med firkantede, lige Tænder. *Svenskharven* var halvrund, med svære *Træbuller*, besat med krumme Tænder, der endte i *Gaasefodsform*. Alt blev naturligvis saaret med *Haanden*. Paa *Herregaardene* brugtes dog store *Bredsaare*. Lige efter *Midten* af *Halvfjerdserne* kom *Radsaaeren*; den anskaffedes ogsaa af enkelte *Bønder*. — Jeg ved ikke om det, at Sæden skulde være i Jorden før *Valborg Aften*, har noget at gøre med *Valborgblusset*. Sikkert er det jo nok, at *Blusset* er et *Levn* af den gamle *Soltilbedelse*. *Baalet* var *Solen*. Var det en *Bøn* til

den: Sæden er lagt. Giv du nu, Sol, din Varme og Vækst til den! Hvem ved?

Saa var der gerne et lille Pusterum, det blev — for saa vidt det Arbejde ikke allerede var gjort, før man gik i Marken — benyttet til at hugge den gamle Vedkast¹⁾ i Pinde og sætte den ny Vedkast op efter denne Vinters Skovning. Saa skulde Gærderne om Haverne tilses. Hjemme var der Tjørnegærde ud til Marken, Hasselgærde til Naboens Have og Stakit (sat 1864) langs Indkørselsvejene. Humlehaven, der laa for sig selv, var omgærdet med Tjørnegærde. Et saadant Gærde var lavet som følger: Man drev Stager i Jorden paa godt en Alens Afstand, og mellem dem traadtes saa Tjørnen ud og ind. Tjørnen hentedes fra Diger og Hegn. Skulde der laves Hasselgærde, gik man frem paa følgende Maade: Stolper af El eller Bøg, sjældnere Eg, blev i nogle Meters Afstand nedrammet i Jorden med Nydien²⁾. Paa dem sømmedes tre Ledere, og mellem dem lodret, hveranden til hver sin Side, to Alen lange, runde eller kløvede Hasselpinde.

I Maj Maaned skulde der ogsaa skæres Tørv og tækkes. Tørveskæringen gik saaledes for sig: Manden³⁾ rispede for Tørvene, d. v. s. han skar et Snit i Gravens Længde med et kort og et langt Rispejern. Det korte til det øverste Lag, det lange til det nederste. Det blev Tørvens Længde, og lodret paa dette Snit rispede han et andet i Tørvens Bredde. Der stod altsaa Søjle ved Søjle Tørvejord i Tørvens Længde og Bredde. Karlen stod i Graven med Tørvejernet, og med dette skar han nu Tørvene ud af Søjlen i dens Tykkelse og lagde dem op paa Kanten af Graven. To Piger trillede Tørvene bort og satte dem af paa Grønsværen til Tørring. Maden spistes i Mosen under »Skjulet«⁴⁾, i Læ for Sol eller Vind. Under det tog man ogsaa Middagsluren. Skjulet var et Halmtag, som det Vejmændene endnu hist og her bruger. — Tækningen var før Halvfjerdserne et langsommeligt Arbejde. En

¹⁾ Vedkast, Trætop fra forrige Aars Skovning.

²⁾ Stor Trækølle.

³⁾ Husbonden.

⁴⁾ Skjyne'let.

Tækkemand brugte en halv Snes Dage til at tække en Husside paa 40—50 Alen. Og saa skulde han oven i Købet have »gjort Tag« (se S. 9—10); men nu kom de flyvende Tækkemænd. De kunde: Det samme Arbejde paa $1\frac{1}{2}$ — $1\frac{3}{4}$ Dag, men saa var de ogsaa to om det, og de fordrede ikke det gjorte Tag, de tog Langhalmene, som den var. I Stedet for som tidligere at bevæge sig hen ad Taget paa lange Stænger, der maatte flyttes op og ned med stort Besvær, »fløj« de til Siden og op og ned paa Tækkestole. Hver af dem havde to. De flyttede dem med en Krog bag paa deres Klappeskovl.

Derefter kunde der tages fat paa Brakken (Halvbrak). Gødningen blev kørt ud til en Ager ad Gangen, saa pløjet ned og tromlet og saaledes videre, stadig en Ager ad Gangen, til Græsmarken¹⁾ laa fældet. Undertiden, i tørre Somre, kunde det være svært at holde Ploven i Jorden, især paa lerede Steder, men saa maatte Hyrdedrengen tages til Hjælp; han maatte af al sin Kraft trykke ned paa O'sen²⁾. Det kunde være svært at holde Ploven nede, men saa kunde han ogsaa faa Lov til at køre Hestene Resten af Omgangen (Omfaret), til de kom til det haarde Sted igen. Det var svært, meget svært, men til Gengæld: At køre et Par Heste! Brakmarken blev saa passet med Harvning, og ind under Høsten fik den en dyb Pløjning. —

Saa var Høsletten inde. Først slog man Kløvermarken, saa Engen og til sidst Mosen. Mændene slog Græsset i Takt med hverandre. Hvor det laa for tykt efter Mejningen, maatte en Pige splitte det ud i Skaaret. Den Dag, det skulde stakkes, blev det hwerret, vendt, om Formiddagen. Før Hesteriven kom, op mod Midten af Halvfjerdserne, maatte det hele rives med Haandrive. Saa stod det en 8 Dages Tid i Stak, som nu Vejret var til, og det blev saa kørt ind. Det blev ført ind paa Ladet³⁾, stukket gennem Akkenejet⁴⁾. — Saa

¹⁾ Booren.

²⁾ Stangen fra Plovlegemet til Forstillingen.

³⁾ Stænget over Staldene, ogsaa i Sengelad og Swønlad (Svinelad).

⁴⁾ Akkenej, maaske Nakkenej, Hullet i Taget, gennem hvilket man stak Hø og Korn, der var lavt til Taget, det var »Nakkenej!« at staa der og tage fra (ta fre').

var der blot at køre de Tørv hjem, som ikke var kommet hjem ved den mere lejlighedsvisse Kørsel nu og da gennem Sommeren, og saa var man færdig til at tage mod Høsten.

Høsten — ja, jeg kan ikke tænke paa den, uden at der frem i min Erindring stiger Billede paa Billede, der fortæller om svært Arbejde, men ogsaa om stærk Arbejdslyst, og altid under Udfoldelse af megen Muntherhed og Vid. Saa meget af Arbejdet foregik i Samling, og der var altid en rig Lejlighed til en lille Vittighed, en Morsomhed eller et Slagord. Ja, man gik ikke af Vejen for at blotte sig selv ved en Dumhed; alt var tilladt, naar blot det satte Humøret op. Alle de Fortrædeligheder, der kunde komme til i Løbet af Høsten, Regn, lummert Vejr, en Vælten nu og da, en knækket Vognstang, maaske af og til et knubbet Ord, alt det er glemt af alle dem, der deltog i den Tids Høst, tilbage staar blot Mindet om det gode Humør, det stærke Arbejde og ikke at forglemme den gode Mad, der altid vankede om Høsten. En maanedlang Fest! Og helt højtidelig følte Optakten til Høsten. Jeg ser endnu hele Flokken den første Høstmorgen vandre af Sted mod Rugmarken, Høstmændene med Meedtøwet¹⁾ paa Skulderen og Optagerne, altid Kvinder, med Riven i Haanden. Solen blinkede i de nyslebne Leer, og Kvindernes store, hvide Lærredsforklæder, deres hvide Høstærmer og deres lyse Hænghat skinnede af Renhed, og naar saa Høsterne stillede sig op ved Rugen og strøg deres Le, lød det som en Fanfare til Dagen, en Jubel over, at nu skulde Kræfterne sættes ind og udløses, og Karlen, der altid gik forrest med Villespigen²⁾ efter sig, spændte sine Muskler og gik med hende ind i Høstens Dans, og de ældre, selv de, der var blevet godt op i Aarene, de skulde nok vise, at de endnu kunde træde den Dans med, og Lillepigen, der altid gik efter sidste Meed, skulde

¹⁾ Meed betyder Stang og findes i Slædemede, Medestang og i det jyske Ord Lasmestang — me- = Meed. Betydningen af Meed er glemt, og saa føjede man Stang til.

²⁾ Villes er sandsynligvis dannet af vil og bruges om den, der vil noget for Alvor. Sml. villest, dygtigst.

nok vise, at hun ogsaa kunde klare den. Men Husbonden, der stod og ventede paa at komme til at sætte i Hob¹⁾, bad maaske uvilkaarligt og uden Ord en stille Bøn om, at den gode Høst maatte komme godt i Hus.

Saa gik Høsten sin jævne Gang. Var der en Dag eller flere med Regnvejr, blev Høstfolkene hjemme, var det blot en Byge²⁾, der kom, drog de alle ind i Laden for at binde Baand af Rughalm til Kjerrebinding. — Alt Smaakorn blev, til hen mod Slutningen af Halvfjerdserne, lige før Indkørselen bundet i Kjerre med disse Baand, to Neg i hver Kjerre. Her i Laden gik Sladderen, og her vankede der Historier. Altid noget for Børnene at høre paa. — Høstede man en Dag langs med en Nabos Gaard, blev man inviteret til »Hønsel«. Hønsene kunde jo altid have gjort lidt Skade i Kornet, og Hønsellet var Erstatningen for det. Det var oprindeligt Gammeløl, der trakteredes med ved denne Lejlighed, Gammeløl med en Pind³⁾; men det var kun meget faa Steder, den Drik bryggedes dengang, og nu var det altid Kaffe med Æbleskiver og Kage og saa en Kaffepunch til Mændene, Kvinderne kunde tage sig en ekstra Kage. En dejlig Afbrydelse i Arbejdet. Deraf Udtrykket høns = give ud.

Saa kom da det Øjeblik, da der var ophøstet eller opskaaret⁴⁾, og Høstfolkene drog da alle, før de gik ind i Gaarden med deres Sager, ud i Haven, stillede sig foran Kaalene og »strøg for Ko'len⁵⁾«; Mændene strøg og strøg deres Le og truede med at hugge Kaalene om, indtil Husmoderen kom og reddede sine Kaal ved at traktere med en Dram, søde Snaspe til Kvinderne og Kager.

Naar man kørte det sidste Læs ind, hed det sig, at man kørte med Tudserne. Naar det var inde, skulde man have Skorgrød⁶⁾, Suppe og Steg og Kaffe med

¹⁾ Sæt sammel.

²⁾ En Kuul.

³⁾ Dram.

⁴⁾ Opsko'e.

⁵⁾ Kaalene.

⁶⁾ Høstgilde.

Kager i Mængde. I Byen hjemme holdtes kun Høstgilde med Dans hos Præstens. Ordet Skorgrød betyder Grød efter Opskoe¹⁾, altsaa Grød, der blev serveret ved Gildet efter Opskaar. Gildet er altsaa flyttet hen til den Dag, de fik indhøstet, men det gamle Navn fra Opskaarsgildet er beholdt.

Efter Høsten gik Tærskeren gerne i Loen. Der skulde tærskes Saarug, og der skulde ogsaa ofte lidt Korn til Svinene og Køerne; det blev jo tit smaat med Græsset paa den Tid. —

Rugsaaningen foregik gerne i den første Halvdel af September, hvis ikke Høsten var trukket for længe ud, den skulde i al Fald helst være færdig til Mikkelsaften. Saa gik Karlen i Gang med Efteraarspløjningen. Den 1. November skulde den helst være færdig. Den blev blot afbrudt et Par Gange, en Dag til Hørbrydning og et Par Dage til at mønne de Huse, der var blevet tækket i Forsommeren.

To Nabogaarde slog sig gerne sammen om Hørbrydningen. De begyndte gerne Kl. 2 om Natten, og helt fantastisk var det i den mørke Nat at se Mændene i Lyset fra Tørregraven staa hver med sin Brood²⁾ og hakke og hakke for at bryde Hørrer. Hørrer blev før Brydningen lagt paa Jernstænger over en Grav med Ild i. Naar den var godt gennemtørret der, gik en Pige rundt og delte den ud til Bryderne, og de brød den i deres Brood.

Materialet til Mønningen var frisk Tang fra Stranden og Ler iblandet med grov Hakkelse. Først et Lag Tang over det hele, og oven paa den blev der klinet med Ler. Det hele blev slæbt op til Mønen af Huset i en lille Slæde ad en eller to sammenbundne Stiger. Kragetræer³⁾ over Tangen i Stedet for Ler saas yderst sjældent.

Hele Vinteren gik med Tærskningen. Tærskeren tærskede Rugen og Karlen, ved Drengens Hjælp nu og da, Smaakornet. Tærskeren maatte gøre Tag, især i de Aar, Rugen var vokset godt til og kommet

¹⁾ Opskaar.

²⁾ Redskab til at bryde Hør med.

³⁾ Poldtre'.

godt i Hus. Det var et omstændeligt Arbejde at gøre Tag, først blev Halmen ribbet ren for alle Smaastraa, derefter skaaret lige i Rodenden, saa bundet i smaa Neg og endelig samlet i Tagkjerre, 3 Neg i hver Kjerre. — Byg og Blandkorn blev kjonnet¹⁾, d. v. s. det blev, efter at det var tærsket af, bredt ud paa Logulvet og gennemtærsket igen, derved blev Byggen befriet for Stakkene. Saa blev det kastet²⁾, det blev med en lille Haandskovi kastet fra den ene Ende af Loen til den anden, og blev derved befriet for smaa Halmdele, Avner, Skaller og andre lettere Ting, og saa var det færdigt til at blive rensat paa Maskine, maskin't. Alt Af-fald fra Tærskningen hed Oon³⁾.

Her maa jeg ogsaa omtale Rapstærskningen, skønt den fandt Sted om Sommeren samtidig med, at Rapsen blev kørt hjem. Til den tilkaldtes Naboernes Karle og nogle Husmænd. Store Sejl blev bredt ud paa en Græsmark i Nærheden af Gaarden, og Rapsen blev lagt i en Række midt paa Sejlet. Tærskerne stod to og to lige over for hinanden, paa hver sin Side af Rapsen. Gaardens Karl paa højre Fløj. Han førte an, d. v. s. næst efter Spillemanden; for nu kommer det artigste. Byens Spillemand var ogsaa kaldt til, og foran hele Flokken stod han og gned Melodierne ud af Fiolen, og det var hverken Liren eller Firken ved den Lejlighed, det var de raskeste Melodier, han lod klinge ud af den. Bedst var de Melodier, der kunde synges til, saa længe der da kunde synges — for naar et Par Læg var tærsket, mødte »Manden« med Brændevinsflaske og en Pige med Ølkowsen⁴⁾, og det gjaldt saa en Omgang, og disse Omgange blev gerne saa rigelige, at Sangen til sidst forstummede. Man sagde, at Deltagerne nok kunde sove roligt i deres Senge Natten efter den Dags Dans med Plejlen.

Om Vinteren skulde der ogsaa skoves. Det var Hugst, Fældning og Hjemkørsel. Der blev fældet Hassel og El, Bøg og Ask, og engang imellem en Eg.

¹⁾ Kørnet, kornet.

²⁾ Ko'st.

³⁾ Avne?

⁴⁾ Ølkar af Ler.

Hassel og El til Gærderne, El ogsaa til Stænger over Staldene, Loerne og Portene, Bøg til Køller og Ty-stage, Ty-stoog af Tye (Tøj) og stoog (Stage), Klap-træer, Rivebuller, Træsko og Vogntræ, Ask til Vognstjerter, Riveskafter, og hvor der i det hele taget skulde bruges et stærkt og sejgt Stykke Træ, Eg til Eger¹⁾ i Hjul, et Stykke Hustømmer o. s. v.

Jeg har ikke omtalt »Drengen«, Hyrredrengen. Han var altid Stedbarn, og det er han altsaa ogsaa blevet her. Maaske skal jeg mindes ham en anden Gang.

Kvindernes Arbejde.

Først skal her lige nævnes Arbejdet, som det daglig faldt Aaret rundt. Det var at lave Mad, kærne, lave Ost om Sommeren, brygge og bage; men alle disse Ting ser vi nærmere paa, efter som vi kommer frem.

Saa tager vi først Udearbejdet, det var andet og mere, selv om Rocarbejdet de fleste Steder nu er kommet til. Endnu kunde man saaledes se Piger sprede Gødning, men det blev ganske vist sjældnere og sjældnere. Jeg gad se en af vore Skønfrøknere til Piger med en hjemmelavet, rusten uhaandterlig Greb stillet foran en Maagroog²⁾. Vi har set dem hjælpe til med Tørveskæringen. De maatte ogsaa i Løbet af Sommeren stable og stakke Tørvene. I Høsletten maatte de være med til at samle Høet i Stakke, og navnlig rive og rive, Ager op og Ager ned. Hesteriven kom først henimod Midten af Aartieret. Og hvor de svedte ved Hjemkørselen, naar de skulde læsse det solvarme Hø eller slæbe med det oppe paa det lumre Høstænge.

Saa kom Høsten. Den var ikke altid let, men en Pige kunde nok tage den Tørn ogsaa med Humør. Tidlig op, at de kunde være færdig med Morgengerningen, før de maatte i Marken. Det var navnlig Kærningen, det ofte kneb med, men saa maatte en Mand eller to ind og dreje i Kærnen. Det var navnlig om Middagen, at der var knap Tid, saa skulde

¹⁾ Jegge.

²⁾ Afhakked lille Dynge Gødning.

der malkes, medens Mændene sleb deres Leer, spises og vaskes op, der blev kun ringe Tid til Middags-søvnen. En Pige skulde følge en Meed, tage op, som det hed, d. v. s. trimle Kornet i Neg og binde det. Saa skulde hun ved Hjemkørselen tage fra i Laden eller binde i Kjærre, læsse Kornet eller forke det op. Det kunde til Tider være svært Arbejde, og navnlig Lillepigen maatte ofte ind til Madmoderen for at faa et lille Trøstens Ord. Naar saa Høsten var forbi, var det blot Legeværk, det der var ud over det almindelige daglige Arbejde; jo, der var Kartoffeloptagningen, den kunde være kold nok, men den tog blot en halv Dags Tid. Legeværket var Humleplukning, Æbleskrælning og Hørskagning.

Humleplukningen foregik undertiden paa lune Solskinsdage om Eftermiddagen, men oftest i Folkestuen om Aftenen, og det kunde Pigerne bedst lide. Saa sørgede de nemlig altid for, at der gik et lille Ord om det til et Par Karle i Nabolaget. Og de var altid villige. Et stort Kar blev stillet midt paa Gulvet i Folkestuen. Alle Gaardens Folk og de »tilfældige« mødte placerede sig om Karret. Husmoderen skar Rankerne i smaa Stykker, Børnene delte dem rundt, og saa gik det løs med Plukningen, men ogsaa med Smaahistorier og Viser og altid med megen Latter. Til Slut en Kaffetaar, altsammen fornøjeligt, ikke mindst for Børnene. Noget lignende gik det til ved Æbleskrælningen, naar der skulde tørres Æbler, om da Pigerne kunde faa den lavet.

Til Hørskagningen benyttedes der gerne et Par Koner fra Byen. De var rappe i Munden, især hvis Husmoderen ikke var til Stede, og ofte drøftedes der delikate Emner, men ikke altid paa den mest delikate Maade, og for et Par Dage eller tre kunde det jo ogsaa være helt morsomt at være med til. Ved Skagningen blev Hørren befriet for de Smaastykker, Stængelde¹⁾, der sad tilbage efter Broodningen. Husmoderen hængede i Almindelighed selv Hørren. Ved Hæglingen blev de sidste Rester af haarde Dele fjernet, og

1) Skjætte.

Taverne blev findelte, saa Hørren var til sidst saa blød at føle paa som Silke.

Faarevask, Faareklipping og Slagtning var som det forrige ikke altid Legeværk. Faarevask og Klipping fandt Sted to Gange om Aaret, Foraar og Efteraar. De Faar og Lam, der om Efteraaret skulde slagtes, blev altid vasket og klippet en tre Ugers Tid før Slagtningen. Husmoderen eller Villespigen slagtede Faarene, flaaede dem og tog dem ud, skar saa Kødet til og nedsaltede det. Pigen maatte i Vinterens Løb ogsaa slagte og flaa alle de Kalve, der skulde slagtes. Ved Griseslagtningen tilkaldtes en øvet Slagter fra Byen. Saa skulde der laves Blodpølser, Leverpostej, Sylte, Medisterpølse og Kødpølse. En Del af Flæsket blev ofte røget, men det meste blev lagt ned i Saltkarret. Husmoderen maatte her tilse det hele og ofte gøre det sværeste. Pigernes Arbejde var mest at hakke Kødet paa Hakkeblokken med Hakkekniv. Hakke-maskine havde man da endnu ikke i Husholdningen. Det var ikke altsammen behageligt Arbejde ved Slagtningen, og noget grimt »Fedteri« var det i et hvert Tilfælde.

Efter Faareslagtningen skulde der støbes Lys, de blev altid lavet af Faaretalg. Støbningen foregik som følger: Fem Væger blev stukket paa et Spid, en tilspidset glat Træpind. Naar alle Spiddene var behængte, begyndte Støbningen. I et ret dybt Trækar hældte man smeltet Talg, i det dyppede man saa Vægerne, lod dem løbe af og hængte saa Spiddene hen mellem to Lægter. Saa snart man var kommet til Enden med første Dypning, begyndte man forfra igen, og det blev man ved med, indtil Lysene havde faaet den Tykkelse, de skulde have. Helligtrekongerslyset med de tre Grene foroven maatte endelig ikke glemmes, og det skulde helst være rigtig tykt. Der blev ogsaa støbt Lys af halv Tykkelse godt, det var Speelyws¹⁾. De brugtes, hvor det ikke gjaldt om at se nøje til. Til sidst blev der støbt Vøge²⁾, lange tynde Lys, der blot blev dyp-

¹⁾ Spædelys — af spæd.

²⁾ Væge, Praas.

pet nogle faa Gange. Dem brugte man til at løbe med i Haanden over hele Huset, særlig i Køkken og Bryggers. De hang fast, blot man gav dem et lille Tryk mod det, de skulde fæstes til.

Arbejdet hele den lange Vinter var Spinding. Der skulde spindes baade Blaar, Hør og Uld. Saa snart Opvasken var forbi efter Middag — Formiddagen gik altid med Bryggersarbejde — vaskede og pyntede Pigerne sig lidt, kastede et »bunden Klee«, et langt, strikket trekantet Tørklæde, om Skuldrene, bandt det bag paa Ryggen, og saa Rokken frem. Hørren og Blaaren blev først spundet, og saa kom Uldens Tur. Den blev kartet til Tøve¹⁾, det var lange tynde Smaatrimlinger, ca. $\frac{1}{2}$ Alen lange. De blev lagt i »Tøvekaarren«, en langagtig Halmkurv, og herfra tog Spiderne dem, lagde dem paa sit Skød og spandt dem. Det var mest Lillepigens Arbejde at karte, men stod hun sig godt med Karlen, kunde hun nok faa ham til at tage Karterne om Aftenen, og hun kunde saa som en anden voksen gaa til Rokken ogsaa. Men i Almindelighed blev Glæden kun kort, det viste sig gerne, at Karlen var umulig til det Stykke Arbejde. Det var nemlig kun meget faa Mandfolk, der lærte den Kunst ordentligt.

I Mørkningen¹⁾ var der altid et behageligt lille Hvil. Ja, der skulde røgtes ind til Aften, Tørv, Brænde og Vand, sommetider ogsaa støbes et Par Vøger, og der kunde være et og andet at efterse i Bryggers og Mælkestue, men der blev altid en lille Tid at nyde ved Kakkelovnens Varme og ved Lyset fra den. Pigerne havde ved den Lejlighed Lov til at efterse deres Tøj; men var der Børn, blev der ikke noget af det, saa blev der danset og sunget med dem og fortalt Historier.

Om Aftenen samledes Kvinderne hver med sin Rok om den store Lysestage, der stod midt paa Gulvet. Det var en paa en Træklods fæstet lang Stage med en Lyseholder foroven. Det var ikke altid nogen let Sag at skulle passere mellem alt det, og blev der spundet Blaar, kunde den lange Stage ved et »Uheld« let

¹⁾ Af Tøve, som Ulden hed.

²⁾ Plasningen.

faa et lille Skub over mod Blaarhovedet paa Rokken, det fattede op i lys Lue, men Synderen fik i Almindelighed ogsaa sin fortjente Straf.

Den lange Stage blev stillet paa Loftet, da Petroleumslampen kom i Brug i Begyndelsen af Halvfjerdserne. Dens mægtige Lysskær kunde nok lyse ud over hele Stuen, skønt det blot var den allersimpleste Form for Hængelamper, der først kom i Brug. —

Naar Tenen var spundet fuld, blev Traaden direkte fra den vundet i Nøgle for det Garns Vedkommende, der ikke skulde farves. Skulde det farves, kom Tenen paa Haspen og Traaden blev haspet i store Fed. Hør- og Blaargarn blev altid haspet, det skulde nemlig koges flere Gange og hænges til Bleg. Efter det blev det vundet i Nøgle, og saa gik det til Væveren. Hjemmevævning var gaaet af Brug for mange Aar siden. Naar Garnet skulde sættes paa Væven, blev Husmoderen lige over Middag kørt til Væveren med det, og hun havde et godt Skøn¹⁾ med i Vognen. Hun hjalp saa Væveren med at trende. Der blev vævet stribet Tøj af Hørgarn, Hvergarn, halvt Hør og halvt Uld, og baade Hør- og Blaarlærred. Drejl blev ogsaa lavet af Hør. Vadmel og Bolster vævedes af Uld, dog kunde der ogsaa undertiden i Bolsteret slaas en Traad af Hørgarn. Alt Lintøj, Hørlærred, Blaarlærred og Drejl blev lagt til Bleg paa en Græsmark uden for Gaarden.

Et Arbejde, der til Tider, navnlig i hede Somre, kunde være til Plage for Pigerne, var at pumpe Vand til de store Cementkummer til at køle Mælk i i Mælkestuen. Der var ofte en evig Skiften Vand ved det, men hen mod Slutningen af Aartieret fandt man paa at køre Is hjem om Vinteren og gemme det i Tørvesmuld til at hjælpe til ved Afkølingen i den værste Sommerhede. Det lettede meget paa Pumpearbejdet. Efter 1880 kom Mejerierne, og saa var det forbi med alt Mejerivæsen paa de fleste Gaarde.

Før vi forlader Kvindearbejdet, maa vi se lidt nærmere paa Husmoderens særlige Pligter og Arbejde. Først og fremmest havde hun Tilsynet med alt, hvad

¹⁾ Paaskønnelse, her Madvarer.

der foregik i Huset, hun havde hele Madlavningen under sig, hun skulde passe paa, at Melet ikke blev orret¹⁾, at Flæsk og Kød i Saltkarret ikke blev fordærvet, saa se efter, at Tøjet i Kister, Skuffer og Skabe ikke blev ødelagt af Møl eller Fugtighed, saa passe paa, at Manden, hun selv og Børnene var ordentlig i Tøjet. Og skulde der laves noget nyt af Skjorter, Særke, Dynevaar, Lagener og Pudevaar eller andet, maatte hun skære og sy det, eller i alt Fald tilse Syningen. Hele hendes Førmiddag gik i Mælkestuen og i Bryggerset; hun skulde skumme Mælk, passe Fløden, være med ved Kærningen, samle Smørret af Kærnen, ælte og salte det fra Dagen før og slaa det ned i Bøtte eller Otting. Saa skulde der laves Ost, og de gamle skulde tilses. De laa skrabede og blanke paa Hylderne i Ostekammeret. — Under hele Bagningen maatte hun være med. Ofte maatte hun ogsaa Dagen før den egentlige Bagning lægge Rugbrødsdejgen, efter at hun med en fin Haarsigte²⁾ havde temset det fine Mel fra Rugmelet. Af det bagtes saa Sigtebrød. Paa Bagedagen maatte hun med Pigen Hjælp slaa Brødet op, tilse Fyringen i Ovnen og stikke Brødet ind.

Ved Ølbrygningen, som Pigen i Almindelighed forestod, maatte hun passe paa, at Gæren var helt frisk, og at den blev sat paa Øllet i netop det rette Øjeblik, ellers lykkedes Brygningen ikke. — Var der Børn, og dem var der gerne nok af, i al Fald en Overgang, saa gav det hende altid ekstra Arbejde. Hun maatte strikke Strømper til dem, evig og altid stoppe, sy nyt Tøj, tilse det gamle, stoppe det her og bøde det³⁾ der, saa maatte hun passe paa, at de kunde deres Lektier til Skolen, piske Skriftsteder ind i dem, lære dem Salmer, og i en snæver Vending, naar Faderen ikke var til Stede, regne med dem. — Saa maatte hun ogsaa passe alt Smaakræet, Høns og Ænder — Gæs havde man ikke haft i flere Aar. Særlig om Foraaret havde hun sit Mas med det. Skrukkerne blev lagt, de gik i hinandens Reder, traadte Æggene i Stykker, løb af

1) »Ormet«.

2) Tems.

3) Sætte en Lap paa.

o. s. v. Det kunde til Tider næsten tage Modet fra hende. Ænderne var meget lettere at have med at gøre i den Retning. Og blev det saa lidt Uvejrh med Regn og Kulde, naar Kyllinger og Ællinger kom ud, var der tidt et Par Stykker eller flere, der maatte lægges i Uld i en Krukke og sættes til Varmen. —

Lidt af »klog Kone« maatte hun ogsaa være. Hun skulde være i Stand til at vaske et Saar godt ud, lægge et Bind, sætte et Plaster og kurere et mindre Saar. Skrammer og Saar, baade store og smaa, hørte til Dagens Orden. Ofte maatte hun putte en i Seng, og saa havde hun ham at tilse foruden alt det andet.

En god Husmoder var da som nu en stor Velsignelse for alle paa en Gaard; det var ikke blot Manden og Børnene, der nød godt af hendes Omsorg, men det var ogsaa Folkene, ja, Dyrene med. Med sit ømme Kvindehjerte sluttede hun alle og alt ind i sin Kærlighed. Man levede endnu under ret patriarkalske Forhold, endnu sagde Tjenestefolkene »vor« og »vort« om alt, hvad der hørte til Gaarden, og ofte har jeg hørt et Tyende sige, naar der skulde tages en vigtig Beslutning: »Ja, a maa no føst spøø mi Madmue.«

Sæder, Skikke og Fester.

Her skal blot omtales det aller nødvendigste, det der er gaaet af Brug og glemt.

Naar et Barn blev født, maatte der naturligvis en Barselpot til. Nabokonerne troppede i Rækkefølge op, i første Omgang med sød Sagosuppe og Smaakager, og i anden med Hønsekødsuppe og den kogte Høne. Naar Barselkonen var kommet op, blev der inviteret til Boonto, en almindelig Taar Aftenkaffe. Ordet Boonto betyder ikke, som det lyder, Barnetaa, men Barnetaar. Det voldte en dum Dreng meget Bryderi, at der skulde være en Sammenhæng mellem en Barnetaa og den Kop Kaffe, der skulde drikkes ved den Lejlighed. Naar Konen saa var kommet helt til Kræfter, skulde hun holde sin Ildgong, d. v. s. hun skulde sammen med en eller anden Kone fra Byen en Søndag under den første Del af Gudstjenesten møde i Vaabenhuset. Under den sidste Salme før

Prædiken gik Præsten ud til hende, sagde et Par velsignende Ord og førte hende ind i Kirken. Hun blev »løst (læst) ind«. Før den Tid var hun »inden Kjerke« og maatte ikke gaa ud. Somme Steder skulde Konen, paa Vej til Kirken, altid holde sig paa højre Vejside. Iidgong brugtes ogsaa om et andet Forhold. Naar der kom en ny Ejer til en Gaard, skulde han holde Iidgong; han skulde holde et Gilde for alle Byens Bønder med deres Koner. Før denne Iidgong var han ikke optaget i Byens Gildelav. Ordet synes at skulle betyde Indgang. I andre Egne udtaltes det i den sidste Betydning I'gong.

Af Gilder ellers, der ikke var knyttet til en bestemt Aarstid, var der Bryllupper, Barselgilder og Begravelser. Det var de gamles Gilder. De unge havde Lege-stuer, og hertil kan man ogsaa regne en Slags Gilder, Dobbeltgilder. — Ved Bryllupper, naar det skulde gaa rigtigt til, var der altid Forridere. Gæsterne mødte ved Middagstid, altid til Vogns. Ved Indkørselen i Gaarden blev de modtaget med Musik. Musikanterne stod ved »den store Dør«, og de trakterede Fløjte, Klarinet og Horn. Naar alle var samlet og Modtagelseskaffen indtaget: alle Mand til Vogns, og saa til Kirken. I Spidsen 10—20 Forridere, to og to, alle unge Karle, saa Musikken i den første Vogn, derefter Brud og Brudgom, og endelig det lange Vogntog, ordnet af Skafferen efter Familieforhold og Rang. De jyske Heste maatte strække ud. Fest at skue for den hele By. Ved Bordene blev Gæsterne af Skafferen ordnet i Rangfølge, i alt Fald i Ovestoven, Storstuen. Under Spisningen gik Musikanterne fra Stue til Stue og spillede. Det var mest de gamle Dansemelodier, men ny begyndte ogsaa at komme ind. Efter Spisningen, før man gik fra Bordet, gik Skafferen rundt med en Tallerken og samlede Penge til Spillemandene, Mændene kom frem med Pungen og Konerne med Hovedvandsægget. I Bunden af dette var der nemlig et lille Rum, i hvilket der til den Lejlighed var lagt nogle Smaamønter. Hele Natten gik Dansen. Jeg husker nogle faa Gange at have set de gamle danse Monevitten, Menuet. Det var altid under stor Opmærksom-

hed. Det var kun de gamle, der kunde den. De unge begyndte netop i de Aar at gaa i Danseskole, og dermed gik saa at sige alle de gamle Folkedanse af Mode. Et Bryllup holdtes altid i to Dage, men den sidste Dag var der ingen Dans.

Barselgilderne fejredes som Bryllupperne baade med Musik og Spisning og Dans. De holdtes ogsaa i to Dage. Traktementet var: Ved Modtagelsen Kaffe med mange Slags Kager, og Punch til Mændene. Ved Middagen Suppe, Steg og Kage; hen paa Aftenen begyndte Kaffebordet, stadig med de mange Kager. En Del af Mændene spillede Kort, altid med en Punch ved Siden. Hen paa Natten blev der dækket koldt Bord med alle Slags dejlige Retter. Før man gik i Vognen, maatte der naturligvis en Afskedsdram til. Der blev altid »sendt« til disse Gilder. I Dagene før Gildet, kom Pigerne paa de Gaarde, Folk var inviteret fra, med »Se'nd«, en And, en Kok eller en fed Høne og en Brik Smør, og paa selve Dagen mødte Husmoderen selv med en Flaske Fløde, en Lagkage eller en Svesketærte. —

Ved Begravelser blev blot Slægt og Venner inviteret til Spisning.

Legestuer var Datidens Baller for de unge. De blev i Halvfjerdserne afløste af Parballer, medens Høkere og lignende Folk, der havde Plads til det, fortsatte med Legestuer, og de føjede nye Fester til, Skive-skydning med Dans og Skovfester og lignende. Ved Legestuerne var der Adgang for alle unge, ogsaa uden for Byens Kreds. Parballerne var derimod for en mere sluttet Kreds. At man gik over til Parballer, var ikke for at udelukke nogle af Byens Folk, men for at udelukke de udenbys. Det var navnlig altid de daarligste Elementer udefra, der flokkedes sammen ved en saadan Lejlighed, og de gav ofte Anledning til Ufred; det var ikke saa sjældent man hørte om Slagsmaal ved Legestuerne. —

Dobbelgilde var ikke et Gilde i egentlig Forstand, det var heller ikke just nogen festlig Anledning, der laa til Grund for det. Naar en Smaamand havde mistet sin Ko, gik han til Sognefogeden og fik Lov til

at holde Dobbeltgilde. Han lejede en Lejlighed, bestilte en Spillemand, købte Brændevin, Kaffe og store og smaa Kringler, og indbød saa de unge Karle til at komme og spille Terning om Kringlerne. De mødte saa med Pigerne, og i Løbet af Natten doblede han saa Kringlerne bort og tjente derved lidt til en ny Ko.

Saa maa vi her omtale et Gilde, skønt det er stedfæstet til et enkelt Sted, men det har baade ved sin Oprindelse og ved sit Navn en vis Interesse. Det hed Fruegilde og holdtes paa Alrø. Fruegilde lyder fint, ja, næsten helligt: Frue Kirke og Frue Gilde! men det er ikke saa slemt. Paa Alrø havde Morgenfruerne omkring 1850 forvildet sig fra Haverne ud paa Markerne og var blevet et ret besværligt Ukrudt; saa besluttede Beboerne at udrydde dem ved Lugning. St. Hansdag skulde Morgenfruerne være bortluget fra Markerne, og en Dag i Ugen derefter mødte alle Byens Mænd til Hest paa Bypladsen, og de blev saa, to og to, sendt ud for at se efter, om der var Morgenfruer at finde paa Marken. Fandtes der nu nogen paa en Mark, maatte dennes Ejer give en Bøde. Disse Bøder blev benyttet til et Gilde, og det var et rigtigt Gilde, tre Dage med stor Spisning og Dans. Blomsterne forsvandt snart fra Markerne, og Gildet kom i Fare, det maatte reddes og man fandt paa en List. Aftenen før Markerne skulde undersøges, tog man Blomsterne fra Haven og plantede ud paa Marken — de var saa dejlig lette at finde! Den gik jo ikke i Længden, men Gildet havde man faaet, og det vilde man ikke undvære. Det gik dog snart over til almindeligt Omgangsgilde. Det var altsaa Morgenfruen og ikke »Vor Frue«, der gav det Gilde Navn.

Saa følger vi Aarets Gang og ser, hvad der er at bemærke her, efter som vi skrider frem. Først har vi da Helligtrekongers Aften. Den højtideligholdtes hos Gaardmændene altid sammen med de Folk, der havde arbejdet paa Gaarden om Høsten. Under Maaltidet — Risengrød og Steg — prangede det store Helligtrekongers Lys paa Midten af Bordet.

Naar man i Januar første Gang saa Nytaars-Nyet, havde man Lov til at ønske, og det, man ønskede,

vilde gaa i Opfyldelse, saafremt da man ikke plaprede det ud. Det var naturligvis mest Pigerne, der skulde forsøge dette. Man hørte tit om, at de havde listet sig til at tage deres Salmebog, var gaaet hen til Vinduet og havde slaaet op i den, og nu gjaldt det, om de høje Magter var dem naadige: Slog de op paa en Bryllups-salme, vilde de blive gift, men traf de paa en Begravelsessalme, skulde de dø. Et gammelt Ægtepar fortalte man rørende om, at de hvert Aar ved denne Lejlighed tog et Brød og en Brødkniv og stillede sig ud i Døren. Konen satte Brødet mod Brystet, lod, som hun vilde skære af det, og i den Stilling stod de og saa op mod Maanen. En Bøn om daglig Brød! Dette med at ønske ved en given Lejlighed var ellers ret ukendt.

Kjørmesdaw, Kyndelmisse, den 2. Februar, var der Kjørmesgilde. Oldermændene kaldte til Møde til om Eftermiddagen Kl. 3. Mødestedet skiftede for hvert Aar efter Tur. Mødte man ikke præcis, skulde der gives en halv Flaske Brændevin i Bøde. Ved Mødet blev der taget Bestemmelse om Byens »lavere Embedsmænd« — Tyren og Ornen — om Byens fælles Grusgrav o. s. v. Indtægterne fra det private Forbrug af Grus og Sand blev ogsaa uddelt ved den Lejlighed. En Del af denne Indtægt blev sendt til Boelsmændene, der ogsaa havde deres Kjørmesgilde. Traktementet var Kaffe og Kaffe-punch. Gildet sluttede ved Aftenstid. Det var den sidste Mindelse om Bylov og Oldermænd. Det gik af Brug i Begyndelsen af Aartieret. —

Fastelavns Søndag holdtes Fastelavnsgildet. Det var blot for de unge. Det holdtes i tre Dage: Søndag, Mandag og efterfølgende Lørdag. Den første Dag var der Ringridning om Formiddagen. Karlene var pynkede i hvide Skjorter med farvede Baand og Paphatte i forskellige Farver og med Dusk. Efter Ringridningen red de med Fanebærer og Hornist i Spidsen rundt til alle Gaardene. Her var der alle Vegne dækket et pynteligt Bord med Æbleskiver, Kager og Brændevin. Det kunde nok være en svær Omgang, og naar Karlene kom hjem med Hestene, trængte de i Almindelighed til en lille Eftermiddagslur. Om Aftenen blev

Dansen aabnet af »Kongen og Dronningen«. Dronningen var den Villespige, Kongen tjente i Gaard sammen med. Lørdag Aften var der »Relighed«, Redelighed, Betaling. — Børnene holdt ogsaa Fastelavn: De gik rundt i Gaardene og sang, slog Katten af Tønden, gik til Troobæg, d. v. s. de blev bundet for Øjnene og skulde saa »troob¹⁾ te«, se at »træde paa« et Æg, helst et raadent, o. s. v.

I Februar, naar Kapitelskøbet var sat, holdt Præsten Tiendegilde. I Randlev-Bjerager Kommune holdtes det i tre Dage, de to første Dage for Bønderne og den sidste for Husmændene. Bønderne mødte henimod Aften, betalte deres Tiende, drev lidt rundt og saa paa Bedriften og blev saa sat til Bords. Retterne var Flæsk med Hvidkaal og Smørrebrød. Om Aftenen blev der spillet Kort, og naturligvis fik man ogsaa sin Kaffe og Punch. Husmændene mødte om Eftermiddagen og blev blot trakteret med Smørrebrød, Kaffe og Punch. De skulde være ude af Præstegaarden, inden der blev tændt Lys, og de var ikke alle lige sikre til Bens, naar de gik. Der gik noget til ved de Gilder, og der var ingen »Se'nd«. En gammel Opskrift paa, hvad der skulde til, var der i Præstegaarden i Slutningen af Halvfjerdsene: En stor halv Flæskeside, 80 Potter Brændevin, saa og saa mange Rug- og Hvedebrød, Faarelaar, Rullepølser, Pund Kaffe, Spillekort o. s. v. Det sidste Tiendegilde holdtes i Randlev 1877.

Til Paasken knyttede der sig ingen Festligheder. Der blev til Frokost spist Paaskeæg. — Den første April kunde der følgende narres April. Valborgaften brændtes der Blus, Goodild, det lyder som Gadeild. — Anden og tredie Pinsedag og paafølgende Lørdag holdtes Sommergilde. Ogsaa blot for de unge. Anden Pinsedag om Formiddagen mødtes Byens Karle paa et aftalt Sted og trak Lod om Byens Piger. Hver fik paa den Maade sit Goodlam, Pogens Navn den Dag. Saa gik hver Karl hen til den Gaard, hvor hans Goodlam var, spiste til Middag der, og efter Kaffen, mellem Kl. 2 og 3, gik han og Goodlammet hen til By-

¹⁾ Troob, lade Tilfældet raade, her tilfældigt træde paa.

pladsen, og herfra drog de saa, Par efter Par, alle i Samling og med Musik i Spidsen, hen til Gildegaarden. Det var den sidste Rest af Majfesten, men Majstangen og Dansen om den var faldet bort, og Deltagerne i den var ikke udmajede.

St. Hans Aften gik de unge Piger ud og plukkede St. Hansurter. Urterne skulde helst plukkes, medens Klokken slog tolv. De forføjede sig straks hjem med dem, stak dem to og to ind i en Revne ved Bjælken i deres Kammer, den ene for en Karl og den anden for en Pige. Hvis Urterne nu voksede og slyngede sig sammen, fik vedkommende Karl og Pige hinanden, hvis de voksede fra hinanden, gik Karlen og Pigen ogsaa fra hinanden, visnede den ene, skulde den dø, den var plantet for.

Den eneste Fest, Drengene havde, var Kartoffelgildet. Naar Kartofflerne hen paa Sommeren var blevet store nok, fik Tjenestdrengene en Søndag fri til at holde Fest paa. De mødtes saa Kl. 8 om Formiddagen, hver med et Fjerdingskar Kartoffler, ca. 3 kg, en Pægl Fløde og en stor Klat Smør. Det synes maaske lidt meget, men der skulde spises Kartoffler 2 Gange i Løbet af Dagen, og Byens Karle havde ogsaa Lov til at komme og spise med mod at betale 12 Skilling. Der blev danset fra Kl. 5. Det var naturligvis en stor Begivenhed for Drengene. Man fortalte, at den tykke Søren Madsen ved Jerrik Piesen Lørdag Eftermiddag, da han skulde grave Kartoffler op til Festen, dansede Kankan hen mellem Kartoffelrækkerne med Spanden i Favnen, skingrende i vilden Sky: »I Morgen er det den store Dag«. Der knyttede sig en Ejenommelighed til dette Gilde: Mødte en Dreng for sent, skulde han drikke en Dram Brændevin. Denne Skik gaar helt tilbage til Oldtiden. Fra flere Kilder ved man, at de gamle havde et Straffebæger, der skulde tømmes, naar der var begaaet en mindre Forseelse. At stryge for Kaalene og Skorgrøden er tidligere omtalt under Høstarbejdet, og vi kommer saa til Mikelsaften. Til denne blev alle en Gaards Høstfolk inviteret til at komme og spise til Aften, ligesom det er omtalt ved Helligtrekongersaften. Det samme fandt

ogsaa Sted Juleaften og Nytaarsaften. Retterne var Suppe og Steg. Mortensaften kendtes slet ikke.

November og Begyndelsen af December var Julegildernes Tid. De gamle var færdige med dem før Jul, men saa tog de unge fat, og de fortsatte ind i det nye Aar. St. Steffensdag brugte man ikke til at holde Fest paa, som mange andre Steder. Julegaver og Juletræer kendte man ikke. Derimod gav man smaa Nytaarsgaver til Tjenestefolkene. Nytaarsaften var der stort Halløj. Først og fremmest skød man det gamle Aar ud og det nye ind; det var de gamles Andel i den Fest. De unge slog Potter for Døre, brugte Rumlepotten og skjulte eller ombyttede Folks Sager. Pigernes Speciale var at sy Ærmerne sammen paa Karlenes Tøj og skjule deres Sengetøj. Det var i Almindelighed ret godartede Løjer, men en Gang fandt man paa at lægge en Dør over Skorstenen paa et Par gamle Folks Hus, det var maaske lidt ondskabsfuldt. Den Aften gik man ikke i Seng før Kl. 12, man skulde sige Nytaarsgave, Nøjesgaw, til hverandre. Den, der den Aften og Nytaarsdagen først kunde sige det Ord til en anden, var berettiget til at faa en Gave. At sige »godt Nytaar« lød for højtideligt for den Tids Jyder. — I Julen maatte man ikke spinde og ikke sy. Intet maatte løbe rundt om Julen, og hvis man syede, fik man bulne Fingre hele næste Aar.

Det var ikke almindeligt, at Folk gik sammen til en Kop Kaffe og et Spil Kort om Aftenen, saaledes som de gør nu. Mændene derimod havde jævnlig et Ærinde til hinanden. — Om Bønderne i en By fortalte man, at de, saa snart de stod op om Morgenen, gik ud og saa efter, hvis Skorsten, der først røg. Der gik de da hen og fik deres Morgenkaffe og en Punch. Navnlig den sidste styrkede saa godt til Dagens Ger-ning.

Realregister

til

Aarhus Bys Skøde- og Panteprotokoller

1683—93,

udarbejdet paa Grundlag af Skøde- og Panteprotokollerne
og beslægtede Arkivalier.

Af C. J. T. THOMSEN.

(Fortsat).

I det forløbne Aar har jeg gennemgaaet: Tingbøgerne: 16^{89/70}, 16^{70/72} og 16^{83/80} samt Skifteprotokol Nr. 4 1693/1701 og indføjet Oplysningerne herfra i denne Del af Registret. Da jeg stadig gennemgaar nye Arkivalier, vil disses Oplysninger m. H. t. tidligere behandlede Ejendomme for at lette Oversigten fremkomme samlede som et Tillæg. Derfor skal jeg her kun rette indløbne Fejl.

14. Hans Frandsen Blichfeld er Maren Rasmusdatters Svigersøn, ikke hendes Søn, se nedenfor ved Ej. 80.

16. Hans Zønnichsens Hustru Maren Sørensdatter og Skipper Peder Jacobsen Samsings Hustru af samme Navn ere ikke identiske, men Søstre, Døtre af Skipper Søren Olufsen og Anne Johannesdatter, Skiftet efter sidstnævnte omtales T. 16^{80/83}, Bl. 28, ^{20/3} 84; da er ogsaa Faderen død.

48. Anders (9), ikke som opført (19).

49. Hans Vinter er Søn af Jens Sørensen Vinter — se Ej. 6 — og hed derfor Hans Jensen Vinter.

Ad. 55 og 77. Auktionen maa antages paabegyndt ^{28/} 91, ikke som anført ^{28/} 91, se iøvrigt 91.

80. Det er ikke Hans Frandsen Blichfeld, men hans Hustru Cidselem Clemmense datter — se ovenfor ved Ej. 14 —, der er Arving.

Nye Forkortelser:

Hoffmeyer: J. Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie.

O. : Aarhus Overformynderes Protokoller.

R. : Raadstue Justitsprotokoller.

W. : S. V. Wibergs personallistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie. 1870.

Fægdyden ved Meilgade.

89. Jens Østerbyes Gaard och Hauge. — 133 $\frac{1}{3}$ Rdl. — 16 $\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 8 β .

(B.) Jens Sørensen Østerby, Sk. $\frac{1}{9}$ 81, T. Bl. 74.

Ved Sk. br. $\frac{21}{9}$ 85, Bl. 597, e. ham, der døde $\frac{24}{9}$ 85, tilfaldt Ej. E.: Johanne Nielsdatter, senere g. m.: Jens Rasmussen, og Børnene Else (10), Maren (5), Niels (2) og Søren (1).

Ang. et Mageskifte med Ejeren af Gl. 87, se denne Ejendom. 91: Jens Rasmussen Skæg.

90. Michel Roeds egen iboende Gaard med hosligende Hauge. — 200 Rdl. — 25 Rdl. — 1 Rdl. 1 Ort 0 β .

Michel Jensen Roed, boende i Gjeding i Sabro Herred, Sk. $\frac{19}{10}$ 1676, T. Bl. 22.

91. Maren Clemmedsdatter trende Boeder med lidet Udgang. — 32 Rdl. — 4 Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 20 β .

Maren Clemmensdatter, død $\frac{9}{11}$ 90, hensad i uskiftet Bo e. Borgm. Anders Lydichsen, død $\frac{24}{3}$ 64, se Pers. T. 1927, S. 49, i Henh. t. deres Testamente af $\frac{24}{3}$ 64, kongl. confirm. $\frac{9}{7}$ 61, se Pers. T. 1918, S. 163 og $\frac{20}{9}$ 70, se Pers. T. 1920, S. 170.

Efter hendes Død skiftedes Fællesboet mellem begge Arvinger (deres Sødskende), se Sk. br. $\frac{19}{3}$ 95, Pr. 4, Bl. 26.

Maren Clemmensdatters Helsødskende:

1. Sal. Mag. Christen Clemmensen, Professor ved Sorø Akademi. Arvinger: Hans Børn og Børnebørn:

a. Sal. Mag. Clemmen Christensen, Præst i Sæby paa Sjælland's Børn.

b. Hr. Ole Christensen, Præst i Kolby paa Samsø.

c. Hr. Jacob Christensen, Præst i Hornslet, og

d. Zidse Christensdatter, Assessor Jesper Nielsen Hutfelds, i Aarhus.

2. Sal. (B.) Handelsmand Søren Clemmensen i Aarhus. Arvinger: Hans Datter sal. Zidse Sørensdatter, E. e. Mads Wærn i Aarhus's Børn og Børnebørn.

3. Sal. Jens Clemmensen i Aarhus. Arvinger: Hans Barn og Barnebarn:

a. Mag. Christen Jensen, Præst i Ringsted, og

b. Sal. Clemmen Jensen i Aarhus's Søn: Byfoged i Fredericia Gregers Clemmensen Blichfeld.

4. Sal. Karen Clemmensdatter, E. e. Mag. Christen Friis, Præst i Aarhus. Arvinger: Hendes Børn og Børnebørn, som er a. salig Her Knud Christensen Friis, Præst i Nordby paa Samsø, hans Børn og Børnebørn, b. Her Niels Christensen Friis, Præst i Skaarup, c. Her [Christen i Flg. W.] Christensen Friis i Boddum, d. Her Ole Christensen Friis i Hundslund, e. Her Jens Christensen Friis, Præst i Feldballe, f. sal. Karen Christensdatter Friis, Mag. Henrich Blichfeldts i Aarhus, hendes Børn, g. Anne Christensdatter Friis, Raadmand Jens Basballes i Aarhus

og h. Zidse Christensdatter Friis, Her Jeremias Andersen, Præst i Tørsted.

Maren Clemmendsdatter havde tillige en Halvsøster Zidse Clemmendsdatter, g. m. Byfoged i Aarhus Peder Christophersen.

Deres Børn var — se T. 39, Bl. 118 —:

Christopher, Niels, Dorete, g. m. Hatstofferer Hans Jørgensen (Kryssing, se Sk. br. $^{10}/_3$ 95), Kirsten, g. m. Jens Udsen, Maren, g. m. Rasmus Sørensen [Sk. br. $^{10}/_3$ 95, her: Clemmensen] og Gertrud [i Sk. br. $^{10}/_3$ 95 omtales en Datter af hende: sal. Cidse Rasmusdatter].

Da Maren Clemmendsdatter døde, var ikke blot Zidse Clemmendsdatter og hendes Mand, men tillige alle deres Børn døde, saaledes at Arven tilfaldt deres Børnebørn eller disses Børn.

Anders Lydichsens Sødskende:

Hans Lydichsen Højer, Hans Kiergaard Lydichsen, Maren Lydichsdatter og Johanne Lydichsdatter, g. m. Anders Stenmøl, vare alle døde før Maren Clemmendsdatter, saaledes at Arven tilfaldt deres Børn eller Børnebørn, hvoraf kun to nævnes ved Navn:

Mourits Hansen paa Rasch, Søn af Hans Lydichsen Højer, og (B.) Handelsmand Hans Bendixen Harding, Søn af Maren Lydichsdatter.

Paa den i Boet $^{28}/_7$ 91 paabegyndte Auktion solgtes denne Ej. til: (B.) Michel Jensen Snor, A. Bl. 123. Auktions Sk. dat. 9, 1. $^{17}/_6$ 91, Bl. 35.

P.: dat. 12, 1. $^{17}/_6$ 91, Bl. 35. Ph.: Sognepræst Hans Frandsen Blichfeld til Søften og Foldby.

Af Sk. br. $^{3}/_8$ 94, Bl. 600, e. Michel Jensen Snors Hustru: Maren Pedersdatter, død $^{20}/_7$ 94, fremgaar det, at Panteobligationen da var tiltransporteret Niels Lauridsen.

I Ej. indlagdes, foruden Ph., afdødes Børn af tidligere Ægteskab:

Peter Sørensen (33), Rebecke Sørens datter (24), hjemme, Marie Sørens datter, g. m. Daniel Jordan i København, og Thomas Sørensen (20), Soldat under Kaptajn Molchis Kompagni.

92. Rasmus Vongvogters Boed, som hand self eier och iboer. — $21^{1}/_3$ Rdl. — $2^{2}/_3$ Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 13 β .

Vangvogter Rasmus Sørensen, Sk., dat. $^{8}/_3$ 72, 1. $^{20}/_{11}$ 84, Bl. 81. Han var g. m. Anne Pedersdatter, død $^{20}/_6$ 84, se Sk. br. e. hende af $^{13}/_{10}$ 84, Bl. 494, ved hvilket Ej. tilfaldt Enkemanden.

Fremdehlis paa Meilgade paa den wester Side.

93. Jens Pannerups Enches egen iboende Gaard med en Boed, som udi Gaarden er incorporered. — $138^{2}/_3$ Rdl. — $17^{1}/_2$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 12 β .

Ved Sk. br. $^{23}/_8$ 86, Bl. 47, c. Jens Sørensen Pandrup tilfaldt Ej. E.: Johanne Eskildsdatter og Børnene: Eske (19), Peder (14), som gaar i Latinskolen, og Mette, med trolovet Fæstemand, Borgersøn Christen Michelsen.

94. Maren Clemmedsdatter en liden Gaard afdeelt udi tuinde Leye Waaninger. — $130\frac{2}{3}$ Rdl. — $16\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 7 β .

Maren Clemmedsdatters og Borgm. Anders Lydichsens Fællesbo — se Ej. 91 — solgte paa den d. $28\frac{2}{7}$ 91 paabegyndte Auktion denne Ej., se A. Bl. 123, til Borger og Handelsmand i København Jacob Nielsen, hvis Auktions Sk. er af $10\frac{1}{12}$ 91, Bl. 39. Heri siges Ej. at være beliggende mellem 93 og Borgebækken.

95. Niels Nielsens iboende Gaard med der hosliggende Hauge. — $266\frac{2}{3}$ Rdl. — $33\frac{1}{3}$ Rdl. — 1 Rdl. 2 Ort 16 β .

Arvingerne e. Dr. Mathias Broberg — se 47 — solgte paa Auktion $10\frac{1}{5}$ 86, A. Bl. 71, Ej. til studiosus, borgerlig Handelsmand Niels Nielsen. Ved hans Død i April 89 tilfaldt Ej. hans E. og Børn, se 76.

96. Christen Lauesens Gaard afdeelt i tuinde Waaninger med Hauge derhos, er bortleyede. — $206\frac{2}{3}$ Rdl. — $25\frac{5}{6}$ Rdl. — 1 Rdl. 1 Ort 4 β .

Ej. tilhørte sal. Byfoged Laurits Rasmussens Arvinger: Mag. Conrector i Aarhus Laurits Lauritsen, Søren Lauritsen i Amsterdam. (B.) Handelsmand Niels Lauritsen, sal. Rasmus Lauritsens Datter Kirsten, sal. Mette Lauritsdatters og Christen Pedersen Frosts Datter Anne, og Byfoged Christen Lauritsen, død $11\frac{1}{12}$ 83, se Sk. br. $22\frac{1}{4}$ 84, Pr. 3, Bl. 112 e. ham. (E.: Trine Lauritsdatter Fog). I dette Sk. br. omtales Ej. ikke, derimod omtales (B.) Handelsmand Niels Lauritsens Andel: 140 Rdl. i Sk. br. $12\frac{1}{2}$ 91, Bl. 410, e. hans sal. Hustru: Anne Jensdatter Vegerslev, død $20\frac{1}{10}$ 89, den tildeles Enkemanden og deres Børn: Laurits (10), Jens (6), Jørgen (3), Maren (17), Karen (13) og Mette (8).

97. Niels Willumbsens egen iboende Gaard med derhos ligende Hauge. — $133\frac{1}{3}$ Rdl. — $16\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 8 β .

(B.) Handelsmand Niels Villumsen, Sk. $9\frac{1}{11}$ 82, T. Bl. 141. 91.: E.

P.: $8\frac{1}{3}$ 84, T. Bl. 24. Ph.: Borgm. Michel Michelsen Malling. Ikke indført i Skøde- og Panteprotokollen.

98. Søren Pouelsens Enches egen iboende Gaard med hosliggende Hauge. — $106\frac{2}{3}$ Rdl. — $13\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 16 β .

Søren Poulsen døde Natten mellem 13. og 14. Juli 81, se Sk. br. $5\frac{1}{8}$ 81 e. ham, Bl. 178.

I Ej. indlægges, foruden adskillige andre, Peder Jensen Smed i Skjødstrup i Følge Panteobligation, dat. $1\frac{1}{4}$ 80, den synes utinglæst, og E.: Boel Jensdatter samt Arvingerne: Peder Poulsen

i Elev, Niels Poulsen i Kankbølle, Mette Poulsdatter, E. e. Michcl Jensen i Hjortshøj, Anders Jensen og Anne Jensdatter, Børn af sal. Elle Poulsdatter og sal. (B.) Jens Escherod, Anne Poulsdatter g. m. Niels Christensen i Vejlbj og sal. Boel Poulsdatters og sal. Rasmus Ibsen i Elevs Børn.

Boel Jensdatter døde Paaske Mandag Morgen 86, se Sk. br. e. hende $^{10}/_4$ 86, Bl. 612. Hendes Arvinger var:

Børnene e. hendes sal. Broder Hr. Christen Jensen Broch i Hammelev: Her Ove Christensen i Grenaa, Hører Jens Broch i Grenaa, Morten Broch hos Hr. Rudolph i Thorsager, Student i København Tyge Broch, Jørgen Broch, hjemme hos Moderen, Apelon Broch, tjenende i København, Boel Broch og Birgitte Christensdatter Broch, begge hjemme hos Moderen.

Sal. Anders Jensen Broch i Aarhus' Børn: Anders Broch i Mørke, Lyder Broch i Aarhus, Mourits Broch i København og Jens Andersen Broch i Aarhus, samt Børnene e. sal. Maren Jensdatter, E. e. sal. Hans Steffensen: Steffen Hansen, boende ved Grenaa og Baadsmænd i Aarhus Peder Lauritsen Normand.

87.: Peder Pedersen.

Ved Sk. br. $^{7}/_3$ 92, Bl. 395, e. (B.) Handelsmand Peder Peder- sen Flensborg, død $^{21}/_{10}$ 91, tilfaldt Ej. sal. Hans Sørensen Mørchs Børn og E.: Maren Sørensdatter, Datter af sal. Søren Jensen Mørche og Maren Jensdatter samt Børnene: Søren (19), Peder (13), Marcher og Jens, Tvillinger (10), Anne g. m. (B.) Handelsmand Anders Hansen og Cathrine (16).

Ej. er beliggende nord for Snævringen, mellem denne og 97.

99. Carl Christensens egen iboende Gaard med en liden Hauge. — $173^{1}/_3$ Rdl. — $21^{2}/_3$ Rdl. — 1 Rdl. 0 Ort 8 β .

I Sk. br. $^{18}/_2$ 85, Bl. 555, e. ham, der døde $^{4}/_8$ 84, indlagdes bl. a. det offentlige i Ej. for uafregnet Accise (Hvidtold).

Paa Grundlag af dette Indlæg solgtes Ej. paa Auktion $^{23}/_{11}$ 85 til Raadmand Jens Basballe, A. Bl. 70.

Ej. er beliggende syd for Snævringen, mellem denne og 100.

100. Commissari Hutfelds egen iboende Gaard med hosliggende Hauge. — $373^{1}/_3$ Rdl. — $46^{2}/_3$ Rdl. — 2 Rdl. 1 Ort 8 β .

101. Henrich Jørgensens egen iboende Gaard. — $166^{2}/_3$ Rdl. — $20^{5}/_6$ Rdl. — 1 Rdl. 0 Ort 4 β .

Ved Sk. br. $^{13}/_2$ 84, Pr. 2, Bl. 350, e. ham, der døde $^{15}/_6$ 83, tillagdes Ej. E.: Maren Poulsdatter, der i Henh. t. Bevilling til Vielse i Huset u. Tr. o. L. af $^{19}/_2$ 84, se Pers. T. 1917, S. 126, giftede sig igen med Skipper Oluf Joensen Hollænder, og deres Børn Jørgen (12) og Dorethe (10).

P.: Dat. $^{13}/_2$ 85, l. $^{21}/_{10}$ 86, Bl. 124. Ps.: Oluf Joensen.

Ph.: Steddatteren.

Ved Sk. br. $\frac{30}{3}$ 90, Bl. 293, e. Maren Poulsdatter, død $\frac{1}{3}$ 90, tillagdes Ej. hendes forannævnte to Børn: Jørgen og Dorethe. 93: O. Erichsen.

102. Commissari Hutfeldt en liden Gaard, som Just Smed iboer. — $66\frac{2}{3}$ Rdl. — $8\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 16 β .

103. Commissari Hutfelt en Gaard, som Tygge Simmensens udi boer. — $133\frac{1}{3}$ Rdl. — $16\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 8 β .

Borgm. Jesper Nielsen Hutfeld, Sk. $\frac{19}{1}$ 65, T. $\frac{07}{08}$, Bl. 7.
Til denne Ej. henlægges ved Sk. $\frac{13}{3}$ 83, T. Bl. 161, et Stykke Havejord fra 104. (Maal).

104. Carl Christensens Gaard, som Jens Huas udi boer med hosligende Hauge. — $153\frac{1}{3}$ Rdl. — $19\frac{1}{6}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 20 β .

Raadmand Carl Christensen fik Ejendomsdom paa Ej. $\frac{15}{10}$ 74, T. Bl. 28.

I Sk. br. $\frac{18}{2}$ 85, Bl. 555, e. ham, der døde $\frac{7}{8}$ 84, udlægges Ej. til Arvingerne e. Dr. Mathias Broberg — se 47 —, der lader Ej. sælge ved Auktion $\frac{19}{5}$ 86, A. Bl. 71, til Kapitlets Ridefoged Jens Hvas.

Fra denne Ej. henlægges ved Sk. $\frac{15}{3}$ 83, T. Bl. 161, et Stykke Havejord til 103. (Maal).

P.: Dat. $\frac{3}{4}$ l. $\frac{7}{4}$ 87, Bl. 140. Ph.: (B.) Handelsmand Hans Sørensen Gylding. Kun Gaardsavlet pantsat.

105. Ingeborg Mag. Laurs Bordings Gaard, er bortleyed til Rasmus Brøger med en Hauge. — 120 Rdl. — 15 Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 0 β .

Professor i Sorø samt Canonicus i Aarhus Laurits Bording til Ryomgaard, Sk. $\frac{14}{6}$ 76, T. Bl. 19, se 185.

(B.) Skipper Mathias Sørensen Haarboe, Sk. $\frac{10}{2}$ 88, Bl. 165. 91.: 2 Boder.

106. Bartholemeus Jacobsen Stur it Biugested. — 0 Rdl. — 10 Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 0 β .

Guldsmed Bartholemeus Jacobsen Stur, Sk. $\frac{24}{11}$ 81, T. Bl. 87. I Registreringen $\frac{5}{1}$ 81, Bl. 324, e. hans sal. Hustru Maren Jensdatter, død $\frac{24}{12}$ 80, omtales Ej., derimod omtales den ikke i Sk. br. $\frac{27}{8}$ 84, Bl. 518, e. ham selv, der døde $\frac{20}{7}$ 84.

85.: Jacobus Apoteker.

107. Willum Thistrupis Gaard, som Mester Pouel hafuer i Leye med hosligende Hauge. — 140 Rdl. — $17\frac{1}{2}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 12 β .

P.: 5. 69, T. Bl. 24. Ph.: Her Tøger Nielsen Fresløff i Ørsted (se W. III 1401 4).

Denne Panteobligation siges $\frac{20}{1}$ 85, T. Bl. 79, at være tiltransporteret (B.) Tinstøber Hans Nielsen Gotlænder, der som Panthaver indlægges i Ej. paa Skiftet e. Underdegn til Frue Kirke Villum Rasmussen, tillige med Geheimeraad og Stiftsbefalingsmand Christen Skeel, gammel Estrup, se T. $\frac{83}{80}$, Bl. 23 og 161. Hans Nielsen Gotlænder siges at have tilforhandlet sig Ej. Syns- og Vurderings-Forretning $\frac{20}{1}$ 85, T. Bl. 78.

Fra denne Ej. henlægges ved Sk. dat. $\frac{15}{3}$ l. $\frac{81}{11}$ 83, Bl. 59; til 108 et Stykke Havejord. (Maal).

108. Hans Nielsen Gotlenders egen iboende Gaard med derhos ligende Hauge. — $146\frac{2}{3}$ Rdl. — $18\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 16 β .

Til denne Ej. henlægges ved Sk. dat. $\frac{15}{3}$ l. $\frac{81}{11}$ 83, Bl. 59, fra 107 et Stykke Havejord. (Maal).

109. Dito Hans Nielsen endnu en Gaard, er bortleyed til Mag. Hans Wandel. — 80 Rdl. — 10 Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 0 β .

110. Dito Hans Nielsen endnu it Bøgested derhos befatted en Hauge. — 0 Rdl. — $6\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 7 β .

111. Jens Basballe 4re Boeder med lidet Udgang. — 60 Rdl. — $7\frac{1}{2}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 12 β .

Til denne Ej. henlægdes ved Sk. $\frac{28}{7}$ 70, T. Bl. 126, fra gl. 112 et Stykke Havejord. (Maal).

P.: $\frac{15}{5}$ 73, Bl. 10. Ps. (B.) Willum Rasmussen Testrup. Ph.: Raadmand Jens Christensen Basballe.

112. Karen Jensdatter paa Steenen en liden Gaard med tilliggende Hauge. — 120 Rdl. — 15 Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 0 β .

(B.) Skipper Jens Mathiassen, Sk. $\frac{19}{10}$ 71, T. Bl. 87.

I Sk. br. $\frac{9}{8}$ 75, Bl. 327, e. ham, begravet $\frac{28}{3}$ 75, indlagdes i Ej. E.: Karen Jensdatter, der giftede sig igen med Bogbinder Rasmus Kjeldsen, død $\frac{9}{8}$ 84, se Sk. br. $\frac{9}{7}$ 84, Bl. 392, e. ham. I dette indlagdes i Ej.: Jens Hansen Holm for Tilgodehavende i Flg. Obl., udstedt $\frac{7}{3}$ 79 af Karen Jensdatter, m. v., samt sal. (B.) Bogbinder Thomas Christensen Løvenhertz' Børn: Christen (16), Kjeld (14), Mogens (12), Maren (8) og Karen (6), se Sk. br. $\frac{30}{9}$ 81, Bl. 185, e. ham, der døde $\frac{30}{12}$ 80.

I Sk. br. 92, Bl. 426, e. Jens Hansen Holm, død $\frac{8}{11}$ 91, indlagdes i Ej.: Jens Lauritsen, g. m. afdødes Søster Kiersten Hansdatter, o. fl. a..

P.: Dat. 20 l. $\frac{22}{5}$ 91. Ph.: Jens Lauritsen.

91.: Bager Jens Lauritsen.

113. Commissari Hutfeldt tuinde Boeder med lidet Udgang. — $49\frac{1}{3}$ Rdl. — $6\frac{1}{6}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 6 β .

Borgm. Jesper Nielsen Hutfeld, g. m. Sidsel Christensdatter, Sk. $\frac{4}{3}$ 69, T. $\frac{08}{00}$, Bl. 116. (Ang. 113 og 114 m. m.).

Roesensgade begyndes bag Bisgaard paa den nordre Side.

114. Commiss. Hutfeldt 5 Boeder. — $93\frac{1}{3}$ Rdl. — $11\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 8 β .

Borgm. Jesper Nielsen Hutfeld, g. m. Sidsel Christensdatter, Sk. $\frac{4}{3}$ 69, T. $\frac{08}{00}$, Bl. 116. (Ang. 114 og 113 m. m.).

115. Sal. Borgm. Jørgen Juels Arfvinger 4re Boeder med tilliggende Hauge. — 200 Rdl. — 25 Rdl. — 1 Rdl. 1 Ort 0 β .

Borgm. Jørgen Rasmussen Juels Moder og Sødskende omtales i Pers. T. 1918, S. 167.

I Sk. br. $\frac{10}{1}$ 82, Bl. 201, e. ham, død $\frac{9}{3}$ 81, og hans tidligere afdøde Hustru Maren Hansdatter, se R. $\frac{02}{00}$, Bl. 7, tillagdes denne Ej. Datteren: Maren (16). Maren Hansdatter døde før $\frac{2}{11}$ 71 og begravedes efter denne Dag, se T. $\frac{10}{12}$, Bl. 101. Deres anden Arving var en Søn studiosus Oluf Juel (19), der synes at have overtaget Ej., idet 87, 90, 91 og 93 har: Oluf Juel, og 88: Peder Fæder og Medarving.

$\frac{20}{8}$ 81 fik Maren Jørgensdatter Juel og Skriver hos Landkommissarius Thomas Fris: Peder Hansen Feder Bevilling til Vielse u. Tr. o. L., se Pers. T. 1916, S. 51.

I Sk. br., paabegyndt $\frac{21}{12}$ 93, Pr. 4, Bl. 401, e. dem, siges han at have siddet i uskiftet Bo med deres smaa Børn fra hendes Død, til han selv døde $\frac{10}{12}$ 92.

Han var ved sin Død endnu Formynder for sin Svoger m. H. t. Halvdelen af dennes Arv efter sine Forældre.

I Skiftbrevet omtales denne Ej. ikke.

De fleste af Boets Ej. realiseredes paa en Auktion, der paabegyndtes $\frac{12}{2}$ 93 og sluttede $\frac{20}{2}$ 93, se A. Bl. 175.

116. Karen Clemmendsdatter 6 Boeder med en stoer Hauge inden fore. — $253\frac{1}{3}$ Rdl. — $31\frac{2}{3}$ Rdl. — 1 Rdl. 2 Ort 8 β .

87 og 88: Sal. Karen Clemmendsdatter.

90, 91 og 93: Raadmand Jens Christensen Basballe, der var g. m. Karen Clemmendsdatters Datter Anne Christensdatter Friis.

Karen Clemmendsdatter var Søster til Maren Clemmendsdatter, se 91. —

117. Borgm. Jørgen Juels Arfvinger trende Waaning med hosligende Hauge. — $173\frac{1}{3}$ Rdl. — $21\frac{2}{3}$ Rdl. — 1 Rdl. 0 Ort 8 β .

I Sk. br. $^{16}/_1$ 82, Bl. 201, se 115, udlagdes denne Ej. til Sønnen studiosus Oluf Jørgensen Juel.

118. Jørgen Bertelsens egen iboende Gaard med hosligende Hauge. — $173^{1}/_3$ Rdl. — $21^{2}/_3$ Rdl. — 1 Rdl. 0 Ort 8 β . — se 138.

119. Paasche Pedersens egen iboende Gaard med hosligende Hauge. — $133^{1}/_3$ Rdl. — $16^{2}/_3$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 8 β .

I Sk. br. $^{7}/_7$ 93, Bl. 506, e (B.) Paaske Pedersen, død $^{1}/_7$ 92, tillægges Ej. E.: Maren Andersdatter Krus og deres to Børn: Peder (7) og Boel (10).

Pers. T. 1917, S. 13. Bevilling $^{7}/_8$ 82 for dem til Vielse i Huset u. Tr. og L.

120. Jørgen Juels Arfuinger en Vaaning, som Rasmus Jensen udi boer. — $66^{2}/_3$ Rdl. — $8^{1}/_3$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 16 β .

I Sk. br. $^{10}/_1$ 82, Bl. 201 — se 115 — udlagdes denne Ej. til Sønnen: studiosus Oluf Jørgensen Juel.

Ej. solgtes paa Auktionen i Februar 93 til Monsr Enevold Randolf, ang. denne se Pers. T. 1919, S. 85 og Hoffmeyer, I, S. 501. Der medfulgte ved Salget antageligt et Stykke af 121.

121. Peter Feder en Hauge. — 0 Rdl. — 5 Rdl. — 0 Rdl. 5 Ort 0 β .

I Sk. br. $^{10}/_1$ 82, Bl. 201 — se 115 — udlagdes denne Ej. sammen med 449 til begge Børnene, Sønnen fik $^{2}/_3$ og Datteren $^{1}/_3$.

Ej., eller den Del deraf, der ikke solgtes sammen med 120, solgtes sammen med 449 paa Auktionen i Februar 93 til Regimentskvartermester Hans Junghans og studiosus Oluf Jørgensen Juel.

122. Jørgen Juels Arfuinger fire Boeder med Hauge. — $113^{1}/_3$ Rdl. — $14^{1}/_6$ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 20 β .

Borgm. Jørgen Rasmussen Juel, Sk. $^{12}/_7$ 77, T. Bl. 63 (paa 122 og 123).

I Sk. br. $^{10}/_1$ 82, Bl. 201, — se 115 — udlagdes denne Ej. til Datteren: Maren Jørgensdatter Juel.

a. 3 Boder med Have. 0 Rdl. 1 Ort 8 β . — (B.) Skræder Michel Sørensen Due. Sk. dat. $^{20}/_{10}$ l. $^{3}/_{11}$ 87, Bl. 162.

88.: 3 Boder, købte af Peder Feder; alligevel er Skødet udstedt af Oluf Jørgensen Juel.

b. 1 Bod med Have. 0 Rdl. 1 Ort 12 β .

88.: Peder Feder.

P.: Dat. $^{10}/_2$ l. $^{10}/_3$ 92., Bl. 44b. Ps.: (B.) Tømmermester Jens Rasmussen, der siger, at han har købt Ej. af Oluf Juel studiosus.

Ph.: Sognepræst til Grundfør med Annex Villads Olufsen.

P.: Dat. $\frac{4}{3}$ l. $\frac{10}{3}$ 92., Bl. 57^a. Ps.: Samme. Ph.: (B.) Peder Christensen Basballe. 2den Prioritet. Af læst $\frac{12}{2}$ 97.

93.: Rasmus Smed: af Ej., som Jens Tømmermester tilforn iboede.

123. Jørgen Juel en liden Gaard med tuinde Boeder, bortleiet. — $133\frac{1}{3}$ Rdl. — $16\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 8 β .

I Sk. br. $\frac{10}{1}$ 82, Bl. 201 — se 115 — udlagdes denne Ej. til Sønnen, der $\frac{20}{11}$ 84, Bl. 82, skøder Ej. til (B.) Skræder Michel Sørensen Due.

I dette Skøde siges Ej. at være beliggende paa Hjørnet af Rosensgade og at strække sig om paa Hjørnet af Volden.

Pusterwig eller Roesengade paa den sydre Side.

124. Ingeborg Bordings trinde Boeder. — 40 Rdl. — 5 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 0 β .

P.: $\frac{12}{3}$ 68, T. Bl. 137. Ps.: (B.) Handelsmand Cristopher Henningsen.

Ph.: Mag. Laurits Bording, Lektor og Kannik til Domkirken — se 185.

90.: Raadmand Hans Jensen Vinter.

125. Pouel Toersen Schreders egen iboende Gaard. — $130\frac{2}{3}$ Rdl. — $16\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 7 β .

Skræder Poul Torsen Todbjerg, Sk. $\frac{27}{5}$ 75, T. Bl. 81.

I Sk. br. $\frac{5}{6}$ 93, Bl. 522, e. ham, der døde $\frac{1}{4}$ 90, tillægges Ej. E.: Karen Jørgensdatter med troløvet Fæstemand Laurits Jensen og Børnene Jørgen (17), Tord (15) og Anne Marie (12).

Her betegnes Ej. som en Gaard paa Hjørnet af Rosensgade med to hosindbegrebne Boder.

P.: $\frac{14}{1}$ 36, T. Bl. 8. Her siges Ej. at ligge bag Bispgaard, næst norden op til 451 og næst sønden til Rosensgade.

Wolden paa den wester Side.

126. Hr. Jens i Hammel en Bod. — 8 Rdl. — 1 Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 5 β .

Hr. Jens Olufsen i Hammel.

E.: Dorethe Iversdatter.

Efter hende arvede hendes Datterbørn: Jeremias Hansen og Ellen Hansen Ej., fra hvem den overgik til Raadmand Jens Christensen Vegerslev, der $\frac{14}{2}$ 89, Bl. 183, skøder Ej. til Landkommissarius over Aarhus og Ribe Stifter Thomas Fris. Skødet siges at angaa: 2 nu moxen øde og ganske forfalden Spending Hus. (Maal).

127. Engelbreht Ennersen 4re Boeder. — $61\frac{1}{3}$ Rdl. — $7\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 13 β .

Engelbret Endersen, Sk. $\frac{10}{6}$ 79, T. Bl. 143.

I Sk. br. $\frac{10}{12}$ 90, Bl. 306, e. ham, der døde $\frac{10}{2}$ 90, tillægges Ej. E.: Kirsten Nielsdatter og Børnene Niels (14), Hans (8) og Anne Marie (5); Kirsten (2) døde, mens Boet stod under Registrering. 91.: Marchus Mortensen Læsø.

128. Jørgen Juel en liden Boed. — $18\frac{2}{3}$ Rdl. — $2\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 12 β .

Borgm. Jørgen Juel har Skøde paa Ej. fra Melchor Engelbret af Lybæk, et Skøde, der godkendes ved Dom $\frac{5}{10}$ 71, T. Bl. 86.

I Sk. br. $\frac{10}{1}$ 82, Bl. 201, — se 115 — udlagdes denne Ej. til Sønnen, studiosus Oluf Jørgensen Juel.

129. Niels Smeds egeniboende Huus. — 64 Rdl. — 8 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 15 β .

I Sk. br. $\frac{24}{5}$ 72, Bl. 109, e. (B.) Drejer Mathias Mortensen tillægges denne Ej. E.: Maren Pedersdatter og Datteren: Margrethe Mathiasdatter, g. m. Klejnsmed Niels Nielsen.

Wolden paa den øster Side.

130. Jørgen Juels Arfvinger 4re Boeder. — $94\frac{2}{3}$ Rdl. — $11\frac{5}{6}$ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 9 β .

I Sk. br. $\frac{10}{1}$ 82, Bl. 201, — se 115 — udlagdes denne Ej. til Datteren: Maren Jørgensdatter Juel.

Paa Auktionen i Februar 93 solgtes Ej. til Regimentsskriver Hans Junghans.

P.: $\frac{4}{7}$ l. $\frac{20}{10}$ 92, Bl. 50. Ph.: (B.) Handelsmand Niels Lauritsen.

131. Jens Wegerslef en Vaaning, som Peder Smed iboer. — $58\frac{2}{3}$ Rdl. — $7\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 12 β .

Raadmand Jens Christensen Vegerslev, Sk. $\frac{24}{12}$ 1663, se d. $\frac{72}{14}$ Bl. 125.

Paa Auktion $\frac{20}{3}$ 89, A. Bl. 89, solgtes efter Rekvisition af Borgm. og Raad paa Frue Kirkes Vegne som Pant- og Udlægshaver bl. a. denne Ej. til (B.) Handelsmand Niels Lauritsen, g. m. den tidligere Ejers Datter Anne, der døde $\frac{20}{10}$ 89, se Sk. br. $\frac{18}{2}$ 91, Bl. 410 e. hende.

I dette Sk. br. tillagdes Ej. Enkemanden og Børnene: Laurits (10), Jens (6), Jørgen (3), Maren (17), Karen (13) og Mette (8).

132. Christopher Trompeters Waaning med tilhørende Hauge. — 56 Rdl. — 7 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 10 β .

I Sk. br. $\frac{10}{1}$ 82, Bl. 201, e. Borgm. Jørgen Rasmussen Juel, død $\frac{10}{3}$ 81, og hans tidligere afdøde Hustru — se 115 — tillagdes denne Ej. Sønnen: studiosus Oluf Jørgensen Juel.

133. Jasper Eschildsen 4re Boeder. — $53\frac{1}{3}$ Rdl. — $6\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 8 β .

(B.) Handelsmand Jesper Eschildsen Hjortshøj, først g. m. Margrethe Pedersdatter Lindenfeld — se 33.

I Sk. br. $^{10/7}$ 82, Bl. 247, e. hende, tillagdes Ej. Enkemanden og deres Datter Anne Jespersdatter.

Enkemanden giftede sig igen med Anne Erichsdatter og døde $^{10/7}$ 90.

I Sk. br. $^{9/12}$ og $^{10/12}$ 90, e. ham, Bl. 467, tillagdes Ej. Anne Jespersdatter (13).

Paa Auktion $^{20/1}$ 90 og nogle efterfølgende Dage, A. Bl. 108, søgtes det forgæves at faa et antageligt Bud paa Ej.

Senere solgtes den til Raadmand Peder Jessen Farver. Sk. $^{10/6}$ 91, Bl. 34.

134. Borgm Jørgen Juels Arfuinger 6 Boeder. — 56 Rdl. -- 7 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 10 β .

Borgm. Jørgen Rasmussen Juel, Sk. $^{2/8}$ 77, T. Bl. 66.

I Sk. br. $^{10/1}$ 82, Bl. 201, e. ham og hans tidligere afdøde Hustru — se 115 — tillagdes denne Ej. Datteren Maren Jørgensdatter Juel, g. m. Peder Hansen Fæder.

I Sk. br., paabegyndt $^{21/12}$ 93, Pr. 4, Bl. 401, e. dem omtales denne Ej. ikke.

Den synes at være overgaaet til hendes Broder studiosus Oluf Juel, idet den sælges af hans Arvinger paa Auktion $^{2/10}$ 1702, A. Bl. 400.

Graven paa den synder Side.

135. Peder Pedersen tuinde Boeder, som er gammel. — $13^{1/3}$ Rdl. — $1^{2/3}$ Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 8 β .

(B.) Handelsmand Peder Pedersen Flensborg indlagdes med Peder Michelsen Skjørring i Ej. paa Skiftet e. Kandestøber Peder Hansen, se T. $^{07/08}$, Bl. 75, $^{10/10}$ 67.

(B.) Handelsmand Peder Hansen Fæder, Sk. dat. 13. I. $^{10/2}$ 85, Bl. 91.

Paa Aktionen i Februar 93 — se 115 — solgtes Ej. til Regimentskriver Hans Junghans.

136. Jørgen Juels Arfuinger tuinde Boeder och Hauge. — 48 Rdl. — 6 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 5 β .

I Sk. br. $^{10/1}$ 82, Bl. 201, e. Borgm. Jørgen Rasmussen Juel, død $^{9/5}$ 81, og hans tidligere afdøde Hustru — se 115 — tillagdes denne Ej. Sønnen: studiosus Oluf Jørgensen Juel.

137. Laurs Andersen en Hauge. — 0 Rdl. — $1^{1/3}$ Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 7 β .

I Sk. br. $^{27/4}$ 76, Pr. 2, Bl. 26, e. (B.) Handelsmand og Raadmand Laurits Tøgersen, indlægges bl. a. Frue Kirke som Ph. i Ej. Han efterlod E.: Ingeborg Christensdatter Splid og følgende 5 Børn: Tøger (12), Cresten (6), Jens (5), Inger (9) og Karen (3).

Ingeborg Christensdatter Splid giftede sig igen med (B.) Handelsmand Laurits Andersen Høg og døde $\frac{29}{10}$ 84, se Sk. br. $\frac{24}{8}$ 85, Bl. 679, e. hende; hun efterlod sig foruden Ægtemanden og sine 5 Børn af første Ægteskab 3 Børn af andet Ægteskab: Anne (8), Kirsten (7) og Dorethe (4).

Ogsaa i dette Sk. br. indlægges Frue Kirke i Ej. som Ph. 82.—93: (B.) Handelsmand Laurits Andersen Høg.

138. Dito Laurs Andersen en Boed. — $13\frac{1}{3}$ Rdl. — $1\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 8 β .

(B.) Handelsmand og Raadmand Laurits Tøgersen, Sk. $\frac{26}{11}$ 74, T. Bl. 35. Heri siges Ej. mod Syd at støde op til Jørgen Bertelsens Have. (118).

I Sk. br. $\frac{27}{4}$ 76, Pr. 2, Bl. 26, e. ham — se 137 — indlagdes i Ej. som Ph.: Borgm. Jesper Nielsen Hutfeld.

I Sk. br. $\frac{24}{8}$ 85, Bl. 679, e. E.: Ingeborg Christensdatter Splid, gift igen med (B.) Handelsmand Laurits Andersen Høg — se 137 — indlagdes i Ej.: Jørgen Hübbers af Lybæk.

I Skiftebrevene siges Boden at have Adgang til Brønden, som ligger til de andre Boder — 139.

82—93: (B.) Handelsmand Laurits Andersen Høg.

139. Nie gamle Boeder Mag. Niels Krog tilhørende. — 90 Rdl. — $11\frac{1}{4}$ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 6 β .

Sk. $\frac{3}{3}$ 81, T. Bl. 33, fra Rektor ved Domsolen Mag. Niels Krog til Aarhus Domkapitel paa 8 af de Boder paa Graven, »som mig efter sal. Jens Clemmensen, fordum Raadmand i Aarhus og hans Hustru Karen Saxis — se 91 — blev udlagt til Betaling for de 200 Rigsdaler, som han havde paa Rente«. v : 200 Rdl., som Hr. Villads Nielsen, Præst til Udby Nedre og Kaashjerg Sogne og Præst i Gielløv Herred og Hustru Karen Nielsdatter har foræret til Aarhus Skole, Renten af dem ugentlig i Brød at uddeles. Fundats af $\frac{15}{4}$ 57, jfr. Hofman II, S. 91, hvor Fundatsens Dato opgives: $\frac{15}{4}$ 52.

82—85: Mag. Niels Krog.

87—93: Melchor Sommerfeld.

140. Maren Clemmedsdatter 7 Boeder. — 64 Rdl. — 8Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 15 β .

Efter hendes Død $\frac{9}{11}$ 90 — se 91 — solgte Boet denne Ej. paa den d. $\frac{28}{7}$ 91 paabegyndte Auktion til (B.) Handelsmand Hans Bendixen Harding — se 9.

141. Commiss. Hutfeldt 3 Boeder. — 72 Rdl. — 9 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 20 β .

Graven paa den norder Side.

142. Rasmus Holms Leyegaard, sal. Docter Mattias Brobergs Arfuinger tilhørende. — 80 Rdl. — 10 Rdl. — 0 Rdl 2 Ort 0 β .

85.: Kandestøber Hans Nielsen Gotlænder, der som Ejer rekvirerer Synsforretning $\frac{24}{4}$ 84, T. Bl. 32.

143. Jens Basballe trinde Boeder med Hauge. — 64 Rdl. — 8 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 15 β .

144. Hans Nielsen trinde Boeder med Hauge. — 64 Rdl. — 8 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 15 β .

Ang. Grænsen mellem 144 og 145, se Tingsvidne $\frac{3}{8}$ 81, T. Bl. 34.

145. Jens Harboes egen iboende Gaard och Hauge. — 133 $\frac{1}{3}$ Rdl. — 16 $\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 8 β .

(B.) Handelsmand Jens Christensen Harboe, Sk. $\frac{21}{12}$ 82 — Købrev $\frac{20}{4}$ 82 — T. Bl. 146.

Ved Sk. br. $\frac{20}{11}$ 85, Bl. 335, e. ham, tilfaldt Ej. E.: Karen Christensdatter, der giftede sig igen med (B.) Skipper Mathias Sørensen Harboe, og deres Søn Christen (16).

Ang. Grænsen mellem 144 og 145, se Tingsvidne $\frac{3}{8}$ 81, T. Bl. 34.

146. Marchus Niensens egen iboende Gaard och Hauge. — 120 Rdl. — 15 Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 0 β .

(B.) Skipper Marchor Nielsen Læsø. Sk. $\frac{20}{8}$ 81 — Købrev $\frac{25}{5}$ 81 — T. Bl. 55.

Han døde paa en Rejse til Norge, paabegyndt $\frac{10}{10}$ 83, se Sk. br. e. ham $\frac{30}{6}$ 84, Bl. 505.

Han var g. m. Søren Andersens E.: Zidsele Frandsdatter, se Sk. br. $\frac{22}{12}$ 73, Bl. 266, e. Søren Andersen.

I Ej. indlagdes ved Sk. br. $\frac{30}{6}$ 84 sal. Anders Pedersen Murmands Datter Anne Andersdatter, som Søren Andersen havde været Formynder for, Søren Andersens og Zidsele Frandsdatters Søn Frands Sørensen samt Jens Frandsen.

Zidsele Frandsdatter giftede sig formentlig paany med Anders Christensen.

87—90: Anders Christensen.

91—93: Anders Christensens E.: Zidsele Frandsdatter.

147. Hans Bendixsen trinde Boeder och Hauge. — 100 Rdl. — 12 $\frac{1}{2}$ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 12 β .

(B.) Vinhandler Hans Bendixsen Harding, Sk. $\frac{6}{3}$ 79, T. Bl. 136. Han var g. m. Mette Jensdatter Vinter, der døde $\frac{21}{5}$ 81.

Ved Sk. br. $\frac{6}{11}$ 85, Pr. 3, Bl. 79, e. hende, tilfaldt Ej. Enkemanden og deres 6 Børn — se 9.

P. dat. $\frac{11}{3}$ l. $\frac{26}{3}$ 86, Bl. 119. Ph.: Aarhus Domscole. Aflæst $\frac{10}{5}$ 92.

148. Karen Nielsdatter en liden Gaard, Anders Nielsen Hatmager udi boer. — 93 $\frac{1}{3}$ Rdl. — 11 $\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 8 β .

I Sk. br. $\frac{15}{2}$ 89, Bl. 183, e. Karen Nielsdatter, E. e. Jacob Andersen — hun døde $\frac{15}{12}$ 88 — tillægges Ej. Arvingerne — se 80.

Broderen: Niels Nielsen studiosus synes at have udløst sine Medarvinger, se Sk. br. $^{10}/_2$ 91 e. ham, der døde i April 89. Ej. tilfaldt hans E. og deres 2 Børn — se 76.

149. Christen Mogensens Enchis egen iboende Gaard. — $133\frac{1}{3}$ Rdl. — $16\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 8 β .

(B.) Handelsmand Christen Mogensen, Sk. $^3/_3$ 81, T. Bl. 33. I Sk. br. $^{10}/_{12}$ 83, Bl. 372, e. ham, der døde i April 81, indlagdes i Ej. foruden Ph.: Borgm. Michel Michelsen Malling og nogle andre E.: Karen Sørensdatter og deres 2 Børn: Mogens (7) og Edel (3).

E. giftede sig igen med Søren Michelsen. se Sk. Pr. 3, Bl. 401; de flyttede til Vejlbj.

(B.) Handelsmand Anders Thomassen, Sk. $^2/_6$ 92, Bl. 46. P. $^{20}/_1$ 80, Bl. 37. Ph.: Raadmand Michel Michelsen Malling. Aflæst $^3/_3$ 81, Bl. 41.

P. $^3/_3$ 81, Bl. 41. Ph.: Samme. Aflæst $^2/_6$ 92, Bl. 47.

Stuusgade paa den øster Side.

150. Madtz Christensens iboende Gaard, Dom Kirchen tilhørende. — $66\frac{2}{3}$ Rdl. — $8\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 16 β .

Mag., Sognepræst til Domkirken, Claus Andersen Trondhjem, Sk. $^1/_4$ 78, T. Bl. 102 — se 453.

Han sælger Ej. paa Auktion $^{20}/_8$ 83, A. Bl. 36, til (B.) Skipper Jens Rasmussen Stredfar, der erholder Auktions Sk. $^{11}/_{12}$ 84, Bl. 83. (B.) Niels Lassen, Sk. $^{25}/_2$ 92, Bl. 42.

P. $^{11}/_4$ 78, Bl. 30. Ph.: Kapitlet.

P. $^{11}/_{12}$ 84, Bl. 84. Ph.: Domkirken. Aflæst $^{25}/_2$ 92.

P. $^{25}/_2$ 92, Bl. 43. Ph.: Samme.

151. Jasper Nielsens egen iboende Gaard. — $133\frac{1}{3}$ Rdl. — $16\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 8 β .

$^8/_10$ 85, T. Bl. 131, fremlagde (B.) Handelsmand Jesper Nielsen Røve i Retten paa sin Svigermoder Edel Nielsdatters Vegne en Kontrakt og Forening af $^{28}/_{12}$ 78 mellem hende og hendes og Søren Madsens to Sønner Mads og Søren om deres fædrene Arv.

Halvdelen af Ej. tilfaldt hende og Halvdelen Sønnerne, fra hvem den synes at være overgaaet til Jesper Nielsen Røve, der var g. m. Kirsten Mogensdatter, formentlig Datter af Edel Nielsdatter og dennes tidligere Ægtefælle Mogens Christensen, Registrering e. denne $^{17}/_{11}$ 51, O. $^{17}/_{54}$, Bl. 70.

Ved Sk. br. $^{13}/_6$ 97, Bl. 165, e. Kirsten Mogensdatter overgik Boets Halvpart af Ej. til Enkemanden og Børnene Magdalene (17) og Maren (15).

Ang. en Strid mellem Ejerne af 151 og 152 om en Brønd og et Plankeværk se T. $^{83}/_{86}$, Bl. 74, 75 (Synsforretning, Maal), 119, 122, 124 (Synsforretning), 131 (Synsforretning, Maal), 138 (Dom), 156 og 160.

152. Søren Uggebølle 4re Boeder. — $66\frac{2}{3}$ Rdl. — $8\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort $\overline{16}$ β.

Raadmand Søren Sørensen Ugelbølle lik paa egne samt paa (B.) Jacob Andersen, Kapitlets Ridefoged Jens Hvas og Herman og Jørgen Kierchofs Vegne, $\frac{5}{4}$ 77 Ejendomsdom paa Ej., Cristen Jensen Basballes Indlæg i Ej. af $\frac{18}{7}$; 71 paa 20 Rdl. uforkrænket, T. Bl. 47.

Raadmand Søren Sørensen Ugelbølle døde mellem $\frac{27}{8}$ 85 og $\frac{5}{10}$ 85, se T. $\frac{83}{80}$, Bl. 124 og 131; hans Arvinger var Niels Pedersen, Jørgen Pedersen og Maren Pedersdatter, g. m. Rasmus Madsen Wærn, se 57 og T. $\frac{83}{86}$ Bl. 156.

Ang. en Strid mellem Ejerne af 151 og 152 om en Brønd og et Plankeværk, se 151.

153. Niels Poulsen Schoemagers Vaaning, som hand self iboer, med Hauge, samt en Leyeboe, Jørgen Jensen iboer. — $93\frac{1}{3}$ Rdl. — $11\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 8 β.

93.: Arvingerne.

154. Christen Sadelmagers egen iboende Waaning med Hauge. — $66\frac{2}{3}$ Rdl. — $8\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 16 β.

(B.) Sadelmager Christen Andersen.

91.: E.

$\frac{2}{8}$ 92. A. Bl. 160, Auktion. Rekvirent: Raadmand Hans Jensen Vinter. Køber: (B.) Hanskemager Anders Nielsen Viby.

93.: Raadmand Hans Jensen Vinter.

Ved Sk. br. $\frac{12}{2}$ 96, Bl. 360, e. hans Hustru Maren Michelsdatter Malling, død $\frac{22}{4}$ 92, der skiftes, fordi han agter at gifte sig igen, tilfaldt Ej. Enkemanden og Børnene: Tvillingerne Michel Hansen Malling (10) og Jens Hansen Vinter (10), Anna Hansdatter Vinter (12) og Mette Marie Hansdatter Vinter (8).

155. Rasmus Pedersens egen iboende Waaning. — 64 Rdl. — 8 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 15 β.

I Sk. br. $\frac{18}{2}$ 70, e. (B.) Simen Pedersen, død $\frac{11}{3}$ — Aarstal mangler — indlægges i Ej.: Jens Sørensen Vinter som Ph. og Broderen: (B.) Skipper Rasmus Pedersen Stigsen.

P.: $\frac{10}{3}$ 37, T. Bl. 38. Ps.: Peder Simensen. Ph.: Rasmus Testrup.

I Sk. br. $\frac{3}{3}$ 79, Bl. 107, e. Rasmus Pedersen Stigsen Hustru Anne Christensdatter, død i Marts 78, indlagdes i Ej.: Jens Sørensen Vinters E.: Mette Rasmusdatter Testrup — se 6 — som Ph., Enkemanden og af Arvingerne: Anne Jacobsdatter og Mette Jacobsdatter for deres fædrende Arv. i Henh. t. Sk. br. af $\frac{10}{8}$ 64.

I Sk. br. af ? 85, Bl. 543, e. Rasmus Pedersen Stigsen ind-

lagdes i Ej. bl. a. Mette Rasmusdatter Testrup som Ph. Hun erholdt Ejendomsdom paa Ej.: $\frac{13}{3}$ 86, T. Bl. 168.

Syns- og Vurderingsforretning $\frac{11}{3}$ 86, T. Bl. 166.

156. Peder Balles egen iboende Waaning med en Boed derhoes incorporeret, som hand self bruger. — 100 Rdl. — $12\frac{1}{2}$ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 12 β .

I Sk. br. $\frac{5}{2}$ 78, Bl. 63, e. Jens Poulsen, død ved Paasketid 76, og hans E.: Johanne Jensdatter, død $\frac{20}{10}$ 77, tillægges Ej. følgende af Børnene: Poul Jensen $\frac{1}{2}$, Birgete Jensdatter med trolovet Fæstemand Peder Pedersen Balle $\frac{1}{4}$ og Maren Jensdatter, senere g. m. Guttorm Erichsen paa Moes i Norge, $\frac{1}{4}$.

Denne sidste $\frac{1}{4}$ indløste Peder Pedersen Balle fra Guttorm Erichsen — se Arveafkald af $\frac{11}{10}$ 85, T. Bl. 130, f. i. i Skøde- og Panteprotokollen.

Paa den sidste $\frac{1}{2}$ fik han Skøde $\frac{30}{4}$ 91, Bl. 31.

157. Jens Tomasen Schoemagers egen iboende Waaning, gjort af tuinde Boeder. — 60 Rdl. — $7\frac{1}{2}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 12 β .

I Sk. br. $\frac{12}{12}$ 81, Bl. 198, e. (B.) Skomager Rasmus Pedersen Molbo, død $\frac{13}{11}$ 81, og hans Hustru Kirsten Jørgensdatter, der døde 14 Dage før ham, indlægges i Ej. Karen, Baadsmand Byrge Olufsens, som Ph. i Henhold til

P.: $\frac{3}{4}$ 51, Ps.: Skomager Rasmus Pedersen og Ph.: Mette Nielsdatter, sal. Cristen Erichsen Skomagars, Rasmus Pedersens Datter af tidligere Ægteskab og eneste Arving e. ham: Mette Rasmusdatter g. m. (B.) Skomager Jens Tomasen.

P. dat. $\frac{18}{11}$ 82 l. $\frac{8}{2}$ 83, Bl. 57. Ph.: (B.) Handelsmand Niels Lauritsen.

a. Skøde, dat. $\frac{10}{2}$ 89 l. $\frac{12}{6}$ 90, Bl. 14, fra Niels Lauritsen til Jens Jensen Vedsted, g. m. Kirsten Sørensdatter, paa 8 Binding Stuehus med hosliggende og indbygget gammelt Bryggerhus, nest sønden op til Snefren paa Studsgade. Ej. siges at være blevn Niels Lauritsen tildømt.

P. dat. $\frac{10}{2}$ 89 l. $\frac{12}{6}$ 90, Bl. 14. Ph. Niels Lauritsen 1ste Prioritet, samtidigt giver Ps.: Jens Jensen Vedsted sine 3 Stedbørn 2den Prioritet.

b. Det siges, at der skal sættes Skel mellem den solgte Del af Ej. og Niels Lauritsens 2 med Sommerhus incorporerede Boder. Ejerne af disse Boder forbeholdes Adgang til Brønden paa a.

I Sk. br. $\frac{12}{2}$ 91, Bl. 410, e. (B) Handelsmand Niels Lauritsens Hustru Anne Jensdatter Vegerslev, død $\frac{20}{10}$ 89, foræres disse 2 smaa gamle Boder med lidt Kaaljord og Adgang til Brønden efter begge Ægtefællers Ønske til to gudfrygtige Enker.

158. Christen Basballes Huus, som Johan Wiborg udi boer. — 64 Rdl. — 8 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 15 β .

(B.) Handelsmand Christen Jensen Basballe, Sk. $^{20/11}$ 79, T. Bl. 159.

P.: $^{18/12}$ 73, Bl. 14. Ps.: Karen Rasmusdatter, E. e. (B.) Skomager Bendix Olufsen, og 2 af deres Døtre: Karen Bendixdatter og Sidsel Bendixdatter, g. m. (B.) Skomager Christen Høg, Ph.: (B.) Handelsmand Christen Jensen Basballe. Aflæst $^{20/11}$ 79, T. Bl. 159.

I Sk. br. $^{9/0}$ 93, Pr. 4, Bl. 1, c. (B.) Handelsmand Christen Jensen Basballe, død i November 87, tillægges Ej. E.: Inger Hieronimisdatter ($^{17/30}$) og afdødes Børn: Raadmand Jens Christian Basballe ($^{2/30}$), (B.) Handelsmand Peder Christensen Basballe ($^{2/30}$), Sognepræst i Mygind med Anneks Augustinus Christensen Basballe ($^{2/30}$), Hieronimus Christensen Basballe ($^{2/30}$), Silche Christensdatter Basballe, E. e. Peder Gylding ($^{1/30}$), sal. Maren Christensdatter Basballe og sal. Morten Agerup paa Samsø's Datter Maren Mortensdatter, sal. Hans Kedelførers ($^{1/30}$), sal. Anne Christensdatter Basballe, Michel Jacobsens, Børn Hans Storm, sal. Christen Storm, død efter sin Morfar, Peder Storm, Jacob Michelsen og Anne Michelsdatter (tilsammen $^{1/30}$). Margrethe Christensdatter Basballe, g. m. Sognepræst i Mørke Søren Sommer ($^{1/30}$) og Elline Christensdatter Basballe ($^{1/30}$).

159. Pouel Egoes egen iboende Gaard med hosligende Hauge. — 100 Rdl. — $12\frac{1}{2}$ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 12 β.

Af Sk. br. $^{11/12}$ 83, Bl. 329, c. (B.) Tømmermand Poul Pedersen Egaa, død $^{22/11}$ 83 — Skiftebrevet indeholder kun Registreringen — fremgaar, at Skiftet afholdes mellem E.: Maren Pedersdatter og Mette Poulsdatter, en Datter af afdøde og hans forrige Hustru Anne Sørens datter.

P.: $^{17/1}$ 84, Bl. 60. Ph.: Borgm. Michel Michelsen Malling. Ps.: Maren Pedersdatter. Denne erholder s. d., Bl. 61 og T. Bl. 18, Arveafkald af sin nævnte Steddatter Mette Poulsdatters Arvinger: Faderens Slægt: Rasmus Pedersen i Trige, Michel Pedersen, Kirsten Pedersdatter, g. m. Niels Laursen i Noring, sal. Esther Pedersdatter i Ringsheds Børn, Anne Pedersdatter, E. e. Ove Jensen i Vejlbjby, Sara Pedersdatter og Mette Pedersdatter, g. m. Mogens Jensen i Stautrup. Moderens Slægt: Rasmus Nielsen i Ormslev, Niels Sørensen i Ormslev, Søren Sørensen i Aaby, Johanne Sørens datter, g. m. Niels Michelsen i Ormslev, Maren Sørens datter, tjenende i København, og Karen Sørens datter, g. m. Michel Jensen i Tostrup.

85.: (B.) Skipper Jens Christensen Haar.

160. Niels Nielsen 6 Boeder med derhos ligende Hauge. — 120 Rdl. — 15 Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 0 β.

Af Sk. br. $^{15/2}$ 89, Blad 183, e. Karen Nielsdatter, død $^{15/12}$ 88, E. e. Jacob Andersen — se 80 — fremgaar, at hun ejede $^{1/4}$ af denne Ej; den tillægges i Sk. br.: Sognepræst i Maarslet Rasmus Nielsen.

De $\frac{3}{4}$ tilhørte Broderen studiosus, borgerlig Handelsmand Niels Nielsen og tilfaldt ved Sk. br. $\frac{10}{2}$ 91, Bl. 417, e. ham, der døde i April 89, E.: Margrethe Henrichsdatter Blichfeld og Børnene — se 76.

Stuusgade paa dend wester Side.

161. Karen Jacobsdatters egen liden Boed med Hauge. — $53\frac{1}{3}$ Rdl. — $6\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 8 β .

162. Jens Erichsens egen iboende Gaard med hosligende Hauge. — $133\frac{1}{3}$ Rdl. — $16\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 8 β .

Peder Jensen, boende i Sjelle, ved (B.) Handelsmand Peder Lassen, Sk. $\frac{15}{1}$ 85, Bl. 86.

Ej. siges at ligge mellem 163 paa den ene Side og Graven, Vandet løber igennem ned ad til Havet, og 161 paa den anden Side. P.: $\frac{19}{8}$ 75, Bl. 18. Ps.: (B.) Jens Erichsen. Ph.: Sognepræst i Voldum med Anneks Knud Jensen.

85.: (B.) Handelsmand Peder Lassen.

I Sk. br. $\frac{11}{3}$ 95, Bl. 630, e. dennes Hustru Boel Jensdatter, død ved Pintsedagstid 1694, siges det, at han har overdraget Ej. til sin Svigersøn Christen Jørgensen, g. m. deres Datter Maren Pedersdatter.

163. Søren Pouelsens egen iboende Gaard med hosligende Hauge. — 200 Rdl. — 25 Rdl. — 1 Rdl. 1 Ort 0 β .

(B.) Søren Poulsen, Sk. $\frac{7}{8}$ 67, T. Bl. 50.

91.: (B.) Jacob Sørensen, en Søn af Søren Poulsen; dette fremgaar af Sk. br. $\frac{10}{1}$ 94, Bl. 541, e. Jacob Sørensen, der døde Natten mellem 28. og 29. Oktober 93.

I Ej. indlagdes: 1. Sal. Jens Poulsens Børn, foruden de 156 nævnte tillige Anne, Rasmus Olufsens, og i Stedet for Maren Jensdatter og hendes Mand Guttorm Erichsen, der begge ere døde, deres Datter Johanne.

2. Sal. Laurits Poulsen i Brendstrups Børn: Villads Lauritsen i Brendstrup, Anders Lauritsen i Tilst, Anne Lauritsdatter, Niels Pedersen i Brendstrups, og anden Anne Lauritsdatter, ugift.

3. Sal. Niels Poulsen i Tilst's Børn: Anne, Søren Remmers i Aarhus.

4. Sal. Rasmus Poulsen i Trues Søn Poul Rasmussen i Brendstrup.

5. Karen Poulsdatter, sal. Anders Norbagis, og 6. sal. Maren Poulsdatter, sal. Rasmus Michelsen i Tilst's Børn: Poul Rasmussen i Sabro, Johanne, Anders Pedersens i Sabro, Karen, Rasmus Kastis i Tilst, Maren Rasmusdatter, Niels Christensen i Sabros, Kiersten Rasmusdatter bag Klosteret i Aarhus, Maren Rasmusdatter i Tilst, sal. Edel Rasmus-

datter, sal. Jeppe Jensens i Haldums Barn Karen Jepsdatter, Hans Andersens i Haldum, sal. Anne Rasmusdatter, sal. Rasmus Knudsen i Hollums Børn: Michel Rasmussen i Søften, Rasmus Rasmussen i Gjeding, Knud Rasmussen i Kolt, Anne Rasmusdatter, Peder Rasmussen i Tilst og Maren Rasmusdatter, Rasmus Erichsens i Kolt.

164. Mattias Niensens egen iboende Gaard med hosligende Hauge. — 400 Rdl. — 50 Rdl. — 2 Rdl. 2 Ort 0 β .

(B.) Handelsmand Mathias Nielsen Fellumb, Sk. $\frac{1}{7}$; 70, T. Bl. 122 (Købekontrakt af $\frac{9}{10}$ 70).

165. Dito Mathias Nielsen it øde Bingested. — 0 Rdl. — 5 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 0 β .

(B.) Handelsmand Mathias Nielsen Fellumb lader $\frac{3}{4}$; 84, T. Bl. 42, læse Dom af $\frac{9}{11}$ 83 med paategnet Indførelsesforretning.

166. Maren Clemmedsdatter 7 Boeder med der forligende Hauge. — $116\frac{2}{3}$ Rdl. — $14\frac{7}{12}$ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 22 β .

I Sk. br. $\frac{10}{3}$ 95, Pr. 4, Bl. 26, e. Maren Clemmensdatter, død $\frac{9}{11}$ 90 - se 91 - siges det, at afdøde har foræret Ej. til ærlige fattige Enker; de tre skal bortlejes og Lejen benyttes til at holde dem alle vedlige for, jfr. Hofman II, S. 144.

167. Søren Landballe en Leyeboe. — $16\frac{2}{3}$ Rdl. — $2\frac{1}{2}$ Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 10 β .

168. Søren Langballe en Leye Waaning, som Pouel Nielsen udi boer. — 52 Rdl. — $6\frac{1}{2}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 8 β .

169. Søren Langballe en Boed, Olluf Smed iboer. — $9\frac{1}{3}$ Rdl. — $1\frac{1}{6}$ Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 6 β .

170. Niels Nielsen 5 Boeder i Røchin. — $58\frac{2}{3}$ Rdl. — $7\frac{1}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 12 β .

I Sk. br. $\frac{10}{2}$ 91, Bl. 417, e. studiosus, borgerlig Handelsmand Niels Nielsen, død i April 89, indlægges i Ej. E.: Margrethe Henrichsdatter Blichfeld og deres Børn - se 76.

171. En Hauge derhos. — 0 Rdl. — $2\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 0 Ort 13 β .

I Sk. br. $\frac{10}{2}$ 91, Bl. 417, e. studiosus, borgerlig Handelsmand Niels Nielsen, død i April 89, indlægges i Ej. E.: Margrethe Henrichsdatter Blichfeld og deres Børn - se 76.

172. Maren Clemmedsdatters Gaard, som Anders Nygaard udi boer. — $86\frac{2}{3}$ Rdl. — $10\frac{5}{6}$ Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 4 β .

(B.) Poul Nielsen, Sk. $2\frac{1}{2}$ 83, T. Bl. 158, fra Maren Clemmensdatter, hvis Adkomst oplyses i Skødet.

173. Ul. Christen Scheel it øde Biurgsted. — 0 Rdl. — 8 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 14 β .

(B.) Handelsmand Casper Nielsen Brandt, Sk. $\frac{3}{7}$ 84, Bl. 66, fra Stiftsbefalingsmand over Viborg Stift og Amtmand over Hald og Skivehus Amter Christen Skeel Jørgensen, hvis Adkomst oplyses i Skødet, se 61, Hübertz II, S. 166 og T. 70—72, se 106.

Casper Nielsen Brandt var g. m. Anne Kiøldsatter. Ægteskabet var barnløst, se Pers. T. 1925, S. 112 og 1926, S. 215.

174. Jørgen Andersen Schreders egen iboende Gaard med derhos ligende en liden Boed. — $166\frac{2}{3}$ Rdl. — $20\frac{5}{6}$ Rdl. — 1 Rdl. 0 Ort 4 β .

Skræder og Handelsmand Jørgen Andersen, Sk. $2\frac{7}{8}$ 74, T. Bl. 18, (Købekontrakt af $18\frac{1}{6}$ 74) paa en Del af Ej. (den østligste Del).

175. Sal. Docter Mattias Brobergs Arfuinger trinde Boeder med hosligende en Hauge. — 64 Rdl. — 8 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 15 β .

A. Bl. 72 siges det, at af Arvingerne — se 47 — ejer Assessor Hans v. Lossov, Hans Lange og Tøger Renberg hver en Bod.

Paa Auktionen $10\frac{1}{5}$ 86 opraaibes hver Bod for sig.

Køberen af dem alle 3 var (B.) Handelsmand Niels Lauritsen. I Sk. br. $14\frac{1}{2}$ 91, Bl. 410, e. hans Hustru Anne Jensdatter Vegerslef, død $20\frac{1}{10}$ 89, tillægges Ej. Enkemanden og deres Børn — se 96.

176. Jørgen Juels Arfuinger 4re Boeder med hosligende Hauge. — 56 Rdl. — 7 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 10 β .

I Sk. br. $10\frac{1}{1}$ 82, Bl. 201, — se 115 — udlagdes denne Ej. til Sønnen studiosus Oluf Jørgensen Juel.

93.: Borgm. Michel Michelsen Malling.

Badstuegade paa dend øster Side.

177. Carl Christensen 4re Boeder. — $73\frac{1}{3}$ Rdl. — $9\frac{1}{6}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 20 β .

P.: $\frac{1}{5}$ 73, Bl. 9. Ps.: (B.) Handelsmand Erich Christensen. Ph.: Anne Madsdatter Wærn. Pantet: 4 Boder med tilliggende Kaalhøve, hvoraf Erich Christensen og Broderen Raadmand Carl Christensen hver siges at eje Halvdelen. Alle 4 Boder pantsættes af Erich Christensen med Carl Christensens Tilladelse.

I Sk. br. $\frac{30}{3}$ 75, Bl. 240, e. (B.) Raadmand Erich Christensen, død Sct. Michels Aften 74, og Hustru Maren Rasmusdatter, død $\frac{12}{7}$ 60 — se 14 — indlagdes i Boets Halvdel af Ej. Panthaveren: Anne Madsdatter Wærn.

I Sk. br. $\frac{18}{2}$ 85, Bl. 555, e. Raadmand Carl Christensen, død $\frac{4}{8}$ 84, indlagdes i Ej. som Panthaver i H. t. Pantebrev af $\frac{1}{5}$ 73: (B.) Skipper Michel Jacobsen.

Ej. i sin Helhed synes overgaaet til Carl Christensen ligesom Pantebrevet af $\frac{1}{5}$ 73, Bl. 9, men antages tiltransporteret Michel Jacobsen.

Sk. $\frac{28}{1}$ 86, Bl. 114, — Købekontrakt af $\frac{4}{5}$ 85 — fra Michel Jacobsen til Farver Peiter Jessen.

178. Niels Tuonboes Waaning, som hand self eier. — $61\frac{1}{3}$ Rdl. — $7\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 13 β .

(B.) Skomager Niels Andersen Tonboe, Sk. $\frac{30}{6}$ 87, Bl. 152.

P.: $\frac{30}{6}$ 87, Bl. 153. Ph.: Borger i Horsens Jens Frantsen.

$\frac{12}{12}$ 89, A. Bl. 93, sælges Ej. paa Auktion til Skræder Hans Svendsen.

Rekvirent: Sigr. Claus Fogt af Horsens; det omtales, at Boden var pantsat til sal. Jens Frantsen i Horsens.

I Sk. br. $\frac{22}{10}$ 94, Bl. 606, e. (B.) Skræder Hans Svendsens Hustru Maren Mogensdatter, død $\frac{2}{1}$ 94, omtales Transport og Overdragelse, dateret $\frac{18}{7}$ 93, fra Hans Svendsen til Søren Mortensen, Kornskriver hos Proviantforvalter Christen Jensen Vegerslev.

179. Maren Clemmedsdatter tuinde Boeder. — 40 Rdl. — 5 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 0 β .

Sk. br. $\frac{19}{3}$ 95, Pr. 4, Bl. 26, e. hende, der døde $\frac{9}{11}$ 90, se 91. 91.: Apoteker Jacobus Gessius.

93.: Morten Wærn.

180 Noch en Boed, som Peder Smed iboer, ochsaa Maren Clemmedsdatter tilhørende. — $73\frac{1}{3}$ Rdl. — $9\frac{1}{6}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 20 β .

Landcommissarius over Aarhus og Ribe Stifter Thomas Friis, Sk. $\frac{9}{12}$ 88, Bl. 181. (Maal).

Badstugade paa dend wester Side.

181. Christen Frostes egen iboende Gaard med en Boed, som udi Gaarden er inclosered. — $133\frac{1}{3}$ Rdl. — $16\frac{2}{3}$ Rdl. — 0 Rdl. 3 Ort 8 β .

I Sk. br. $\frac{7}{5}$ 88, Bl. 173, e. Christen Pedersen Frost's Hustru Karen Nielsdatter, død for omtrent 10 Aar siden, indlægges i Ej. (B.) Handelsmand Niels Lauritsen i Henh. t. Pantebrev i Gaarden af $\frac{20}{4}$ 48 og i Boden af $\frac{23}{11}$ 71, T. Bl. 104, samt for yderligere Tilgodehavende.

88.: Peder Mortensen Sveigaard, g. m. Anne Christensdatter, Datter af Christen Pedersen Frost og Karen Nielsdatter.

P.: Dat. $^{15}/_6$ 89 l. $^{12}/_6$ 90, Bl. 15. Ps.: Peder Mortensen Sveigaard, der siges for nylig at have tilforhandlet sig Ej. af Ph.: Niels Lauritsen.

182. Femb gamle Boeder, som sal. Søren Frost har foræret til fattige Encher at ibo. — 60 Rdl. — $7\frac{1}{2}$ Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 12 β .

183. Michel Hükiers egen iboende Gaard. — 80 Rdl. — 10 Rdl. — 0 Rdl. 2 Ort 0 β .

Ved Sk., dat. $^{16}/_6$ 88, l. $^{17}/_{10}$ 89, Bl. 3, købte Michel Jensen Hudkier af Ejeren af 184: 2 Gulv Hus mellem deres Gaarde. (Maal).

I Sk. br. $^{30}/_6$ 90, Bl. 274, e. hans Hustru Anne Hansdatter, død $^{14\frac{1}{2}}/_2$ 90, tilfaldt Ej. Enkemanden og deres 2 Børn: Hans (4) og Maren (11); det siges tillige deri, at han skylder til sine Medarvinger paa Gaarden 9 Sldr. 1 \mathcal{L} 5 β . $^{20}/_2$ 61 hed Ejeren Jens Pedersen.

I Sk. br. $^{20}/_6$ 91, Bl. 339, e. Michel Jensen Hudkier, der døde $^{11}/_4$ 91, tilfaldt Ej. E.: Maren Jensdatter og de to forannævnte Børn af første Ægteskab.

184. Rasmus Lolliches iboende Gaard, som Ingeborg Mag. Laurs Bordings tilhører. — $173\frac{1}{3}$ Rdl. — $21\frac{2}{3}$ Rdl. — 1 Rdl. 0 Ort 8 β .

I en Syns- og Vurderingsforretning af $^{13}/_4$ 81, T. Bl. 28, vurderedes Gaarden med tilliggende 3 Boder, strækkende sig ud til Guldsmedgade.

Ingeborg, sal. Mag. Laurits Bordings til Ryomgaard, erholdt $^{17}/_3$ 81, T. Bl. 37, Ejendomsdom paa Gaard og Boder i Henh. t. Pantebrev af $^{2}/_4$ 57. Ps.: (B.) Skræder Mogens Jensen. Ph.: Magdalene Mathiasdatter, sal. Borgm. Rasmus Nielsens, Ingeborg Broberg, sal. Mag. Laurits Bordings, Forældre, se Hofman II S. 45.

(B.) Skomager Johan Andersen Viborg, Auk. Sk. $^{24}/_{10}$ 89, Bl. 4. Ej. siges at være købt paa Auktion $^{12}/_6$ 87; denne Auktion omtales ikke i A.

Ved Sk., dat. $^{16}/_6$ 88, l. $^{17}/_{10}$ 89, Bl. 3, solgtes til Ejeren af 183 2 Gulv Hus mellem deres Gaarde. (Maal).

P. $^{24}/_{10}$ 89, Bl. 6. Ph.: Ingeborg, sal. Mag. Laurits Bordings, der formentlig i Henh. t. dette Pantebrev har erholdt Ejendomsdom paa Ej., idet hun $^{16}/_6$ 93, Bl. 61, giver (B.) Søren Madсен Skøde paa den.

P.: $^{15}/_6$ 93, Bl. 62. Ph.: Ingeborg, sal. Mag. Laurits Bordings.

185. Dito Ingeborg Bordings 4re Boeder. — $166\frac{2}{3}$ Rdl. — $20\frac{5}{6}$ Rdl. — 1 Rdl. 0 Ort 4 β .

$^{15}/_4$ 85, T. Bl. 73, Synsforretning (Ang. 185 og 444).

Rekvirent: (B.) Handelsmand Claus Nielsen.

⁹/₁₂ 86, Bl. 133, Sk. — Købebrev af ¹/₅ 81 — til Claus Nielsen paa Halvparten af 185 og 444 fra Ingeborg, E. e. sal. Mag. Laurits Bordings til Ryomgaard, død ³⁰/₄ 77, og hendes Søn Rasmus Bording — se Pers. T. 1928, S. 115 — paa egne og andre hendes Børns Vegne — se Hofman II, S. 45, Pers. T. 1925, S. 158 og 162 og 1928 S. 104, 112, 115 og 118 samt 1887, S. 85—94 og endelig Hoffmeyer I S. 497, hvor der har indsneget sig en Skrivefejl: Mag. Laurits Jensen Bording kaldes L. Johansen B., medens det samtidigt siges, at hans Fader hed Jens. Ingeborg Broberg er født ⁸/₇ 33 og døde ²⁵/₅ 1709, se Hofman. Fødselsaaret er urigtigt opgivet hos Hoffmeyer.

¹⁰/₁₂ 86, Bl. 143, Sk. til Claus Nielsen paa den anden Halvpart af 185 og 444 fra Landcommissarius over Aarhus og Ribe Stifter Thomas Friis.

Thomas Friis har Sk. ¹⁴/₁₀ 86, Bl. 148, fra Assessor Hans v. Lossov til Ristrup og Rasmus Broberg til Sjelle Skovgaard, hvem den paagældende Halvpart af Ej. er tilfalden som Arv e. Dr. Mathias Broberg — se 47. Ej. siges at være solgt paa Auktion.

P.: ¹⁰/₁₂ 86, Bl. 144. Ph.: Thomas Friis.

Emmervad paa den øster Side.

186. Niels Laursens egen iboende Gaard. — 533¹/₃ Rdl. — 66²/₃ Rdl. — 3 Rdl. 1 Ort 8 ¹/₂.

(B.) Handelsmand Niels Lauritsen, Sk. ³/₈ 71, Bl. 70, og ³⁰/₈ 72, Bl. 154.

I Sk. br. ¹⁸/₂ 91, Bl. 410, e. hans Hustru Anne Jensdatter Vegerslev, død ²⁰/₁₀ 89, tilfaldt Ej. Enkemanden og Børnene, se 131.

187. Hans Bendixen en Boed, som Søren Kremmer iboer. — 64 Rdl. — 8 Rdl. — 0 Rdl. 1 Ort 15 ¹/₂.

I Sk. br. ³⁰/₁ 74, Bl. 230, e. (B.) Handelsmand, Kirkeværge for Frue Kirke i 27 Aar, Jens Sørensen Vinter — se 6 — udlægges denne Ej., der kaldes Notlernes Hus, til Datteren Mette Jensdatter Vinter, g. m. (B.) Handelsmand Hans Bendixen Harding.

I Sk. br. ⁶/₁₁ 85, Pr. 3, Bl. 79, e. hende, der døde ²¹/₅ 81, tilfaldt denne Ej. Enkemanden og Børnene — se 9.

Aarhus Skipperlaug,

»Aarhus-skipper-liig-laug«

eller »Aarhus-skipper-liig-færds-laug«.

Uddrag af de gamle Laugsbøger.

Ved M. MØLLER.

Man læser ikke længe i en saadan gammel Laugs-protokol før man opdager, hvorfra Mønstret er taget til den Sammenslutning som Skipperlauget er. Allerede den første Linie i den første § af deres Vedtægter leder Tankerne hen paa Gildesskraerne. Det er jo saadan, at selv om Gildernes Formaal nok maa siges at være ganske inderlig knyttet til denne Verden, saa havde deres Vedtægter altid et religiøst Præg over sig, og der var Højtidelighed over deres Sammenkomster. Det er imidlertid ikke Skipperlauget alene, der har hentet Modellerne til sine Vedlægter fra Gildesskraerne, men alle senere Laug har øst af den samme Kilde.

Naar de andre Laugs Formaal var af ren økonomisk Natur: Omsorg for i alle Maader at fremme deres Interesser og nøje vaage over, at ingen uvedkommende gik dem i Næringen, saa havde Skipperlauget kun at sørge for, at Brødrene fik en hæderlig Begravelse og saa for Resten i Ny og Næ tjene en Skilling ved at leje deres »Ligklæder« ud til andre, der ogsaa ønskede at faa deres kære bragt i Jorden med Honnør. Derfor ser man ogsaa i Skipperlauget en Mængde Haandværkere, der aabenbart tillige staar i deres eget Laug, Præster, Storborgere og Folk, der maa hutle sig gennem Livet.

Man læser i Laugets Vedtægter fra 1904 § 1: »Dette Laug, der ifølge Forklaring i Laugets Protokoller er stiftet 3. Januar 1600, har til Formaal at sikre dets Medlemmer ved deres dødelige Afgang en hæderlig Begravelse uden Udgift for de Efterladte«.

Og det er i Grunden det eneste Formaal, det gennem Tiderne har haft, derpaa har de værdige Laugsbrødre arbejdet, og derpaa har de tømt deres Smaaglas.

Man er ikke rigtig klar over, naar Skipperlauget er bleven dannet. Den ældste Protokol, der er bevaret, er fra 3. Januar 1690 — ikke, som der meddeles fra 1904 — fra Aaret 1600. Fejltagelsen hidrører fra en Læsevanskelighed uden paa Protokollen. Men Laug har dog bestaaet før 1690. — Protokollen benævnes i den aarlige Opgivelse af Laugets Ejendele al Tid »Laugsbogen«. Den spænder over et Tidsrum af 40 Aar, og da den kun er lidt over halvt udskreven, ligger det nær at slutte, at den gamle Laugsbog, der omtales i Listen fra 1720, har spændt over mindst lige saa lang Tid og vi er saa ved Tiden omkring 1650.

Det er muligt, at Lauget paa den Tid er benævnet Mindelaug. Dette Navn har vi fra den i Laugsbogen saa ofte omtalte Fattighøsse. Den er af Kobber og bærer paa Siden følgende letlæselige Indskrift:

ANNO 1666 DEN 4 FEBR HAFVER JØREN OLLESEN SKJPER OLDERMAND VDJ MJNDLAVGET I AARHVS FORÆRET DENE BØS TJL DERES LAVG

Her omtales altsaa Mindelaug og det Oldermænd Skipper Jørgen Ollesen.

Af andre Beviser for, at Lauget har eksisteret før 1690, kan anføres, at Regnskabet for dette Aar begynder med »en Beholdning af 14 Rdlr. 0 $\frac{1}{2}$ 8 $\frac{1}{2}$ fra forrige Aar«, og at der i første Aars Regnskab flere Gange omtales »det gamle Ligklæde« og endelig Udtrykket fra 1720 om »denne Laugsbog og En gl. dito«. Det havde jo rigtignok været rart at have faaet fat i den »gl. dito«, men den er forlængst forsvunden. Det har jo sagtens været den Protokol, hvis Regnskab slutter med ovenstaaende »Beholdning«.

Følgende Poster paa Udgiftssiden fra Regnskabet fra 1690 var ikke fremkommen, om Lauget ikke havde eksisteret før dette Aar:

»23 January. Gaf Marie Sy pige for Tuende Andre (Lagener) som blev Giorte af dend gl. laugslagen 2 Rdl . 8 S .

d. 27 May lod ieg dend gl liigbaare ofuer alt forfærdige med Nye fødder, Knæer, item Raller, oc bunden Inden udj at forsiune derfor 3 Rdl . 8 S . Som dertil 5 S . Dend 3die baare huor paa fæstedes et Knæ derfor 4 S . d. 7. Jully. Gaf Jens Maler for Liigbaarerne at Suerte oc Fernitzere 1 Rdl. 2 S .

Ligeledes hedder det i 1692:

»Vor gl. liigklæde som ieg lod effterse var Mange steder sammen syed Med adskillig Farfued traad, som ieg lod opskiære oc igien med Silche til sye, Item frændtzerne af vor Middel-liig Klæde Som Mange Steder waar Fra-Refuen, Gav Angenete Sye-Piige derfor 1 Rdl .

Vor Store liiglagen Nest den Nye war gandske ofueralt med Rust forderfuit, Som ieg igien lod aftage gaf der for 8 S .

Kobberbøssens Indskrift er altsaa Borgen for, at der har eksisteret et Samlag, der har nævnet sig Mindelaug, og det ligger nær at tro, at det har været Moder til Skipperlauget. Der er gisnet om, at Mindelaug skulde være stiftet af Skippere, for at de, naar de en Gang lagde op, havde en Kreds at slutte sig til, en Kreds, som bestod, selv om alle deres Paarørende var gaet bort.

Senere, da det er gaet op for dem, at et Begravel-seslaug egentlig ikke behøvede kun at omfatte Skip-pere, har de aabnet Dørene for andre hæderlige Borgere. Det fremgaar ikke direkte af Vedtægterne, hvor der vel tales om »Søefarende eller Hiemme-Værende«, men ikke noget Sted indeholder Forbud imod at optage Folk, der ikke var Skippere. Derimod er der blandt Vedtægternes Forfattere og Under-skrivere Folk saa næsten af alle Samfundsklasser, ligesom der ogsaa er Kvinder iblandt dem, hvorved det ærværdige Laug har udvist mere Frisind end de fleste Sammenslutninger ned gennem Tiderne.

Endelig indledes Laugsbog Nr. 2 fra 1739 med føl-gende: »Ungefær for 100 Aar er dette her i Aarhus Skipper-Ligfærds Laug oprettet«. Efter dette kommer man atter til Tiden omkring 1650.

Indlemmelse i Lauget.

Det lader til, at de forskellige, der ønskede sig optaget i Skipper-Lauget, ikke har haft lige stort Besvær med det. Det almindeligste var, at vedkommende Borger meldte sig hos Lauget en Dag, det var samlet, og begærede at blive optaget, hvorefter Oldermændene gjorde en Opsats i Laugsbogen, som Ansøgeren satte sit Navn under, og naar han saa havde betalt for Indtrædelsen 2 Rigsdaler, 1 $\frac{1}{2}$ til Skrивeren og en lille Sum i de fattiges Bøsse, var Sagen i Orden. Som Norm kan tjene Thomas Jensens Optagelse i 1720. Den lyder saaledes:

»Ao. 1720 d. = 12 Martz Var skip Laugit forsamlet Vdj Older Manden Pouel Pederszøn Calmers Huus, og da blef Effterfølgende forretted, og da Indgick Vdj Laugit Sr. Thommis Jenszøn Borger og Indvahner her Vdj Staden, og Lofuet tillige med andre Laugs Brødre at suare sin Rettighed, og sig forholde som forsuarligt I alle maader, og Betalte for sin Indtrædelse 2 Rdl. og til Laugs skrifueren 1 $\frac{1}{2}$ og I de fattiges Bøsse 8 skilling.

Thommis Jenszøn Sabroe.

Som Regel slap den nye Laugsbroder med at betale den ene Rigsdaler straks, medens han havde et Aars Henstand med den anden.

For Sr. Povl Baufiin var Sagen mere omstændelig, hvad Aarsagen end kunde være. Man aner en Historie bag alle de Formaliteter. Det var jo heller ikke utænkeligt, at de værdige Brødre vilde have nogen Kontrol med, hvem der indgik i deres Laug. Se en Gang:

»Ao. 1725 d. = 20 Febr: Begierte Sr. Pouel Bogfiin af nogle af Laugs Brødrene at Vilde indtræde I skip Liigfærtz Lauget, huilket Blef tilspurt samtlig Laugs Brødrene, om de det Vilde Consentere, Huortil de suarede Ja, dernæst Begierte Sr. Pouel Bogfiin d. = 25 April af Oldermændene Sr. Hans Suane at hand Vilde Behage at lade hans Hos Sidere til sig Kalde for at blifue Indskrefuen I Laugs Bogen, huor hand da Lofde at Betale 2 Rdl. til første Laugs Samling og Strax Betalte 1 $\frac{1}{2}$ til skrifueren og 8 skilling I de fatiges Bøsse og Lofde hand da at Være alle Laugs Articlerne effter Retlig I alle Maader da at Nyde sin Laugs Rettighed Lige Ved andre sine Laugs Brødre.
Povel Baufiin.

At der var Borgere, der fandt, at det var et alvorligt Skridt at gøre, ses fra en Indmeldelse i 1711. Saaledes staar der:

»Anno 1711 d: 20. Febr: i det velsignede Jesu Nafn Ind-gifuer vj os underskrefne Udj Skipper Laugit. Nemlig Peter Povelsen, Søren Jensen Samsing, Rasmus Christensen, Søren Laursen, oc Niels Jensen Sandbye Belofuer alle, at Forholde os i Laugit, Som Andre Voris forhen Laugs Brødre, giort hafue og i alle maader af os u-ryggeligen holde i alle-maader.
Peter Paulsen. Søren Lauridsen. Niels Jensen Sand By.
Søren Jensen Samsing. Rasmus Christensen«.

Senere bliver Formlen mere omstændelig samtidig med, at Kreditten udvides. Det hedder:

»Anno 1732 Dend 29 January Blef antagen og Indskrifuen udj skipper Liigfærdtz Lauget disse effter skrefne achtbahre og vel-fornehme Borgere skippere og Handværcks Mænd her udj staden Melcior pedersøn Ørbeck, Knud Johansen Connisz, Rasmus Andersøn Kasted, Lauridz pedersøn Ørbeck, Andreas Klausen Schichman og gifuer enhuer for derrisz Indtrædelse 2 Rdlr som Betalles til Næste Samling 1733 og hafuer strax betaldt til Lauges skrifueren huer 1 $\frac{1}{2}$ og udj de fattiges Bøssze Huer 8 skilling og skal enhuer af os Naar tilsigis, at komme fremb skickeligen og shmucht med sorte ofuer og under Klæde med Kappe og sløer lige Som tilsigis og Niuder Saa effter dages lige frj Ret og Rettighed ved Andre for dennem indskrefne Laugs Brødre testerer Vj under Voris Eegne Hænder.
Laurits Pedersen Ørbeck, Rasmus Andersøn Kasted, Melcior Pedersen, Andreas Schichman, Knud Johansøn Connix«.

Men efter denne Tid bliver Indmeldelsesformularen mere og mere enkel, indtil den i Aaret 1737 den 19. Febr. er skrumpet ind til:

»Samme Dag blev Christian Cramer i Lauget antagen og at svare som sædvanligt 2 Rdl. til 19. Febr. 1738 og i det Øvrige sig at forholde som Laugsartiklerne tilholder«.

Men dette er nu ogsaa et særligt Hastværksarbejde. Der er saaledes ikke engang Navn under, hvad der dog er under de følgende Formularer.

Hvervning.

En Gang imellem, naar Brødrene finder, at Tilgangen til Lauget er for svag, beslutter de, at der skal foretages Hvervning, hvilket sker paa den Maade, at et Par af de mest ansete Brødre gaar ud og opfordrer nogle Borgere til at indtræde i Lauget. Men naar det ikke ligefrem i Lauget afgøres, hvem Hververne skal henvende sig til, faar disse Paalæg om, at

de kun maa prøve at faa hæderlige og agtede Borgere ind i Lauget. Har Hververne haft Held med sig, indvarsler Oldermænden til et ekstra Laugsmøde.

»Aar 1834 d. 30te Januvari var en Extra Samling i Oldermændens Huus, hvor ovennævnte¹⁾ Laugsbrødre Bruun og Thue fremkom og anmeldte at have Hvervet følgende at indgaae i Lauget. 1) Overkasserer F. Grodtschilling, 2) Værtshuusholder P. Hansen, 3) Murmester Johan Preis, 4) Muremester Jens Lund, 5) Feldbereder P. Weiss, 6) Slagter Franz Wickmann, 7) Høker Søren Pederstrup, 8) Werthuusholder Michel Blegind, 9) Anders Sørensen, —

Oldermænden med Hossiddere antog nævnte som For Lauget passende, og Laugets Artikler blev oplæste for de nye Laugsbrødre, hvilke disse med underskrift anerkjendte i alle Punkter som gode Borgere og Laugsbrødre Samvittighedsfuld at efterkomme, det bestemte Indskud 5 Rdl. samt Contingent 1 Rdl., alt Sølv blev af forannævnte betalt og af Oldermænden Rebsl. Frederichsen modtaget til at hengaa ved næste Regnskabsafleggelse med Sedler og Tegn 55 Rdl. 4 $\frac{1}{2}$ β , hvorfor her qvitteres.

Joh: Frederichsen, Oldermænd«.

Derpaa kommer de nye Medlemmers egenhændige Underskrift, Hossiddernes og Oldermændens, hvilken sidste er med »ført Pen«.

Udmeldelse af Lauget.

Vilde et Medlem af en eller anden Grund gaa ud af Lauget, maatte han betale lige saa meget, som han havde betalt ved sin Indmeldelse, altsaa 2 Rdl. til Laugskassen, 1 $\frac{1}{2}$ til Skrивeren og 8 β til Fattigbøssen. Men hvad han i Tidens Løb havde betalt, fik han aldrig under nogen Form nogen Erstatning for. Det var Vedtægternes Ordlyd. Dog kunde Lauget ogsaa vise Barmhjærtighed mod fattige Brødre og hjælpe dem lidt lempelig ud af Lauget, se her:

»Anno 1785 d. 28 Febr: var samling hos Oldermænd Kiel Jversen i Andledning af Jens Tøgersen Müllers indgivne Memorial, angaaende, at hand, fordi hand af Fattigdom ej kunde gjøre Lauget nogen Tjeneste, maatte nyde sit Indskud 5 Rdl., da hand villig frasiger sig ald ret til Lauget og Ligfærds Casen og da Oldermænd og Hossidderne saae iche rettere end Lauget var tient dermed blev det approberet at betale ham i

¹⁾ De var i det foregaaende Laugsmøde blevet udtaget til Hververe.

henseende til hans Fattigdom samme 5 Rdl. imod hand paa sin Ansøgning qvitterer Lauget derfor med tvends Mænds Underskriwt til vitterlighed og saaledes bliver hand herved af Lauget udkreven, og Selv herved tillige underskriver sin Haand til ydermere Vitterlighed for Lauget i Eftertiden.

Aarhuus ut supra

Jens Thøgersen Møller.

Ellers var Efterladenhed med at betale Kontingent og Bøder vel nok de almindeligste Aarsager til, at en Laugsbroder blev fjernet af Lauget. Naa, Parykmager Carl Skæffert maatte gaa, fordi han ikke passede i det gode Selskab.

Laugsbrødrene var brave og kongetro Borgere. Da der var født Landet en Kronprins sammenkaldte Oldermænden til Laugsmøde.

Anno 1749 d. 5 February var Lauget forsamlet i den værende Oldermænds Mogens Rasmussens Huus i en glædelig Erindring af voris nye fødde Cron Printz Christian, som den gode Gud afvigte 29 January sidst, velsignede Kongen og Landet med. Gud velsigne Ham med Visdom og mange Aar at hand maae overstige sine fædre til Guds Ære og Landets Glæde og Velstand.

Åk ja! de gode Laugsbrødres fromme Ønsker gik ikke i Opfyldelse. Der har vel aldrig siddet daarligere Monark paa Danmarks Trone end Christian den Syvende.

Vedtægterne.

1.

Naar Gud allermægtigste bortkalder os, eller voris Hustruer, Børen eller Tieneste-Tyender ved deris Timelige død, da skal de som igien lefuere, Husbund, eller Hustru være forpligtiget efter ordentlig omgang i Lauget saa mange som behøfvig at bære lade sig finde hvor Ligget er, om de ellers er tilstede, oc hvis nogen af Mændene skall være Bortreiste, naar Bedemanden dennem aduaret, hafver diris Hustruer en Anden Mand igien for dennem at fremsende eller de gifuer Penge til den Mand, da oc paa lige maade Enkerne tillat: Mens Ingenlunde Tilstedes Mændene for dennem Fremmede at lade bære, om di ellers er Tilstede, Med mindre di er udj bruglig forfald, Under Straf til Laugitz fattige for huer sinne det skeer 2 ℓ .

2.

Forskrevne tillat hvis Anden omgang i Lauget at lade bære, oc hvis di reiser at di har bruglig Aduaret sidde ofuerHørrig da at gifue til Laugits fattige 1 Mark.

3.

Naar nogen som før Erinret Blifuer Tilsagt at bære eller lade bære da at lade sig finde vdi Sorte forsuarlig Kappe oc Klæder item Sorte Strømper, Hvo sig herimod Understaae, gifuer første Gang til Laugit 24 R , anden Gang dobbelt, oc 3de Gang Udstødelse af Laugit.

4.

Hvo af os imod forskrevne Poster forseer de iche Goedevilligen efter som Forseelsen er til, Strax voris Mult udgifuer da Oldermænden som er at commendere Trey eller Fiire af Laugsbrødrene os der for at Pante huis nogen skulde være modstandig naar samme Mænd kommier Oc iche Goedevilligen vil gifue ofuernævnte Straf eller oc lade sig Pante da derfor at hafue deris Laugs-Rettighed forbrut, være sig Husband eller Enker.

5.

Naar Liggene skal Bestedis til Jorden hafuer hver som da skal bære eller lade bære at lade sig finde ved Døren som dend døde skal udbringes a, siden paa Kirchegaarden naar Ligget er nedsat ved Grafuen at blifue Erstaaende om Oldermænden . . . (iturevet, staar maaske: som mulig Brødrene Noget paa Laugits Vegne Har at siige).

6.

Hvo som Liggene skulle findes i Smitsom, Pest eller Anden Siugdomb da di i Huusit ere Ligget ud paa Gaaden at forskaffe, om di ellers ere saa stærke. Hvis iche saa kunde være da di tilforordnede som tilsagte er at bære, Ligget at Udtage oc siden paa Kirchegaarden det at Henbære. Oc hvem af os Slig Tilfald Sidder ofuer Hørrig Hafuer sin Laugs-Rettighed forbrut.

7.

Hvis Nogen forsætteligviis efter at di ere tilsagt at bære, drage af Byen oc det dennem ofuerbeviises kand, da hafuer forbrut til Laugits fattige En Slet Daller.

8.

Oldermænden som Laugit betroes skal Aarlig hafue Fiire Hossiddere, som paa Samtlige Laugsbr.s Vegne tillige med Hannem kan Sammenkomst skee, at giøre Rictighed om Indtægt oc Udgift paa det at Alting i Laugit kan være Rictig, oc Hand derfor Aarligen at Nyde en ungarisk Gylden Som er 10 $\frac{1}{2}$ R danske. Oc Skrifuerren at nyde 10 slætte mark.

9.

Skal være Rictig Mandtall ofuer Laugit, oc derefter Gaderne Antegnet, Oc saa der paa Forfatte Laugit i Roeder, paa det dend Ene Laugsbroder eller Laugssøster ej alleene skulle bære Byrden Meere end dend Anden.

10.

Skal Oldemanden Aarlig giøre Regenskab i Samptlig Laugsbrødris Nærværelse paa Indtægt oc Udgift at alting i Laugit kand værre Rictig.

11.

Naar Laugits Aarlig Sammenkomst er Maa ingen af Laugsbrødrene Hin Anden ofuerfalde Med Nogen Skiildsord, Truen eller Undsigelse i Hvad Maade det oc være kunde Nogen tilstedes Med mindre di derfor vil hafuer diris Laugs-Rettighed forbrut.

12.

Samptlig Laugsbrødre skulle til bestemte Tiid Som Tilsiges udj Oldemandens Huus sig lade finde. Aarlig en Gang skulle for Regnskab at høre, under Straf til Laugets fattige Penge 24 β .

13.

Naar Nogen af Laugs-Brødrene ved døden afgaar, da Enken som igien efterlefuer ingenlunde være forskut. Mens om hun sig igien forandres udj Ægteskab med en fremmit uden Laugit. Hafuer dend Samme, om han Begjærendis vorder at være udj Laugit oc Nyde det fort half Rettighed, Mens skeer det med en af Laugsbrødrene, da gifues intet.

14.

Om Nogen af Laugsbrødrene, Enten Søfarende, eller Hiemmeværende, udj en eller Anden Maade for Sær-Aarsager belofuer Almisse til fattige, Hvor af vi Ufeielbar Tilsiger og Vedgaar, endeel der af i voris fattig Bøsse at Indgifue Paa det om Nøden Udfordrede Nogen i Laugit ved Døden afgivt, Nemlig fattige Folk, da di der med kunde Vorde Hiulpne Til Liigbegængelsen.

15.

Den Sidste i Laugit Indlemmede skal Aarlig Aduare oc tilsige Lauget eller oc en Anden i sit Sted beskikkes oc huer af Laugsbrødrene den ofuerhøre til bestemte Tiid di er aduarit at Møde i Bøde til Laugs fattige 24 β .

16.

Voris Liigklæder Angaaende, om di til fremmede uden Lauget skal bortleyes, da gifues til Laugit af di beste Liigklæder med Mand oc alt

	4 SIDI
Oc af Klæderne alleene til Leye	3 SIDI

17.

Det Andet Liigklæder næst efter gifues Tilleye med Mand oc alt

	2 SIDI.
Af Klæderne alleene til Leye	1 Rdl.

18.

3die Liigklæder næst efter igien, skal Suares af til Leye,
 med Mand og alt 1 Rdl.
 Oc af Klæderne Alleene til Leye » — 3 ƛ

19.

Af de største Børns Liigklæder, med Lagen oc alt gifues af
 til Leye » Rdl. 3 ƛ .
 Det mindre Ditto med Lagen » — 1 ƛ .

20.

Skulle Nogen paa Landet begiere Voris beste Liigklæder til
 Leye, da gifues der af til Leye 3 SIDL
 Det andet næst efter til Leye 2 SIDL

21.

3die Liigklæder næst efter igien Suares af paa Landet til
 Leye 1 SIDL

22.

Skal vi oc Være Oldermænden Hørig og Lydig Naar Hand
 paa Laugitz Vegne hafuer at Befale. Under Straf for hver Gang
 det skeer 24 ƛ .

23.

Huilcke Forene Poster vi Wnderskrevne Belofuer i alle sine
 Puncter U-ryggeligen at Efterlefue oc Forholde. Dette med
 Voris Egne Hænders Underskrifuede.

Datum Aarhuus d. 3. Janvary
 Anno 1690.

24.

Endnu af os Samptlige Laugsbrødre vedtaget.
 Ingen Enten Mand eller Quinde Maa tillades at komme udj
 Voris Laug Naar di Hafuer Nogen Døde Inden-Dørre, Mens
 Alleene det at bekomme til Leye oc derfor gifue = 4 = eller
 3 SIDL. Efter Oldermændens oc Hossiddernes Bestemmelse.

25.

Hvilken Mand, Som vil Indgifue Sig udj voris Laugs Liigfær,
 da Forskrefue Poster lige ved en Anden Laugsbroder at er-
 huerfue oc gifuer for Indtrædelsen 6 - 5 - 4 oc 3 Sl Rdl. For-
 uden Indskrifpenge 1 ƛ oc udj de fattiges Bøsse 8 ƛ være
 Meere ønsker Personen ingen Vil kære¹⁾.

26.

Wille nogen Laugsbroders Søn efter Forældrenes dødelige
 Afgang til træde Laugit Kand (det) Ingenlunde negtis, Er han-
 nem bevilget Laugs-Rettighed (for) en Rdl.

¹⁾ Vil nogen give mere, skal derover ingen gøre Ophævelser.

27.

Enkerne efter deris Mands Død, Som sig igien udj Æcteskab forandrer da Manden igien at Nyde det som for bemelt, om det Ellers Begirendis Worder. Dog Skrifueren oc dj fattige ey forgiettes.

Forskrefne Poster hafuer vj I Allemaader u-ryggelig at Holde.
Aarhus, den 7. January Ao. 1690.

Disse Vedtægter er Tid efter anden bleven supple-rede med andre, som Forholdene nødvendiggjorde.

Laugsbrødrene havde nok Forstaaelse af, at deres mangeaarige Oldermænd, Bageren Anders Andersen, baade var en omhyggelig Skriver og en meget dygtig Oldermænd, der sørgede godt for, at Laugets Ejendele blev holdt i god Stand, men det er tænkeligt, at de med Tiden fandt, at han tillige var dem en lidt vel dyr Mand. Efter at han lidt efter lidt havde faaet alle Laugets lønnede Bestillinger lempet over i sine Hænder saaledes, at han foruden Oldermændskabet ogsaa havde baade Skriver- og Laugsbudbestillingen, havde han af Lauget i fast Indtægt 9 Rdl. foruden de ubestemte Sportler, naar et nyt Medlem blev indlemmet eller en Velhaver stak Laugsbudet en Drikkeskilling. — Samtidig havde han ogsaa Løn som Skriver for Bagerlauget.

Da skabtes følgende ny Vedtægt:

»1699 d. 6. February. Imidlertid blef Besluttet i Samptlig Forsamling, det den Værende nu Oldermænd oc effterkomendes ingen Penge for sin Oldermændskab at maa eller skal Nyde, uden Alleene huis Liigklæderne belangende at holde ved liige, hafe da Værende Oldermænd Laugit samme at føre til Udgift, Som Hannem ad Laugits Indkom skal got giøres«.

Næste Aar er der en ny Oldermænd, men Anders Andersen faar Løfte om 4 Rdl. som Skriver.

Samme Aar vedtages, at ingen Broder for Fremtiden havde noget at fordre for at bære, men al Betaling skulde indgaa i Laugskassen. »Mens om i fald dj Vedkommende vil være saa Honorabel oc gifue til dennem en Aparte Foræring«.

Da den orientalske Pest i Følge med andre uhyggelige Sygdomme gjorde en Rundgang gennem Landene

i Aarene 1710 og 11, og en Tyfusepidemi i København havde bortrevet flere Tusinder af Indbyggerne, stemte det Laugsbrødrene til Alvor, og de bestemte da i en ret højtidelig Opsats, at hvis en slig Ulykke skulde overgaa Aarhus, forpligtede Brødrene sig til at staa hinanden bi med Pasning af syge og Bortskaffelse af de døde. Denne Udtalelse blev bekræftet med Ed.

I Laugsbogen fra 1739 udvides og forklares en Del af Vedtægterne, ligesom der ogsaa kommer en Del nye til. I »2 Articul« hedder det: »Thi Oldermænden bør for ud at vide om de Tilstædekommende er Liiget voxen, paa det de Mødende ey over andres Nachlæssighed skulle geraade i Helbreds Hazard«.

Det indskærpes altsaa Brødrene at give Møde, for at de enkelte, som er mødt, ikke skal overanstrenges sig. —

I »3 Articul« bestemmes: »Et Fierding Aar efter Konens Død er Manden forskaanet for at bære eller følge, med mindre hand sig forinden i nyt Ægteskab indlader, og alt har havd Ja-Ord, eller Trolovelse«.

Og saa er der Enkers Fritagelse for at bære, endda de og deres nærmeste beholder Retten til at blive bortbaaren, naar de dør.

Forbudet mod usømmelig Opførsel har denne Tilføjelse: »Paa lige Maade skal og de straffes som sig i Vaage-Stuer¹⁾ /: om samme er tilladt at holdes :/ her imod forseer«.

I »7 Articul« bydes, at Brødrene skal følge med tilbage til Sørgehuset, naar Liget er nedsat, hvis de vil undgaa en Marks Bøde.

Og saa kommer der en Bestemmelse om Valg af Bestillingsmænd. Oldermænden skal vælges af den værende Oldemand og de fire Hossiddere. Kan de ikke blive enige, udnævnes endnu 2 andre Mænd af Lauget, og disse 7 vælger da Oldemand efter simpel Stemmemeflerhed. Oldermænden udvælger selv sine Hossiddere.

¹⁾ Det var Skik, særlig den sidste Nat før Begravelsen, at Venner og Paarørende samledes i Sørgehuset og skiftedes med at synge Salmer og drikke Brændevin. Var der kommen mange unge hændte det ogsaa, de tog en Dans.

Af andre ny Bestemmelser anføres: »11 Articul. Den Undskyldning som nogen for at bære maatte have foregivet, skal Oldermænden ved Samling hvor Liiget er, bekiendt gjøre, paa det Laugs Brødrene kand viide og erkyndige sig om, hvor vidt samme er lovlig«.

I 13 hedder det: »For Laden skal være 3 Laasse, hvoraf Oldermænden skal have den eene¹⁾ og de tvende af Hossidderne hver sin«.

Oldermænden maa ikke uden Hossiddernes Samtykke optage nogen i Lauget; han har heller ikke Magt til at sammenkalde Lauget »uden vigtig og fornøden Aarsag«.

I Fremtiden betales for et fremmed Lig at jordfæste otte Rigsdaler, sker det for mindre, maa Oldermænden betale Resten.

I »20 Articul« hedder det: »Ingen maa nyde eller begjære noget af de til Lauget indkomne og fortiente Penge; men samme skal være og blive til Laugets Beste og Behøvende«.

I 21: »Døer nogens Fæstemøe i Hans Huus, med hvem hand enten offentlig Trolovelse eller Ja-Ord havd haver, eller Copulations Brev taget haver, skal Hun af Lauget, uden Betaling, bort bærise«.

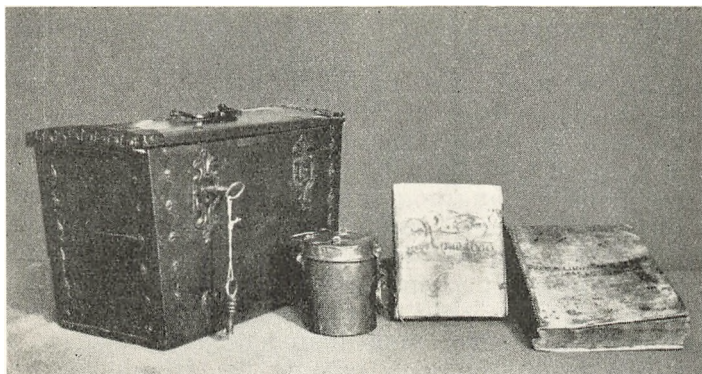
For Ligbaarerne og Klæderne skal fremmede betale:

Af den store Baare, Klæde og Skamel.....	1 Rdr.
Af den Melleste	5 $\frac{1}{2}$
Af den mindste	4 $\frac{1}{2}$
Af Skiærvet at bære Børn med	1 $\frac{1}{2}$

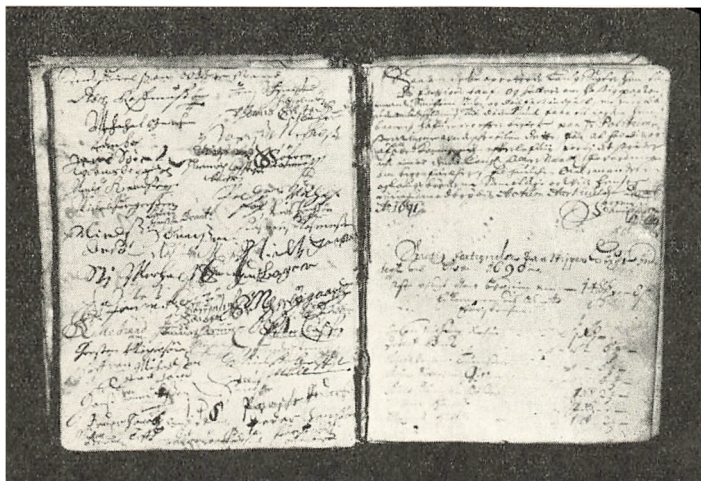
Er det Landboere, skal der betales dobbelt eller tredobbelt, efter som det er kort eller langt borte. De gamle Ligbaarer maa Oldermænden nok udlaane til fattige.

Oldermændsstillingen er ikke, som den var i Anders Andersens Dage. Han faar ingen Løn for sit Arbejde, men maa nøjes med Æren, og denne bliver ogsaa mindre. Articul 24 hedder: »Foretager, eftergiver, paa-byder eller tillader Oldermænden noget imod Vedtægten og Articlerne, bør hand erstætte Lauget, og der

¹⁾ Her fattes aabenbart Ordet »Nøgle«.

Laugsladen, Fattighøssen og de to Laugsbøger.

Laugbrødrene har underskrevet Vedtægterne.

har været der, ses af Regningen fra 1690, hvor der berettes, at de er bleven trakterede med »Suarte oc Fernitz«.

1695 nævnes »1 Sort Schiærf at bære Børn udj«; senere berettes, at det er af »Traad«, og i 1750 omtales det som »Et sort og Hvid Silche Skiærv at bære Børn med«, altsaa et Stykke Rebslagerarbejde, en Sele, som en Mand tager over Skulderen, naar han skal bære et lille Barn til Graven.

Den ældste Laugsbog er en lille, pyntelig Protokol i Skrivebogsformat i solidt Træbind overtrukket med Svineskind. Paa Bindets Yderside er prentet med smukke Initialer: »Anno 1690 Oldermænd Anders Andersen« og saa nogle flere Navne, som de 244 Aar har gjort ulæselige, men man kan jo gætte paa, at det har været Navnene paa de fire Hossiddere (se Billedet) Samme Anders Andersen, der var Bager og i flere Aar var Oldermænd i Skipperlauget, havde en meget pyntelig Haandskrift, der nærmest gjorde Indtryk af Kalligrafi. — De, der senere har ført Pennen, har ogsaa været flinke Skrivere, men hvor Laugsbrødrene selv har skullet skrive deres Navne, kan det nok knibe med at tyde dem (se Billederne).

Tiden har jo taget en Del paa den, men naar man ser bort fra, at en ubehændig Oldermænd en Gang har taget sig for med Rødkridt at udstyre den med Sidetal af uforholdsmæssig Størrelse, er den i god Stand og det er godt, da den er det bedste og for Resten ogsaa det eneste Materiale vi har, naar en Gang Skipperlaugets Historie skal skrives.

Af en Regning fra 1690 udplukker vi følgende:

D. 11. Julij kjøbt 2de Bøgger Papir til voris

Laugsbog a 1 \mathcal{L}	» Rdl. 2 \mathcal{L} » \mathcal{R}
18. January. Stemplit Papir til laugsbogen....	» — 1 - 8 -
For Laugsbogen at Behinde.....	» — 2 - " -

I 1708 nævnes »En Rød Silke Pung«, men de 6 Lysestager er nu svunden ind til 5.

Endelig nævnes stadig Skiltet. Det har de sagtens haft nogen Ulejlighed med, da det jo skulde flyttes hver Gang der valgtes ny Oldermænd. Det ser ud til,

at Lauget ikke har haft noget Skilt før 1690. I dette Aar købte Oldermænd Anders Andersen et »Skielt« af Borgmester Michel Malling¹⁾ for 1 Rdl. 3 $\frac{1}{2}$ 8 β . Det skal vel nok forstaas saaledes, at det er en Kobberplade, han har købt. Han maa nemlig give Kleinsmeden Niels Nielsen 6 Rdl. 1 $\frac{1}{2}$ for »Skrinkeler Kremper af Jern uden om Skiltet at gøre oc alt Andet huis behøfdis«, endvidere maatte han give »Maleren til Arbejdsløn for Skieltet at Staffere oc alting huis behøfdis«, hvilket alt blev 4 Rdl. 4 $\frac{1}{2}$; endelig skulde »Jens Dreyer for Druer at Dreje 8 β , dem at udskiære 1 $\frac{1}{2}$, Gaf til Peder Normand for en Stang til Skieltet 1 $\frac{1}{2}$ 8 β «. Det har jo nok været et fint Skilt, men det kostede ogsaa ialt 12 Rdl. 5 $\frac{1}{2}$ 8 β . Hvad Druerne skal symbolisere paa Skiltet for et Ligbærerlaug, er imidlertid ikke saa let at udpønske, men man holdt nu en Gang meget af Druer og Druesaft i disse Dage.

Naar Skiltet skulde flyttes, som naar Ligklæder skulde udlejes, noteredes der som Regel paa Aarsopgøret, da »Medgaaen 1 $\frac{1}{2}$ 8 β « til en lille Hjærtstyrkning.

Saa lavede en Storm i Aaret 1697 Ravage paa Skiltet, og Lauget fik en uventet Udgift paa det.

Ao. 1697 d. 18 May om Aftenen blæste vor Skiæltstang mit af oc der ofuer blef Skiælted gandske forderfuet. D: 19. Dito Kiøbte it træ til en Anden Stang derfor	» Rdl. 2 $\frac{1}{2}$ 4 β
for dend at hugge og høfles	» — 1 - 6 -
Smeden for Skiæltet att udklappe og gjøre til Rette huor fornøden giortes	» — 2 - » -
Jens Maler bekom for Skiælted paa Ny at oppusse og Bogstafuere Neden paa at forandre	2 — 3 - » -
Søm at Slaa Skiælted fast med Inden og ude.	» — » - 2 -

Fra 1754 hedder det i en Regning: Skildtet solt med Samtykke for 6 Rdl. 4 $\frac{1}{2}$.

1698 forærede den afgaaede Oldermænd Anders Andersen Lauget en »Welkom«, som man i 1708 faar at vide er lavet af »Wegger«, der i 1720 ændres til »Quister«. Der siges endvidere om den, at den er

¹⁾ Michel Michelsen Malling var født 1639 og døde 1703.

»Maalet«. Her er aabenbart Tale om et Kurvemagerarbejde, der er lavet over et stort Glas eller en Skaal. Men Indtrykket af denne Velkomst har sikkert ikke nærmet sig det, man fik, naar man betragtede de prangende Metal-Velkomster, de andre Laug bød sine nye Medlemmer ved Indtrædelse i deres Laug, selv om den maaske var malet nok saa fint. Og det kan aabenbart ikke nytte at lede efter den. Træormene har ædt »Weggerne« og Glasset er knust.

Den mest fuldstændige Liste haves fra Aaret 1722, den lyder i sin Helhed saaledes:

»Ao. 1722 d. = 10 Marty Varre Bisidderne hos Oldermænden Hans Nielszen Lund tillige med Voris Nye Oldermænd Peder Christensøn Hasle huor da blev givet Rigtig afhandling huad som kunde Værre til Indtægt eller Udgift og da blev Laugit skyldig till Oldermænden Hans Nielszøn Lund Klingende Møndt 9 Rdl. 3 $\frac{1}{2}$ 8 $\frac{1}{2}$ som Oldermænden Peder Christenszøn hannem strax klarerede og betalte Vdj Klingende Mønt, og blev da samme tid Oldermænden Peder Christenszøn lefuert alle Ducamenterne som Laugit tilhørred saa og 33 Rdl. I Autoriserede Sedler, 5 Lagen som bestaar Vdj En Stoer siin Lagen, j gamel dito, j hjemgiort dito, 1 Stoer sin Barne Lagen, j Mindre dito, It Nyt stor Klæde med frønser, It dito Ringer med frønser, It Gamelt Klæde at sæte Liiget paa, Vort 2 gamel dito. It gamel V-brugelig. It Klæde med frønser at lige paa Baaren, og It sort Barne Klæde, It skierf af traæ, En Bøsse af Kaaber. En Velkom af Kuiste, denne Laugsbog, En pung af Rød taftt. 2 Støk sorte frønser. 5 Baarer, hvilket alt er mig blefuen Lefuert saavel som Laden I sig sielf. Saa Oldermænden Hans Nielszøn Lund hafuer giort Rigtig Regenskab for alt udj dj tuende forbigangne Aar, saa alle Laugsbrødere er fornøiet med hannem I alle Maader«.

Vi kan nu rekonstruere, hvorledes disse »Liigklæder« har været anvendt. Man har dækket Baaren med et Lagen, og derpaa har man anbragt Kisten med Liget, og endelig har man bredt »It Nyt stor Klæde med frønser« ud over Kisten, der var sort-malet, hvis den overhovedet var malet. De lange, sorte Frynsler har tegnet sig skarpt paa det hvide Lagen i Skæret af de seks Lys, der brændte ved Hovedenden i Laugets Træ-Lysetager.

I 1850 bliver anskaffet nye »Lig Gulvtæpper«, og Skamlerne faar nyt Betræk.

Kobberbøssen er omtalt S. 50.

Saa er der selve Laugsladen, en smuk Egetræskiste udstyret med store Nøgleskilte og Kantebeskyttere og har et Haandtag midt i det buede Laag (se Billedet). Den er 31,5 cm lang, 25,5 cm høj og 21 cm bred foroven og 24,5 foroven.

Endelig har Lauget 5 Ligbaarer installerede i Domkirken. —

Ned gennem Tiden anskaffedes nogle nye Tæpper og Lagener, men disse sidste gik helt af Brug og »Ao. 1740 d. 14 Jan: blev ermelt 4 Linnet Ligklæder i samtlig Laugets Overværelse solt og udbragt til 5 Rdl. 5 fl 7 β , som blev leveret til den nye Oldermand Povl Giellerup«.

I Laugsbogen, begyndt 1739, udvides Forretningen, idet der anskaffes en Liigvogn. Det var jo en større Udgift, men Lauget fandt, at Tiden fordrede det. Regningen ser saaledes ud:

Ao. 1753 bekostede Lauget sig en Liig-Vogn, som efter indkomne Regninger beløb sig som følger:

Hjul Manden for sit Arbejde.....	25 Rdl.	» fl » β
Grov-Smeden.....	37 —	1 - 4 -
Snedkeren.....	28 —	» - » -
Kleinsmeden.....	2 —	» - 8 -
Bild Huggeren.....	10 —	» - » -
Mahleren.....	23 —	» - » -
Fryndser omkring Kudske Sædet.....	9 —	1 - 6 -
Saddelmageren.....	14 —	» - » -
Til Indvendig Betrækning efter Regning.....	4 —	» - » -
Til Hegtmageren og Skræder Løn.....	3 —	3 - 4 -
For en Reyse til Horsens at bese deris Vogn	3 —	3 - 6 -
Til Laugs Samling Vognen angaaende.....	3 —	3 - » -
Til et Seyl at dække over Vognen.....	4 —	1 - 8 -
Bekostning paa Port Romet.....	2 —	» - » -
Sølv fryndser, kort forhen bekost ungefær...	80 —	» - » -

Summa... 249 Rdl. 2 fl 4 β

Samme Tiid bekost et par Liig Skamler, som med tøy og fryndser de har kost..... 10 — 4 - 14 -

Summa... 260 Rdl. 1 fl 2 β

Dette var altsaa en Udgift, der ikke kunde spares, hvis Lauget agtede at holde Trit med Tidens Fordringer, og den smukke Vogn har ganske sikkert tilfredsstillet Brødrenes Ærgerrighed. Foreløbig er den

altsaa bleven opstaldet i det oppudsede »Port Romet«, og har sagtens staaet der i adskillige Aar.

Fra et Laugsmøde i 1812 hedder det: »Med hær. Kiøbmand Michelsen blev sluttet Accordt for Liig Vognen skal han have om Aaret i Huusleje 16 Rdl. liggeledes blev sluttet Accordt med hr. Kiøbmand Kold, som har paataget sig at forrette Kiørselen med bemeldte Liig Vogn for hver Liig 2 Rdl.«

I 1850 lader Lauget opføre et Hus til Ligvognen paa Frue Kirkeplads, hvor Magistraten har overladt det en Grund.

Regnskabet.

I det Herrens Aar 1690 førte man ikke sit Regnskab paa samme Maade som nu. Ganske vist var den værdige Oldermænd Anders Andersen en meget omhyggelig Skribent, men hans Regnskabsførelse var af en egen Art. Saaledes gjorde han intet Ophold mellem Indtægts- og Udgiftsposterne, men nedenunder hele Skalaen skriver han: »Lignet det Eene mod det Andet blifuer Laugit Mig Skyldig 2 Rdl. » 9 β«, og saa har han endda 3 £, som har faaet en Separatplads nedenunder saaledes: »Uberegnet 2 £«.

I det hele taget, de første Oldermænd eller deres Skrivere førte deres Regnskaber paa en lidt besværlig Maade. I 1717, medens Poul Pedersen Calmer var Oldermænd, hedder det:

Ao. 1717 d. 18 febr. da var samptlige Lausbrødre saa mange som var hiemme, forsamblet udj Oldermænd Søren Jenzøn Sabroes Huus for at høre Regnskab af bemelte Oldermænd og Hossider som var till.

Oldermænd Poul Pedersen Calmer.

Hossiddere	{	Søren Jenzøn Sabroe
	{	Søren Casperszen Witt
	{	Hans Henrichzøn Lund
	{	Michel Gregerszen Guldsmed

Og var i Behold af Laugspenge thredsinsthve Rdlr. 10 β udj Authoriserede Seddeler som var indkommen fra Sal: Michel Johanszens Stervboe og Skifte som forhen var Oldermænd hvoraf de 20 Rdl. blef omvexlet til Klingende Mynt til at betalle den omkostning med som var giort paa den store Ligbaare og blev da af forn. 20 Rdl. Sexten Rdl. 4 £ 10 β og Laugsskrifueren 4 £ som hand havde tilgode for 2de gange

han havde tilsagt Lavet. Er saa den ganske behold som Lauet haver førgethyve Rixd. Autoriserede Sedeler huelke 40 Rdl. Autoriserede Sedeler den nu valte Oldermænd Pouel Calmer tog imod tillige med hvis andet lauet wedkommer Klæder og andet inuentariumet, som hand eller Arvinger skal være ansvarlig til :/ Saa fremt Gud naadelig afvender vil det ved Ildbrand eller fiendchaand iche forkommes :/ og haver den forige Oldermænd Sørren Jenszen Sabroe endnu til Gode hos Lavet 6 Rdl. 2 £ 4 š for ded som blev fortæret ved denne samling som den nu tilsatte Oldermænd svarer og betaller ham af første penge som Kommer ind for det første lig som Lauet nyder penge for, saa ingen nyder noget for det første Liig at bære.

Saa haver ofte hem. Sørren Jenszen Sabroe gjort Rigtig rede og Regenskab for indtegt og udgift for det forbjergangne Aar 1716 Saa Laus Brødrene samtl welfornøyet Huorfor vj Vnderskrefne nu Hannem paa Samptlige Laveds Veigne for afvigte Aars Regenskab i alle maader vil have quiteridt. Og som nu Salig Magr. Jungjansses Kiereste haver betalt for den Salig Mands Liig at bære paa førstkommende fredag Otte Rixdl. Saa blev da forn. Sørren Sabroe betalt heraf for den fortæring og ved denne Samling dj 6 Rdl. 2 £ 4 š og Lausbudet for Lauet at tilsige til Merhem.te Sal. Mands Liig at bortbære 2 £ saa af forskrevne 8te Rdl. ingen da er meere i behold end = 7 £ 12 š . Ellers skal forholdes efter dj Vedtegter Som af samptlig Lausbrødere har forhen d. 23 Aprilj 1714 er indgaaet saa og d. 5 Marty 1715 findes indført indtil Lausbrødrene finder for got og bliver tilsinds forandring at gjøre. Aar: ut Supra. P. Kalmer.

Hansz Nielszen lund. Sørren With. Michel Gregersen.

Man sporer Ængstelse for at faa Underskud. Det har jo været Skik, at de Brødre, som udkommanderedes til at bære Lig fik en lille Godtgørelse af Laugskassen, den maa de for en Gangs Skyld renoncere paa.

Laugets Indtægter bestod i den første Tid kun af de 2 Rigsdaler, som betaltes af hvert Medlem ved Indtrædelse i Lauget, og den Indtægt, det fik, ved at leje Klæderne, Baarerne og undertiden Mandskab ud til Folk uden for Lauget. Var det til Folk paa Landet, tog det dobbelt eller mere, efter som de boede kort eller langt borte.

I Aaret 1769 besluttes, at der skal svares Aarskontingent, hvis Størrelse hvert Aar bestemmes af Styrelsen. Det holdt sig gerne omkring Daleren indtil 1844, da det forhøjedes til 5 Rdl.

Da Lauget i 1739 fik den dygtige Regnemester Christian H. Cramer til Skriver og Regnskabsfører, delte han Regnskabet i to Dele, hvis Kassebeholdninger

gentes i to Pengekasser, Laugsladen og Sumpten (Sunften og Zunften).

Den første modtog Indmeldelsespengene og de Bøder, der ikke gik i Fattighøssen, og den skulde svare de Udgifter, der stod i Forbindelse med Fortæringen, og den anden indkasserede Lejen af Ligklæderne og maatte afholde Udgifterne til alle Ejendes Vedligeholdelse. Men i det lange Løb fandt Styrelsen det upraktisk, og i Aaret 1755 blev begge Kasserne igen slaaet sammen.

Da Lauget i 1771 er bleven saa velhavende, at det har en Kassebeholdning paa 112 Rdl. 4 R 8 β , maa det se sig om efter et Sted, hvor de kan anbringe Pengene. Og det bliver da til, at Oldermænden skal have de 100 Rdl. imod at svare 4 pCt., men da han ikke vil have dem længere, bliver de tvangsudlaant til Oldermænden og de fire Hossiddere ligeledes til 4 pCt.

I Aaret 1800 maa Styrelsens Medlemmer være løst fra denne Forpligtelse, da begynder Lauget at købe Værdipapirer og give Laan mod Pant i Ejendomme.

Man faar imidlertid kun lidt at vide om Regnskabet, da der stadig henvises til den forsvundne Protokol. I 1810 har Lauget 6 Stk. Obligationer = 694 Rdl. og en Kassebeholdning af 108 Rdl. 3 R 4 β .

Det aarlige Kontingent var i Aaret 1821 1 Rdl., men Indskrivningspengene forhøjedes til 5 Rdl. Saa nu ser man sig i Stand til at kunne give Enkerne 10 Rdl. hver aarlig. Og i 1857 hedder det: »Da Selskabets Formue heldigviis i de sidste Aar er forbedret, blev ved Samlingen besluttet, at den godtgjørelse, der efter § 12 er bestemt, forhøiedes ved Mandens Død fra 25 Rdl. til 30 Rdl. og for Konens fra 15 til 20 Rdl. paa 1 Aar med tilføiende at den i samme § bestemte Grundfund 400 ei maa være under 600 Rdl. og hvis den maatte findes at blive mindre, da at reparteres efter Bestemmelsen i benævnte § 14. — § 12 er med Hensyn til Enker efter de nye Love og hvad disses Arvinger skulle nyde, ei tydelig nok — men blev vedtaget at Laugsbrødrenes Enke skulle nyde den i Lovene bestemte godtgjørelse af Kassen imod

Aarlig at erlægge halv Contingent eller Een Rigsdaler Aarlig —«.

I Aaret 1858 ejer Lauget i forskellige Pengeeffekter 1643 Rdl. 5 $\frac{1}{2}$ 8 $\frac{1}{2}$ og da bestemmes, at Reservefonden ikke maa være under 1000 Rdl.

I 1865 ejer det:

1. En anden Prioritets Panteobligation i Afdøde Smed Petersens Sted paa Skolegade	600 Rdl.	» $\frac{1}{2}$ » $\frac{1}{2}$
2. En første Prioritets Panteobligation i Smed Sørensens Sted paa Middelgade.....	600	— » - » -
3. En anden Prioritets Panteobligation i Kobbersmed J. Birnbaums Sted paa Frederiksgade	300	— » - » -
4. En Sparekassebog hvorefter er indsat i Aarhus Sparekasse	1460	— » - » -
5. Udestaaende Restancer	97	— 4 - » -
6. Kassebeholdning.....	194	— 1 - 12 -
	<u>3251</u>	<u>Rdl. 5 $\frac{1}{2}$ 12 $\frac{1}{2}$</u>

Og næste Aar udlaaner Lauget 1000 Rdl. til Slagter Elsted mod Pant i hans Hus Nr. 759 i Grønnegade.

Justitsen.

Det har ikke al Tid været let for Oldermænden med hans fire Hossiddere at holde den nødvendige Disciplin i Lauget; de var jo udgaaet fra Laugets menige Medlemmer og blev ret ofte afløst, saa de fik ikke Stunder til at blive øvede Dommere i de ret forskellige Sager. Men at der har været god Vilje hos dem til at hævde Laugets Værdighed, haves der flere Eksempler paa. I en Opgørelse over Laugets Udgifter fra 1691 hedder det ret interessant: »d. 24. April forsamlet angaaende Cornet Isach Som var her, og wilde hafve voris Liigklæde til Sl.¹⁾ Obrist (Oberst) Holstes Liig, og det ej bekom da Medgaaen 1 $\frac{1}{2}$ 8 $\frac{1}{2}$ «.

Hvad enten nu det er den afdøde Oberst, Lauget har haft noget udestaaende med, eller det er Cornetten, der har optraadt paa en udæskende Maade,

¹⁾ Dette »Sl.« kan ogsaa læses »Sr.«, og er det Mening, lig man ikke undt ham Prædikaten »Sl.«, hvilket jo vanligvis den Gang tilkom enhver, der var afgaaet ved Døden paa en hæderlig Maade.

lyder Resultatet temmelig opmuntrende; underlig nok, at der ved denne Lejlighed ikke er medgaaet mere end den vanlige Sum.

En angrende Synder benaadnes:

»Ao. 1697 3. April. Er kommet og fremstillet for voris Laug velfornehme Mand Mons Rasmusen Hasle oc offentlig i Hans Michelsen Bagers, oc Niels Jensen Turrensens ofuerværelse, foresagde han den Forhen Forseelse i Lauget fortrød oc begierede, som før at Wære oc forblifue tillige med en Anden Laugsbroder i Laugit, oc forhen Melte voris gjorde Vedtægter i Liglaugit at efterløfue, Saa ingen Klagemaader udøver hertil skulle for Aarsages huor for vj her med ham sine Inständige oc Begiær effterkomer, oc for sine Forseelser som han for hen beganget har han gifuet 1 Rdl. 1 $\frac{1}{2}$.

Mogens Rasmussen Hasle«.

Kuriøst nok at se Synderens Navn under dette Aktstykke.

Den 26. Januar 1694 hedder det: »Samme tiid blef ud kaarit Fiire af Laugsbrødrene, at affordre paa Laugits Vegne, hos di Vedkommende, der sig iche til bestemte tiid, efter voris Laugs Vedtægter har ladet sig Indfinde«.

De fire Opkrævere var »Søren Christensen Ladefogit, Thomis Christensøn Bay, Niels Lasszen og Peder Toft«. Det var ikke noget behageligt Hverv, de havde faaet, og deres Besøg hos de forsømmelige faldt ikke lige heldigt ud. Mens Jens Palleszøn uden Knur betaler sin Mulkt, stor 1 $\frac{1}{2}$ 8 β , for at han ikke har givet Møde, naar han var tilsagt til at bære Lig, gaar det ikke saa let hos en anden Synder, Peiter Clausen. Da han bliver spurgt, om han vil betale sin Mulkt, svarer han Nej, og ligeledes nægter han at give Pant fra sig.

Da der endelig bliver affordret ham et skriftligt Svar, undskylder han sig med, at han ikke har noget Blæk ved Haanden, og Opkræverne maa denne Gang gaa med den Besked. — Men Aaret efter kommer de igen, og nu bliver »dennem (Peiter Clausen og Peter Bohm) paa Samptlig Laugs vegne tilspurt Huor for dj ej ville lade sig Indfinde, efter Tilsigelse, da Suaredé Peiter Clausen Først, hand ej hafde Lejlighed formedelst sin Skipper Som da var tilsteede oc til Merre

sagde hand ey kunde komme eller hafde Lejlighed der til, Saa og Sagde var lige got, om hand blef ved Laugit eller ey, Men Sagde Jeg begærer intet andet End mine Penge igien, da blef Suarit, af En, af dj udskichede, dem faar i aldrig igien, Saa som i det gandske Aar Igiennem Ej har villet lade bære, da sagde hand Ej So lass sie Suppen«.

Dermed hører man ikke mere til Sagen, Peiter Clausen er jo sikkert nok dermed gledet ud af Lauget. Mere medgørlig var en anden Laugsbroder Peter Bohm. Da Oldermænden spurgte ham om, hvorfor han kom saa sent, svarede han, at han ikke vidste, hvad Klokken var, og da han atter blev spurgt, hvorfor han i det forbigangne Aar hverken havde baa-ret eller ladet bære Lig, svarede han, at han kunde da ikke bære, naar han var udrejst. Imidlertid var han villig til at bøde 4 3 til Fattighøssen, og derved blev det.

Men i Aaret 1713 faar Lauget Vanskeligheder med en Oldermænd, der ikke godvillig vil lade Lauget gaa fra sig. Oldermænden Ditlef Bloch har frasagt sig Bestillingen og Lauget har valgt Niels Lassen i hans Sted. Da denne har fungeret et Aar, vil Lauget have en ny, men det passer ikke N. L., han har maaske tænkt, at naar Ditlef Bloch kunde være Oldermænd i fem Aar, saa kunde han ogsaa. Pag. 120 i Laugsbogen staar:

»Som udj Sl:¹⁾ Detløf Blochis Huus da dend Sl: Mand, skiltit ved Laugit blef af sagt Ved 4re eller fleere af Laugs Brødrene at Sr. Niels Lasszen ichun skulde være Older Mand Eet Aar som hand og hafuer været da Som Lauget d. 26 February 1714 udj hans Huus var samblet huor da blef samtøgt at Madtz Nielsen det udj indeuærende Aar skulde være Mens som Niels Lasszen iche efter samplig Lauges gottfindende, Beskickelser og Andre goed Villig An Moedninger hafuer vildet ladet sig Be-
quemē Lauget og detz Ved Kommende til dend beskickedede Oldermand fra sig at leuere har Vj Været Aarsaget I Dag d. 23 April udj bemelte Older Mand Madtz Nielsens Huus, at samlis huor da som til forn af os samptlig Er vedtaget, at Madtz Nielsen udj dette Aar skal være Older Mand for Be Melte Laug Og er saa I Behold efter Niels Lasszens Regning 112 Rdl. 3 Ɔ 13 3: Som Madtz Nielsen Imod tager,

¹⁾ Ditlef Bloch er altsaa død i dette Aar.

Og til Bisidere er ud Næunt at Være dette Aar Peder Mortensen schueringaard, Sørren Jensen Samsing, Hans Nielsen Lund — Jens Jensen Hasle —«.

Men Niels Lasszen giver sig ikke for en Støvregn. Pag. 123 hedder det:

»forre skrefne dato (23/, 1714) hafuer Vj under skrefne været udskicket af Samptlige Lauges Brødre at Erfare af voris forrige Older Mand Sr. Niels Lasszen om hand vilde goedvilligen leueret Lauget og alt det Vedkommende fra sig til for Er Melte Sr. Madtz Nielsen eller ick, huor da blef suaret, at Lauget skulde blifue som det var til Aaridts udgang, Ellers kunde de gjøre huad dem siunies, Tæsterer vj under Voris Egne Hænder.
J. H. Bager P C R Jens J. Hasle
Joachim Sundtoft«.

Mads Nielsen afgaar imidlertid kort efter ved Døden, og den 11. Juni bliver Michel Johansen antaget til Oldermænd. Men da han skal aflevere sit Regnskab hedder det: »Ao. 1714 d. 11. November Varre Vj Vnderskrefne Biisidere Vdj skp Lauget forsamlet udj Vor Oldermænd Michel Johanszøns Huus, for at høre afregning, om huis Lauget kunde hafue till goede, da naar ald prohesens Bekostning fragaar, som Niels Lasszen har forvoldet, Blifuer Beholden udj Sedeller og penge = 96 Rdl. 2 β«.

Dette kunde jo tyde paa, at Lauget tilsidst har søgt Øvrighedens Assistance til at fjerne den halsstarrige Oldermænd.

Og ned gennem Tiden kommer der en Mængde Smaasager som Lauget maa holde Dom over. Vi anfører nogle særlig typiske:

»Anno 1729 d: 25 Janv: Var een Deel af Skipper Ligfers Laugs Brødrene for Samlede Vdj Voris Daa Verende Older Mand Sr. Rasmus Thorups Huus Angaaende Vorris Laugs Broder Sr. Peder Ilsøes for langende, som daa begierede aff de der hos Verende Laugs Brødere at Maate faa hans Koenis elsk. Si: Moders Lig Bort Baaren til Sit Huilested for Saame Prisz som Sr. Sørren Størs Si: Moders Lig Blev Bort Baaren for Huilchet Var Thoe Rixdaller som hannem Blev til Lat af der hos Verende Laugs Brødere og Siden Ved Næste Laugs Samling af Alle Brødrene Blev Consenteret«.

»Anno 1732 Døer hans Koenes Stefader og daa Begierede Sr. Peder Ilsøe af laugit hannem at Bort Beres for intet, Naar hand Betaller 2 £ til Laugsbudet Huilchit Hannem er Blefuen Af

Slagen af Resong ingen til forn har Nødt det ey heller Be Giert det«.

Og saa er der holdt Dom over uefterrettelige Brødre, og en Del er udstødt af Lauget.

Fra 31. Januar 1742 hedder det:

»Da tillige og blev declareret at Rasinus Sørensen Hattemager ey meere tilsiges, men hans ved sidste Aars Samling paastaaede Udelukkelse her ved confirmeret og stadfæstet, i hvis følge ingen antages i Lauget«.

Ligeledes fra 30. Januar 1753:

»Carl Skæffert Paruqrmager blev af Oldermænden og Hos-sidderne erindret om hans Uanstændig Opførsel, saavel paa Laugs Huuset ved alle Samlinger som i sær ved Liig at bort bære og ellers i allmindelighed, Lauget til dishonour; Men da Hand, i stæden for at love forbedring, brugte mange unyttige Ord, og alt nogle gange tilforn er forgiæves mulcteret; Saa blev Hand denne Gang afviist, og med samtlig Laugets almindelig Bifald, i kraft af Laugets ratificerede Articler, fra Lauget afviist; Saa at hverken Hand eller Hands paarørende nogen Slags Tieneste af Lauget haver at forventet«.

Kort sagt: en Mand, Lauget ikke kunde være bekendt at have i sin Midte.

I Aaret 1770 bliver Skipper Anders Smed paa Grund af »Motvillighed, med at Møde ved Lauget, saa vel, med Liig at Medfølge, som ved Lauget at Møde«, udstødt af Lauget.

I 1836 forlod to Laugsbrødre, Skibsbygmester N. H. Printz og Gæstgiver Schucheny Byen, begge med stor Gæld til Lauget, Bagermester Joh. F. Skrøder havde ogsaa samlet sig for megen Restance, de blev alle tre udskrevet af Lauget.

Af sidstnævnte Aarsag blev ogsaa Smedemester E. Jørgensen udsat i Aaret 1854.

Det har jo nok været betragtet som en Forhaanelse, naar en Mand paa Grund af Restancer blev sat ud af Lauget. Vi har fra Aar 1861 et Eksempel paa, at om ogsaa Manden kunde bære denne Skændsel, kunde Konen ikke. Det hedder:

»Den 1ste Juli dette Aar indkom til Oldermænden en Skrivelse fra Høker, tidligere Kleinsmed Edvar Jørgensens Kone, med Anmodning om, at hendes Mand, atter maatte optages i Lauget, imod at hun var villig til at betale til Lauget det fulde

Beløb som hendes Mand skulde have betalt, i fald han havde vedblevet at være i Lauget, og iligemaade vil hun forpligte sig til, at betale fremtidig indtil de for ethvert Medlem bestemte 30 Rdl. ere betalte.

Ifølge ovenstaaende lod Oldermænd og Bisiddere udgaae en Circulaire, til samtlige Laugsbrødre, for at blive bekjent med enhvers Mening, og efter at denne havde udcirkuleret blev den fremlagt ved Mødet idag. Det viste sig da, at enhver der havde afgivet sin Stemme havde stemt for at ovennævnte E. Jørgensen blev optaget, paa Een nær. Bestyrelsen blev derfor enig om at optage E. Jørgensen i Lauget igjen, imod at hans Kone overholdt nøiagtig hvad hun i sin Skrivelse vilde forpligte sig.

Den oprindelige Bestemmelse med Anvendelsen af de Penge, der blev tilovers, naar Nyanskaffelser af Tæpper og Baarer og deres Vedligeholdelse var trukket fra, var ikke noget højere eller mere end, at de skulde gaa til »Laugits fortæring«. Dog kunde Brødrene ogsaa enkelte Gange vise Højsind, naar de mødte virkelig Nød. Saaledes bevilgede de Ligklæderne uden Betaling til Michel Helboes Lig i Aaret 1696. Og fra Aaret 1700 hedder det: »5 Novembris Hafde Si: Peder Jensøns Hustru Voris Medel Liig Klæder som hendes Fader og Laus Adrianson Lofuede for«. Lauget eftergav hendes efterladte Lejeafgiften, kan hælde, at Faderen og Laus Adrianson glemte at indfri Løftet.

Traktementet.

De gode Laugsbrødre var meget selskabelig anlagt, og de kunde saare let faa en Anledning til en lille Sammenkomst med tilhørende Traktement. Saa snart en Borger var afgaaet ved Døden, og Slægtingene havde besluttet at ville have Laugets Bistand, hvad enten de nu vilde »leye Liigklæder med Mand og alt« eller kun leje Ligklæder, eller Ligklæder og Baare, gik der Bud til Laugsbudet derom. Denne »aduarede« da Oldermænd og Hossidderne — sjældnere det hele Laug — og en bestemt Aften aftaltes, da Tingene kunde hentes.

Der sad saa disse 5 à 6 Mand om Laugskisten, og Oldermænden tog de forskellige Hold Klæder op, og han har jo nok ladet de silkefrynsede Fløjelstæpper

fryde »Kundens« Øjne. Men hvad enten denne valgte det fineste, det mellemste eller det ringeste Sæt, skulde der en Skænk til bag efter, hvorfor det al Tid kom til at hedde: »Da liig Klæderne blev optagen og igien Nedlagt til Sl: N. N., da Medgaaen 12 β«. Ja, Summens Størrelse kunde nok variere en Del. Undertiden kunde Kassen slippe med en Udgift af 8 β, ja i enkelte Tilfælde endog med 6 β; det har sagtens rettet sig efter Selskabets Størrelse. Flere Gange medgik der dog 1 ½ 8 β. Man kan slutte, at det almindeligste var, at de 5 à 6 Mand delte en Flaske Brændevin. Prisen var den Gang 16 β for en Pot.

Denne Udgift ved Udleveringen af Ligklæder figurerer stadig i Regnskabet. Men desforuden er der mange andre Lejligheder, der giver Anledning til en lille Opstrammer. Lidt umotiveret synes det at være, naar det hedder fra 1693, d. 24. Marts:

d 24 Dito kiøbt = 12 Allen Sorte Fryndzer til det	
Store Barne liig-Klæde gaf derfor	4 SLD 1 ½
Silche oc Skrædderens afbetaling, for dennem at	
paa-Sy gaf	2 ½
Imidlertid Medgaaen	12 β

I Forudfølelsen af, at en større Lejeindtægt er i Vente, kan Brødrene nok animeres til at tage et Ekstraglas. Da der skulde lejes Ligklæder til Mathias Hører, Hr. Hans i Thrige og Mag. Laurs Laursen, medgik der hver Gang 1 ½. Maaske var den sidste Pægl et Mindeglass, de tømte til de brave Mænds Ihukommelse.

Men hvorfor der netop skulde drikkes 1 Pot Brændevin, da Sypigen Maren afleverede en Smule Sytøj, det er lidt uforstaaelig.

I Anledning af, at Jens Maler i Aaret 1694 har modtaget 3 Rdl. »for at fernisere og Male vore liigbaarer«, tømtes ogsaa en Flaske.

Fra d. ⁶/₁₂ 1691 hedder det: »blef beuilgit Sl: Erich Jørgensen til hans Henfart af Laugs Penge 2 Rdl. Samme tiid Medgaaen 1 ½«. Ja, de har jo tænkt noget i den Retning: »Det var pænt gjort, det skal du have en Dram for!« Og saa har de for Resten sukket over, at de ikke kunde klinke med den sl. Mand.

Men Fastelavns-Sammenkomsten var aabenbart en Festlighed af Rang; da skulde Lauget høre, hvorledes »Older Manden gjorde Rictig Reede og Regenskab for Indtegt og Vdgift«, da skulde Tøjet ses efter, og da skulde der vælges ny Oldermænd og nye Hossiddere, og skulde et nyt Medlem optages, forhøjede det al Tid Stemningen, og da skulde der være Fællesspisning. Naa, Udgifterne kan ikke siges at være store, men der har været godt med de vaade Varer. Fra Aarene 1690 til 1706 oplyses, at Udgifterne stadig har bevæget sig mellem 6 og 10 Rdl., men Varerne var billige. Da vi imidlertid savner Oplysning om, hvormange Deltagere, der har været, kan vi ikke skønne noget om, hvorvidt der er brugt til Overmaal.

For 1699 ser Regningen saaledes ud:

Ved Laugits Sammenkomst blev Fortærit 1 td øll og 8 Kander	5 Rdl. » ƛ » Ɔ
3 Ɔ Toback	1 — » - 8 -
3 potter frandsk Brændeviin	2 — 1 - » -
1 pot dansk Brændeviin	» — 1 - » -
	<hr/>
	3 Rdl. 2 ƛ 8 Ɔ
Tobachs Pibber	» — 2 - » -

Ak ja, sikke Tider! 1 Ɔ Tobak til 70 Øre. Naa, det har sagtens været »Blaamand«, og den var ikke liflig. Senere ser vi Piber opført paa Regningen. Det er Kridtpiber, som blev købt sammen med Tobakken. De var, som man ser, ikke holdbare, men de var saa dejlig billige.

1703 d. $10\frac{1}{2}$ var Laugit forsamlit, da Medgaaen 1 Td Øl = 4 Rdl.
Toback og Piber = 1 —

1704 d. 4 Febr: Da Lauget var forsamlit til
gaaen 1 Td Øl = 4 Rdl.
Toback og Piber = 1 — » ƛ 8 Ɔ

Samme Dosis i 1705.

I 1706 er det 1 Td. Øl og Tobak og Piber for 1 Rdl. 1 ƛ.

I 1707 er der ialt udgivet til Fastelavnsgildet 9 Rdl. 13 Ɔ.

I det følgende Tiaar til 1716 er der ikke opgivet, hvor meget der er gaaet til. Det hedder stadig »Oldermanden gjorde Rictig Reede og Regenskab for alle

Indtegter og Udgifter«, og stadig takker Brødrene ham for godt Oldermandskab.

Og det bliver ikke stort bedre derefter, men for Aaret 1719 hedder det dog: »Saa blef og af bemelte Oldermænd (Poul Calmer) næste Dagen der efter indgiven Special fortegnelse paa den fortæring med Spissen og Dricken Ved denne Samling var skeed og tilgaaed tilsammen 18 Rdl. 2 fl 7 b «.

Og saa i Aaret 1722 kommer en temmelig udførlig og meget interessant Regning. Den ser saaledes ud:

Reigning till mine K: Laugs Brødre paa den Fortæring
I Gore som Var d. = 9 Marty 1722.

it fad øl.....	3	Rdl. 2 fl » b
aquauit og fransk BrændeVin.....	2	— » - -
tubak og piber.....	1	— 1 - » -
4 bøster flæsk.....	2	— 2 - » -
4 tunges med andet.....	1	— » - » -
Brød og smør er tilgaaed for.....	1	— 2 - » -
Senip for.....	»	— 1 - » -
2 spisz Glasz I støcker slaget.....	»	— 1 - 4 -

Det har vist været et livligt Gilde. De brave Laugsbrødre har nok haft Besvær med gennem de daarligt oplyste Gader at finde hjem, og sikker har de hverken været tørstige eller sultne. Ikke saa underligt, om der en saadan Aften er gaaet et Par Glas i Løbet.

Og Aaret efter har det været lige saa rart. Oldermænden, Peder Christensen Hasle, præsenterer sin Note:

Ao. 1723 d. 24 Febr. Indlefuerede Jeg Vnderskrefne Reigning till mine K: Laugs Brødre Om Huad som Er till gaaed I denne forsamlige,

Er som følger

It fad øl.....	3	Rdl. » fl » b
Aquauit og fransk Brænde Vin.....	2	— 3 - » -
Tubak og Piber I alt.....	1	— 1 - » -
4 Bøster flæsk.....	2	— » - » -
Faaer Laar, tunges og seenup og andet tilhørende Forskiel. til spiise og Speserier ¹⁾ dertil i alt tilsammen.....	3	— 1 - » -
Fersk Fisk med andet dertil hørende.....	2	— 2 - 6 -
Brød In alles.....	2	— » - 12 -

Er tilsammen... 18 Rdl. 4 fl 2 b

¹⁾ d. e. Sukker og Krydderier.

Og saa er der »Dagen derpaa«. Det var nemlig gammel Sæd og Skik i Lauget, at Dagen efter Faste-lavnsgildet skulde den gamle og den nye Styrelse samles for at sige et pænt Velkommen og Farvel til hinanden og udrette, hvad der muligvis under Gaarsdagens høje Stemning kunde være bleven glemt af de løbende Forretninger som f. Eks. Eftersyn af Laugets Ejendele. — Udgiften til denne Højtidelighed holdt sig gerne omkring Daleren. Men den ²⁷/₂ 1694 har der vist passeret noget ganske særligt i Aarhus, som har givet den ærværdige Styrelse Ærinde andre Steder, Udgiften er nemlig denne Dag — 6 β .

Efter 1723 faar man ikke meget at vide om Udgifterne til Festligheden, idet der henvises til en Regnskabsprotokol, som er gaaet tabt, men man har egentlig ingen Grund til at slutte, at de er vokset; man faar saaledes i 1750 at vide, at der er anvendt 10 Rdl. og samtidig besluttet, at der for Fremtiden aldrig maatte tages mere af Kassen, hvilket i hvert Fald er overholdt til 1754, men derefter henvises igen til den forsvundne Protokol, der snart kaldes en Copiebog, snart en Regnskabsbog. Man kommer til at tvivle paa, at Udgiften i disse Aar er holdt nede paa de 10 Rdl., naar man læser en Bestemmelse, som blev vedtaget i Aaret 1786. Den lyder saaledes:

»Anno 1786 d. 6 Januarii var Lauget forsamlet i Oldermænd Hr. Kiel Iversens Huus for at aflægge hvorledes Lauget skulle plejes, hvorda blev resolveret at Laugets Pleje skulle skee paa Aarhus Raadstue og at dets Bekostning ej maatte med Tractement og Musicanternes Salarie overgaae 80 Rdl. og samme Summa fastsat til en Regel for Efterfølgende Oldermænd. Og efter denne aftale blev Lauget d. 13 Januarii, samlet paa Raadstuen og herlig tracteret. Regnskabets Aflæggelse kand sees i Clade Bogen pag: 165 til 168 osv.«

Ja, der har sikkert staaet meget rart paa disse tre Sider.

Det var første Gang, at »Lauget var blevet plejet« paa et saa ophøjet Sted. I de følgende Aar staar Knaldet imidlertid som sædvanlig hos de forskellige Oldermænd; men i 1798 resolveres, at saasom de 80 Rdl. ikke er tilstrækkelig til at dække Udgifterne, maa hvert deltagende Medlem bløde 4 \mathcal{L} ekstra.

Det lader imidlertid til, at Laugsbrødrene har fundet, at dette Gilde kostede lovlig meget, der blev nemlig den 12. Decbr. 1799 besluttet... men vi maa have det med Laugsbrødrenes Ord:

»Og blev ved denne Samling Lauget tilspurgt om noget Gilde skulde gøres, hvorpaa Enstemningen blev svaret Nej, paa Grund af at Laugs Articklernes 10de Post i denne Henseende icke er bleven efterlevet. Men i det Sted blev besluttet at Oldermænden i næste Laug Samling naar Reignskabet bliver afgjort skulde opvarte samtl. Laugs Brødrene med koldt Saltmadfad, Æld, Brendevin og Pontz, hvor paa hand haver at frem legge Reigning som kand blive Andført til Udgift«.

Ja, det har jo nok været en hyggelig Aften, men det har alligevel ikke rigtig tilfredsstillet Flertallet, og saa holdes der et Ekstramøde for at drøfte denne Sag. Se her:

»Anno 1802 d. 29 Decbr. var samtlige Laugsbrødere forsamlet udj Oldermænden Søren Buchtrupes Huus for at betale den bestemte lovlige Contingent — og ved denne Laugs Samling blev icke noget bestemt at holde det forhen holdte Laugsgilde eller Pøie med Flæskeskinker og Ponds med vidre, men da der ved en Circulations Plan som var udsted af Oldermænden og Hossidderne blev Laugsbudet Jørgen Schultz beordret at omgaa til samtlige Laugsbrødere for at bestemme sig om Bemelte Gilde skulde vedvare eller samme for Eftertiden at ophøre, hvorefter de fleeste Stemmer skulde vælges — følgende Plan lyder saaledes:

Da derved den sidste Laugs Samling, nogle var af den Mening at Laugs Brødrene burde have et Ball hvortil Førgetyve Rigsdaler skulde tages af Laugets Casse, og Resten Betales af Subscribenterne, Andre og endeel af Laugsbrødrene paastod, at ingen Udgift til Ball eller anden Spiisning skulde have Sted, men Pengene blive i Cassen, for i Tiden at anvendes til noget nyttigere Brug. — For at faa Laugets sande Meening i denne Sag lagt for Dagen, skulde vi underskrevne Older Mand og Hossidere bede enhver ville herpaa tegne hvilket af disse Forslag de helst ønskede fremmet og da ingen Dispute bør have Sted, andtages fleeste Stemmer til Efterfølgelse.

Aarhus den 3die January 1803.

Søren Buctrup, Oldermænd.

Jens Moss.

Hans Willadsen.

Peder Stephensen.«

Da denne Liste havde udcirkuleret, saa den saaledes ud:

»Herpaa tegner De som er af den første Meening og øndsker Ball, ville vi efter Best skjønnende anrette saadan Plan som kunde være Lauget til meest Fornøyelse.

Michel Sørensen.

Hans Kold.

D. B. Møller.

H. K. Bierring.

Niels Bagge.

Mathias Mathiassen.

Jacob Sørensen.

Lauri Caspeller.

Christen Scheibye.

Johan Hend. Jordan.

Anders Michelsen finder det billig der bør være Ball. —

ieg ligeledes Chr. Sperling.

Bliver Ballet hvorpaa jeg ikke tvivler, da deltager ieg meget hellere end udj den Fornøyelse vj havde forgangen Aar.

J. Kierulf.

ieg øndskede helst at det kunde blive indrettet som vores Laugs Bogs 10de Art. egentlige Meening er, nemlig Ball En gang om Aaret¹⁾.

N. F. Johnsen.

Hans Faagel til Ball.

J. Hasle.

N. Lund.

Herpaa tegner De som ingen Ball øndsker, men Pengene samles i Cassen til en siden Nyttigere Anvendelse.

Jens Raae.

Stie Madsen.

Peder Scheibye.

August W. Petersen.

Hans Christian Pedersen.

Jacob Due.

Christian Hansen.

Ole Clausen.

Peder Jacobsen.

Niels Eschildsen.

Peder Houberg.

Mathias Holm.

Jens N. Klog.

Peder Hasle.

L. Jørgensen.

Jens Hiortshøy.

Bliver ey hiemme, kand alt-saa ikke deeltage i Fornøyelsen.

P. Ahrnt.

Christ. Frausing.

Christen Lærche.

Jens Schmidt.

Rasmus Kaee.

Jens Røgind.

N. Windelboe.

Josias Wennemose.

Jens Halling.

Mig ligegyldig R. Hasle.

Nordsted.

Thomas Schiebye.

Nu skulde man jo tro, at Sagen dermed var afgjort, da der paa Listen kun var 17, der øndskede Bal og 27, der vilde have Pengene anvendt paa en bedre Maade. Saaledes blev det dog ikke. Nu kan det ikke nægtes, at man kommer til at mistænke de sidste for, at de meget hurtigt har skiftet Mening. Det lyder kort og godt:

»Ved Laugets samling i dag den 12 Janv: 1803 blev ved fleste Stemmer bevilget = 40 Rdl. at udbetales af Laugets Casse Aarlig herefter — til Fornøyelse paa Raadstuen imod at ingen

¹⁾ Det er just ikke saa ganske let at opdage, at der i den nævnte Artikel tales om Bal.

Fremmede eller uvedkommende tager Deel derudj, gl. Cavalerer som icke tilhører Lauget... — det forstaaer sig Selv at hvad Ballet koster meere end ovenmelte 40 Rdl., betaales af de som intreceser i Ballet...«

I den paafølgende Tid er der en Del Laugsbrødre, der udtaler sig med, at det er ubilligt hvert Aar at forbruge 40 Rdl. af Kassens Midler til Fornøjelser, naar samtidig Fattigbøssens Indhold er saa lille, at man flere Gange ved den aarlige Tømning har fundet, at det ikke var noget at uddele, hvorfor man har opsat det til Aaret efter. — I Aaret 1811 gaar de 40 Rdl. i Fattigbøssen, og de følgende fire Aar omtales Festligheden slet ikke. I 1815 tages atter 40 Rdl. til Ballet, men for at berolige Samvittighederne foretages ved selve Ballet en Indsamling til Fordel for de fattige, hvilket gav til Resultat, at Lauget denne Gang saa sig i Stand til at kunne uddele 54 Rdl. 1 $\frac{1}{2}$ 5 β til dets 22 fattige.

I 1822 hedder det:

»Betræffende det sædvanlige Aarlige saakaldet Skipper Ball da blev der ved samlingen mundtlig bestemt at samme skulle afholdes Onsdagen den 6te Febr. førstkommende. Men da Laugsbrødrene ei ved Samlingen kunne eller ville bestemme sig som deeltagere, blev bestemt at Oldermændene skulle foranstalte en Balplan udskrevet, der ved Laugsbudet for Kassens Regning skulle omsendes til enhver Laugsbroders paategning til Deeltagelse i Ballet om ønskes — Dog forbeholde endeel af Laugsbrødrene sig overensstemmende med Oldermændene at ifald Antallet af Laugsbrødre paa Balplanen ei skulle blive tilstrækkelig stort, der da kunne tilstådes andre uden for Lauget der passende for Lauget maatte deeltage i Ballet —«

Det er sagtens for at kaste Glans over Festligheden, at der vedtages at indbyde »Komandeur Brandt, Justitsraad Fleischer og Søe-Krigs-Kommissær¹⁾ med 1 Dame for hver til Ballet«.

1825 udtages 120 Rdl. af Laugskassen til Ballet, samtidig faar de fattige 28 Rdl. Og saa er der absolut stille om Udgifterne til Ballet i længere Tid. Det er aabenbart ikke fordi, at Laugskassen ikke har maattet ofre, thi i 1844 hedder det:

¹⁾ Glemte Navnet.

»Ved Samlingen bestemtes ved pluralitet /: 50 Stemmer /: at de i en række af Aar for Fortæring ved Samlingerne anførte, ei fremtidig maatte bringes til Udgift for Lauget...«

I 1847 faar denne Bestemmelse en lille Udvidelse. Det hedder:

»Ligesom det tidligere er blevet bestemt, at der, ved de aarlige Generalforsamlinger aldeles intet til Gilde eller Tragtement maa tages af Cassen, saaledes bestemmes, at der ved nye Medlemmers Indtrædelse eller Optagelse i Lauget ligeledes fremtidig intet maa tages af Laugets Midler til Tragtement ved slige sidstnævnte Leiligheder«.

Sekretæren, Værtshusholder F. Røgind, tager til Slut Afsked med Laugsbogen fra 1739 med følgende Kvad:

Slutning.

Farvel! Farvel du gamle Bog!
 Nu er dit Hverv tilende,
 Omhyggelig du gjemmes dog
 For Efterslægt at minde:
 Om hvad i Lauget virket er
 I tre Generationer;
 Og hvad, at Enighed er værd
 For Mænd. som og for Koner.
 Lad derfor Værket ei forgaae
 Det er en Trøst i Nøden,
 Og plei det godt; thi husk vel paa,
 At Hjælp er god i Døden.

Aarhus, d. 27 Februar 1866

F. Røgind.

Lisbjærg Sogn i Fortiden.

Af HENRIK LARSEN.

Lisbjærg Sogn ligger i Vester Lisbjærg Herred i Aarhus Amt. I Sognet findes foruden Kirkebyen tillige Byen Terp, Gaarden Mollerupgaard og 3 Vandmøller, Graa, Røde og Ny Mølle. Mollerupgaard ligger syd for Egaa, der skiller Lisbjærg Herred fra Hasle Herred, og hørte tidligere under dette Herred. Paa nordre Side af Aaen, ca. 7 km nord og lidt vest for Aarhus ligger den anseelige Landsby Lisbjærg med sin Kirke. Naar man kommer ad Landevejen fra Aarhus, skal man fra Broen over Egaa henved 200 Fod op ad en Bakkeskraaning, før man kommer til Byen. Denne Skraaning eller Side er det, som har givet det Bjærg Navnet Lithæsbiarg¹⁾, som Byen er opnævnt efter. Noget nord for Byen ligger Kongsbjærg, som er 287 Fod højt og er Sognets højeste Punkt. Lisbjærg med Røde og Ny Mølle har ca. 128 Tdr. Hartkorn, Arealet udgør 1427 Tdr. Land. Terp med Mollerupgaard og Graa Mølle har ca. 69 Tdr. Hartkorn, Arealet er 729 Tdr. Land, hvoraf ca. 110 Tdr. hører til Mollerupgaard. Møllernes Jordtilliggende var tidligere kun nogle faa Tønder Land.

Sognet har været beboet i meget gammel Tid. Nogle nu forsvundne Stendysser og en Del nu for det meste sløjfede Høje fortæller, at der har boet Mennesker her i Sten- og Bronzealderen. Men om disse Oldtidsminder eller om deres Forbindelse med den nuværende Bebyggelse skal her ikke fortælles.

Fra den romerske Jernalder, de første Aarhundreder efter Kristi Fødsel, er der fundet flere Gravpladser

¹⁾ Kong Valdemars Jordebog v. O. Nielsen, S. 7.

i Sognet indeholdende de saakaldte Lerkargrave¹⁾. Paa den største af disse er fundet henved 100 Grave. Gravpladsen var beliggende paa en Bakke eller Banke mod Nordøst paa Lisbjerg Mark, hvor denne støder op til Terp og Elev Marker. Banken kaldes nu Bulbjerg, paa Orig. K. Nr. 1 fra 1800 i Matrikelsarkivet kaldes den Bolbjerg. I Markbogen fra 1683 nævnes i Lisbjerg Nørre Mark et Fald Boldberig²⁾ Dette viser, at Jorden her eller i Nærheden alt 1683 var opdyrket, selv om der som nu har været Skov lige ved. Dog var dette Fald mere storskiftet end sædvanligt, det vil sige, en Gaard havde her flere eller mange Agre liggende sammen i Stedet for som ellers kun at have een Ager ad Gangen I Faldet, som havde 36 Agre, var derfor kun 4 Gaarde lodtagen. Paa denne Maade er opbrudt Skovjord ofte blevet tildelt en Bys Gaarde; vi kan derfor antage, især da Skoven endnu ligger lige ved, at dette Fald ogsaa er forhenværende Skovjord. Andre Gravpladser er fundet paa Blikbjerg, der ogsaa kaldes Troldbakke, paa Plankebakken og flere andre Steder, bl. a. nogle Grave i Ravnebjerg, der ligger lidt Øst for Bulbjerg, men paa Terp Mark. Om disse Gravpladser er blevet benyttet af en enkelt By, eller om de har været fælles for flere, vides ikke. Om der har været uafbrudt Bebyggelse her i Egnen, siden de her gravlagte levede, vides ikke; men der er noget, der kan tyde derpaa. Mod Nord paa Terp Mark ligger eller laa tidligere en Gravhøj, Alshøj. Paa O. K. Nr. 1 findes her i Nærheden anført Als Agre og Øster Als Agre. I Markbogen fra 1683 nævnes paa Terp Mark Als Fald. Paa Kortet over Elev Mark nævnes Alhøis Agre og i Markbogen finder man Alshøys Fald nævnt. Paa gotisk findes et Ord *alhs*, der betyder Tempel, paa oldsaksisk hedder det *alah* og i andre germanske Sprog noget lignende. Samme Ord genfinder man maaske ogsaa i de foran nævnte Navne. I saa Fald har her ude, hvor Terp og Elev Mark støder sammen, ligget en Helligdom eller et Sted, der

¹⁾ C. Neergaard: Jernalders Gravpladserne ved Lisbjerg. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark, 1. 1928. S. 21—37.

²⁾ Prot. Nr. 991, Christian den 5's Matrikel, Matrikelsark.

var helligt. Det er muligt, at Stedet som var helligt, er Gravpladsen paa Bulbjerg, men herom kan dog ikke siges noget med Vished.

Lisbjerg Skov maa i ældre Tid have haft en større Udstrækning end nu og maa ogsaa have strakt sig ind paa Terp og Elev Marker. Hvad foran er sagt om Agrene i Boldberig Fald gælder ogsaa om andre Fald nordøst for Lisbjerg, saaledes f. Eks. Plankefald og Bliirbergfald, der maa have faaet Navn af de foran nævnte Bakker, Plankebakke og Blikshbjerg, der maa være det samme som Bliirberg.

Skoven maa mod Nordøst have strakt sig temmelig nær ind til Byen. Derimod var Byens Mark paa den modsatte Side, mod Sydvest, bolskiftet og fordelt mellem alle Byens Gaarde lige ud til Markskellet. Bolskiftets Indførelse gaar tilbage til Middelalderens Begyndelse; Lisbjerg Mark maa altsaa alt da have været opdyrket lige ud til Kærbygaards Mark. Opdyrknin-gen af Jorden nærmere ved Byen maa sikkert være flere Aarhundrede ældre.

De foran omtalte Gravpladser ophørte man at bruge i det 3. Aarh. efter Kristi Fødsel, og ingen nye Grave træder istedetfor. Dette er dog ikke noget Bevis for, at der ingen Bebyggelse eller By har været her. Dels kan Grave endnu findes og dels tyder visse Marknavne paa, at der i Folkevandringstiden, der fulgte efter den romerske Jernalder, har været Bebyggelse her paa Stedet. Men disse Marknavne peger hen paa Sjælland og synes at fortælle, at Sjælland, der da var en Ø i Opkomst, og dens Befolkning har strakt sin Haand ud over Lisbjerg og andre Dele af Østjylland, thi ogsaa andre Steder forsvinder disse jyske Lerkar-grave omtrent samtidigt.

Paa Sjælland finder man mange Bynavne, der ender paa -løse; med denne Endelse finder man ogsaa mange Marknavne. Endvidere finder man der ofte en Mængde Smørhjærge og Smørhøje, Solbjærge og Solhøje og lignende Navne i Forbindelse med en -løse-By eller et -løse-Marknavn. Disse Byer og Navne skulde særlig stamme fra Folkevandringstiden og staa i Forbindelse med Kvægbrug, som blev drevet paa Gaarde, som

bar disse -løse-Navne. Samtidig finder man paa Sjælland Grave med ubrændte Lig og rigt Udstyr. Det er disse Beboere, der derfra skulde have bredt sig til Jylland eller maaske snarere erobret Dele af dette, idet de særlige jyske Lerkargrave ophører temmelig pludselig.

Paa Lisbjerg Mark nævnes 1683 i Søndermarken Melløs Fald. Navnet, der synes at være det samme som Bynavnet Mærløse paa Sjælland, findes ikke anført paa Orig. Kort Nr. 1 i Matrikelsarkivet. Det nævnes mellem Skeigaards Fald og Over Brintings Fald. Jorden var god Bygiord, det har altsaa ligget nær ved Byen og formodentlig lidt sydøst for denne. Skeigaards Agre findes paa Kortet anført lidt øst for Kirken. Lidt syd for Byen finder man paa Kortet Boesland, i Markbogen Boeslands Fald.

Marknavne sammensat med »Bo« (Bod) finder man ogsaa paa Sjælland, hyppigt i Forbindelse med Navne sammensat med Smør og Sol. I Lisbjerg fandtes ogsaa en Solhøj. I Markbogen nævnes i Vestermarken Ydre og Indre Soelhøys Fald. Paa Kortet findes i Nærheden af Ny Mølle anført Soelhøys Agre og et Par andre Fald opnævnt efter Solhøjen. Soldyrkelsen paa disse Høje skulde ligeledes stamme fra Folkevandringstiden, fra Aarhundrederne før Skjoldungeslægten i det 5. Aarh.s sidste Halvdel kom paa Danmarks Trone. Det maa antages, at Lisbjerg By alt da har været til, men den har muligvis endnu ikke da baaret sit nuværende Navn.

Lisbjerg Bys Mark var som foran omtalt bolskiftet, men hvor mange Bol der har været, kan man ikke klart se, da der er flere Uregelmæssigheder tilstede, tildels hidrørende fra, at nogle Gaarde havde Del i flere end et Bol.

Imidlertid er nogle af Bolene tydelige nok. Et Bol var saaledes delt mellem Gaardene Nr. (efter Matriklen af 1688) 6, 7, 10 og 12, der hver havde en Fjerdedel af det. Et andet Bol var delt mellem Gaardene Nr. 4, 9 og 16, men deres Andele var ulige store. I et tredje Bol havde Nr. 1, 3, 5 og 12 Del; de havde hver ligemeget og i et fjerde havde Nr. 2, 10, 17, 18

og 19 i Reglen lige meget Del. De øvrige Bol var mindre tydelige og det er her, at der er nogen Uregelmæssighed. Nr. 2 og 14 var muligvis delagtige i et Bol, men hvilke af de øvrige Gaarde der havde Del i det er uvist, idet disse 2 Gaarde, hvor de havde Agre, havde hele den Bolet tilkommende Del af Ager-skiftet. Med Nr. 3 og 15 var noget lignende Tilfældet. I 1333 nævnes noget Jord i Gulsbooll, der da blev tilskødet Alling Kloster¹⁾. Det er formodentlig Navnet paa et af Bolene; paa Sjælland havde Bolene ofte Navne i ældre Tid.

Med Gaard Nr. 18, der havde 10 Tdr. Hartkorn og laa lige øst for Kirken, et Stykke fra de andre Gaarde, er der den Mærkelighed, at den foruden at have Del i et af de ovennævnte Bol undertiden i et Fald havde flere Agre ved Siden af hinanden, der tilsammen havde et helt Bols Bredde. Dette kan tyde paa, at denne Gaard sammen med andre har udgjort et Bol, som er delt paa en anden Maade end de øvrige Bol, muligvis fordi Bolet oprindelig var een enkelt Gaard tilhørende, som saa senere er blevei delt, saaledes at Nr. 18 har faaet Bolets hele Andel i nogle Fald, medens andre Gaarde har faaet Bolets Part i andre Fald. De Gaarde, som muligvis med Nr. 18 har haft Del i dette Bol, er Nr. 13 og 14, der kun havde Agre i et mindre Antal Fald, samt maaske nogle andre Gaarde. Gaard Nr. 14 laa paa den anden Side af Kirken, dog godt 100 Alen fjærnet fra denne, nordøst for Nr. 18, og Nr. 13 laa atter et lille Stykke nordøst for Nr. 14.

Gaardene Nr. 14 og 18 havde en Del Jord liggende samlet ved Kirken, dels Toftjord dels anden Jord. I Toftagre i Søndermark havde Nr. 18 Agrene Nr. 4—15, ialt ca. 39,000 Kv. Alen, medens Nr. 14 havde 15 Stk. Toftagre, ca. 45,000 Kv. Alen, i Nørremark. De førstnævnte Agre laa syd for Kirken, de sidste nord for denne. Endvidere havde Nr. 18 de første og nordligste 3 Agre i Skeigaardsfald, der maa have ligget lige syd for Gaardens Toft, medens Nr. 14 havde de næste 3 Agre. Arealet af disse 6 Agre var

¹⁾ Æ. d. Ark. Reg. 2, 173.

ca. 82,000 Kv. Alen. Ialt havde disse 2 Gaarde ca. 12 Tdr. Land liggende omkring Kirken. Alt dette kan tyde paa, at her i Nærheden af Kirken har ligget en større Gaard, som siden er blevet delt.

Lisbjerg var Herredsby. Paa Sjælland fandtes i de Byer, efter hvilke Herreder er opnævnte, ofte fra gammel Tid af en større Gaard, i hvilken den Mand, der stod for Kongens Sager i Herredet, boede, men om dette ogsaa var Tilfældet i Jylland er uvist.

Der var andre Uregelmæssigheder paa Lisbjerg Mark. Mod Nord i denne laa i Nørre- og Vestermarken, paa begge Sider af den nuværende Landevej, dog ikke strækkende sig helt ind til Byen, en Del Fald, ialt ca. 18, med ca. 550 Agre. I disse Fald havde kun 5 af Byens Gaarde, Nr. 5, 6, 9, 17 og 19 Del. Af disse var Nr. 6 en Selvejergaard, Nr. 5 og 9 Fæstegaarde under Havrebailegaard, medens Nr. 17 og 19 tilhørte Kapitlet under Aarhus Domkirke. Hertil kan maaske tænkes 2 Forklaringer. Den ene er, at denne Jord har tilhørt en øde eller nedlagt Torp, hvis Jord er blevet delt mellem disse 5 Gaarde. Men herimod taler, at disse ikke tilhørte samme Ejer, og ej heller ydedes der, saavidt det kan ses, nogen særlig Landgilde af denne Jord. Det kan ogsaa tænkes, at disse Gaarde en Gang har været en Torp eller lille Landsby ude paa Marken, som foruden denne deres egen Jord har haft Lod og Del i Lisbjerg Mark, idet Byen var en Udflytterby fra Lisbjerg. Det var ofte Tilfældet, at Udflytterbyer paa denne Maade baade havde deres egen Mark og tillige Del i Moderbyens Mark. Gaardene er saa ved en eller anden Lejlighed igen flyttet ind til Lisbjerg. Det kan bemærkes, at ingen af disse 5 Gaarde havde Tofter ved deres Plads i Lisbjerg By. Hvor denne nedlagte By har ligget, vides ikke, ingen af de den alene tilhørende Fald er opkaldt efter nogen By eller bærer et Navn, sammensat med Toft. Der var som omtalt nogle Uregelmæssigheder i Agerfordelingen i Faldene ved Lisbjerg Skov. I de to Fald Myrophold og Boldberig med henholdsvis 11 og 36 Agre havde Gaardene Nr. 1, 6, 7 og 12 alene Del, disse var alle Selvejergaarde. Gaar-

dene Nr. 1, 2, 3, 12 og 15 ejede alene Ruenfald, der var paa 43 Agre, og Nr. 3, 15, 17 og 19 havde de første 27 Agre af Beeneballe Fald, Planken Fald, der havde 18 Agre, tilhørte Nr. 1, 2, 7, 8 og 15, men Nr. 8 havde alene 9 Agre. Blirberg Fald bestod af 54 Stk. Jord, hvoraf Grd. Nr. 13 havde 12 og Nr. 18 42. Til sidst skal anføres, at Nr. 14 havde et Fald paa 60 Stk. Jord i denne Mark, der tils. var ca. 11 Tdr. Land.

Lishjærg Gade, den Plads omkring hvilken Gaardene laa, var ikke saa lidt bredere mod Øst end mod Vest. Den kaldes paa Orig. Kort Nr. 1 Hørgaden, saa den er formodentlig blevet brugt til Hørdyrkning. Øst for Gaden laa Grd. Nr. 14, lidt længere mod Øst ligger Kirken og bag ved den Nr. 18, men hvor langt Gaden har strakt sig denne Vej er uvist. Grd. Nr. 2 var den sydøstligste Gaard i Byen og derefter fulgt med Solen Nr. 1, 3, 5 og 6, der senere blev een Gaard, 15 og 16, der laa vest for Gaden. Vest for Nr. 16 har vist Nr. 8 ligget og i Nærheden maa ogsaa Nr. 7, der 1660 kaldes Vestergaard, have ligget. Derefter fulgte nord for Gaden Nr. 17, 19, 9, 10, 12, 13, 14 og 18. der laa øst for Kirken. Nr. 4 og 11 er ikke nævnt foran, Nr. 11 var et Bol, der senere blev lagt under Nr. 1 og vist har ligget i Nærheden af denne Gaard efter Beliggenheden af dens Toft at dømme. Hvor Nr. 4 har ligget vides ikke.

En Del af Byens Gaarde manglede Tofter. I Nørre-mark havde Nr. 14 som omtalt en stor Toft. I Søndermarken havde i Toftagre Nr. 15, 3, 1 og 2 Tofter, den sidste Gaard havde de østligste. I et andet Toftagerfald i samme Mark havde Nr. 11 og 18 Tofter. Endvidere fandtes i Vestermarken noget Toftejord, hvori regnet fra Vest, Nr. 15, 7 og 8 havde Tofter. De øvrige Gaarde synes ingen Tofter at have haft. Næst efter Nr. 14 og 18 havde Nr. 3 den største Toft, nemlig ca. 23,000 Kv. Alen.

Lishjærg By bestod 1683 af 19 Gaarde og Bol, 1 Tyrejord og 6 Huse uden Jord. Omstaaende vil man finde anført Gaardenes Landgilde og Hartkorn efter Matriklen 1664 og deres Numre og Hartkorn efter Matriklen 1688.

Nr. 1. Landgilde 1664: 4 Sk. Leding, $\frac{1}{2}$ Ørte Rug, $1\frac{1}{2}$ Ørte 3 Skp. Malt, 1 Faar, 3 Lam, 2 Høns, 3 Tdr. Kul, 1 Svin, 1 Gaas. $\frac{1}{2}$ Okse at stalde, Htk. $5\frac{1}{2}$ Td.; 1688: 9 Tdr. 7 Skp. 2 Fdk. 2 Alb.

Nr. 2. 2 Ørter Rug, 3 Ørter 3 Skp. Byg, 2 Ørter Havre, 1 Frg. Smør, 1 Faar, 1 Lam, 3 Tdr. Kul, 1 Okse at stalde, 1 Svin, Htk. 14 Tdr. 4 Skp.; 1688: 9 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.

Nr. 3. $\frac{1}{2}$ Mk. Leding, $\frac{1}{2}$ Ørte Rug, $1\frac{1}{2}$ Ørte 3 Skp. Malt, 1 Faar, 2 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, 3 Tdr. Kul, 1 Svin, $\frac{1}{2}$ Okse at stalde, Htk. 5 Tdr. 3 Skp., $2\frac{2}{3}$ Fdk.; 1688: 9 Tdr. 3 Skp. 3 Fdk. 2 Alb.

Nr. 4. 1 Ørte Rug, 2 Ørter Byg, 1 Ørte Havre, 1 Faar, 1 Lam, 1 Svin, $\frac{1}{2}$ Okse at stalde, $\frac{1}{2}$ Frg. Smør, Htk. 8 Tdr. 4 Skp. 2 Fdk.; 1688: 4 Tdr. 3 Skp. 2 Fdk. 1 Alb.

Nr. 5. 1 Ørte Rug, $1\frac{1}{2}$ Ørte 3 Skp. Byg, 1 Ørte Havre, 1 Faar, 1 Lam, 1 Svin, 1 Okse at stalde, Htk. 6 Tdr. 5 Skp.; 1688: 5 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb.

Nr. 6. 2 Skil., $2\frac{1}{2}$ Skp. Rug, 1 Ørte Malt, 1 Faar, 1 Lam, 1 Svin, $\frac{1}{2}$ Okse at stalde, Htk. 3 Tdr. 3 Skp.; 1688: 6 Tdr. 4 Skp. 3 Fdk. 2 Alb.

Nr. 7. 4 Skil. Leding, $2\frac{1}{2}$ Skp. Rug, 3 Skp. Byg, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, 1 Brændsvin, 3 Hestegæsteri, Htk. 1 Td. 5 Skp. $\frac{2}{3}$ Fdk.; 1688: 4 Tdr. 2 Alb.

Nr. 8. 4 Skil. Leding, $\frac{1}{2}$ Ørte Rug, $1\frac{1}{2}$ Ørte 3 Skp. Malt, 1 Faar, 3 Lam, 2 Høns, 3 Tdr. Kul, 1 Svin, 1 Gaas, $\frac{1}{2}$ Okse at stalde, Htk. $5\frac{1}{2}$ Td.; 1688: 5 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. 1 Alb.

Nr. 9. 1 Ørte Rug, $1\frac{1}{2}$ Ørte 3 Skp. Byg, $\frac{1}{2}$ Frg. Smør, 1 Faar, 1 Lam, $\frac{1}{2}$ Okse at stalde, 1 Svin, Htk. 10 Tdr. 1 Skp.; 1688: 7 Tdr. 7 Skp.

Nr. 10. 6 Skil., $1\frac{1}{2}$ Ørte Rug, $1\frac{1}{2}$ Ørte Malt, 1 Faar, 3 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, 3 Tdr. Kul, 1 Svin, $\frac{1}{2}$ Okse at stalde, Htk. 5 Tdr. $1\frac{1}{2}$ Skp.; 1688: 5 Tdr. 7 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.

Nr. 11. 1 Ørte 3 Skp. Byg, 1 Faar, 1 Lam, 1 Svin, Htk. 2 Tdr. 7 Skp.; 1688: 1 Td. 4 Skp. 3 Fdk. 1 Alb.

Nr. 12. $\frac{1}{2}$ Mk. Leding, $\frac{1}{2}$ Ørte Rug, $1\frac{1}{2}$ Ørte 3 Skp. Malt, 1 Faar, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, 3 Tdr. Kul, 1 Svin, 1 Okse at stalde, Htk. 5 Tdr. 3 Skp. $2\frac{2}{3}$ Fdk.; 1688: 11 Tdr. 4 Skp. 3 Fdk.

Nr. 13. 1 Ørte Rug, 2 Ørter 3 Skp. Byg, 1 Ørte Havre, $\frac{1}{2}$ Frg. Smør, 1 Faar, 1 Lam, 1 Svin, $\frac{1}{2}$ Okse at stalde, Htk. 8 Tdr. 1 Skp.; 1688: 5 Tdr. 3 Skp. 1 Alb.

Nr. 14. 2 Ørter Rug, 2 Ørter Byg, 2 Ørter Havre, 1 Frg. Smør, 1 Svin, 15 Skp. Gæsteriby, Htk. $11\frac{1}{2}$ Td.; 1688: 9 Tdr. 2 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb.

Nr. 15. 1664 som forrige; 1688: Htk. 6 Tdr. 5 Skp. 2 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb.

Nr. 16. 3 Ørter Byg, 2 Ørter Havre, 1 Frg. Smør, 1 Svin, 15 Skp. Gæsteriby, Htk. $10\frac{1}{2}$ Td.; 1688: 5 Tdr. 3 Skp. 3 Fdk. 1 Alb.

Nr. 17. 2 Ørter Rug, 2 Ørter Byg, 2 Ørter Havre, 1 Frg. Smør, 1 Svin, 1 Lam, 1 Gaas, 4 Høns, 1 Ørte Gæsteriby, 10 Skp. Vedbyg, Htk. 11 Tdr. 7 Skp. $1\frac{1}{2}$ Fdk.; 1688: 9 Tdr. 1 Skp. 2 Alb.

Nr. 18. 3 Ørter Rug, 3 Ørter Byg, 15 Skp. (Gæsteri) Byg, 1

Frg. Smør, 1 Brændsvin, 5 Skp. Havre, Htk. 14 Tdr. 2 Skp.; 1688: 10 Tdr. 1 Skp. 1 Alb.

Nr. 19. 2 Ørter Rug, 2 Ørter Byg, 2 Ørter Havre, $\frac{1}{2}$ Frg. Smør, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, 1 Svin, 1 Ørte Maltgæsteri, Htk. 10 Tdr. 2 Skp. 1 Fdk.; 1688: 7 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb.

Desuden gav Selvejerne i Lisbjerg Læg i Fællesskab nogle Afgifter, som ikke findes anført i Matriklen fra 1664, men hvis Hartkorn beløb sig til 20 Tdr. 7 Skp.

Af Huse nævnes i Matriklen 1688 6, af disse tilhørte Nr. 1, 2 og 3 Assesor von Lossou, Nr. 4 ejedes af Aarhus Domkirke, Nr. 5 var Smedehus og Nr. 6 Hyrdehus; disse 2 Huse ejedes af samtlige Bymænd. Af Byens Gaarde tilhørte ifølge Matriklen af 1688 Nr. 1 til 13 Baron Marselis til Marselisborg, Nr. 14—16 Aarhus Domkirke, Nr. 17 Otto Bielke, Nr. 18 Assesor Hans von Lossou og Nr. 19 Doctor Simon Paulis Arvinger.

Af de forannævnte Gaarde var de 7 i Aaret 1664 Selvejergaarde, og nogle var det endnu 1688 og lige til Nutiden. Disse 7 var Nr. 1, 3, 6, 7, 8, 10 og 12. Men de svarede fra gammel Tid ogsaa Afgift til Kronen, i dette Tilfælde Aarhusgaard eller Havreballegaard. De gav bl. a. Leding, det først anførte Pengebeløb, det er dog ikke altid angivet, at det er Leding. Afgiften til Kronen samt dennes øvrige Rettigheder i Gaardene blev 5. April 1661 tilskødet Gabriel Marselis tilligemed Havreballegaard. Nr. 8 siges i 1661 at være hjemfalden til Kronen, den var da øde; Jorden brugtes af Ejeren af Nr. 7, Gaarden kaldes da Vestergaard. Det var dog ikke altid Tilfældet, at Selvejergaardene ejedes af Brugeren selv, nogle af dem her i Byen ejedes helt eller delvis af Borgere i Aarhus. I Nr. 7 havde Ejeren Børn Part.

Gaardene Nr. 2, 4, 5, 9, 11 og 13 hørte som Fæstegaarde under Havreballegaard. Om de ligesom denne Gaard i Middelalderen har tilhørt Biskoppen i Aarhus vides ikke, men maaske er det det sandsynligste. Dog ejede Alling Kloster en Gaard her. Derimod synes Em, Ring og Vor Klostre ingen Ejendom at have haft her; thi i Skanderborg Lens ældste Jordebøger, hvor deres

Ejendomme her i Omegnen findes indført, nævnes intet Gods i Lisbjerg. Om Alling Klosters Ejendom her ved vi, at Thure Smed 1318 pantsatte Gods her til Klosteret, og at dette 1319 fik Skøde af ham paa Gods her. Endvidere ved man, at Biskop Svend af Aarhus 1333 udstedte en Vidisse (bekræftet Genpart) af et Skøde paa noget Jord i Gulsbooll i Lisbjerg Mark, som var tilskødet Alling Kloster, maaske det ovenfor nævnte Gods¹). Da der tales om noget Jord, saa drejer det sig vel om en mindre Ejendom og saa kan man formode, at det er Nr. 11, der er Tale om. Dog ved man intet vist derom.

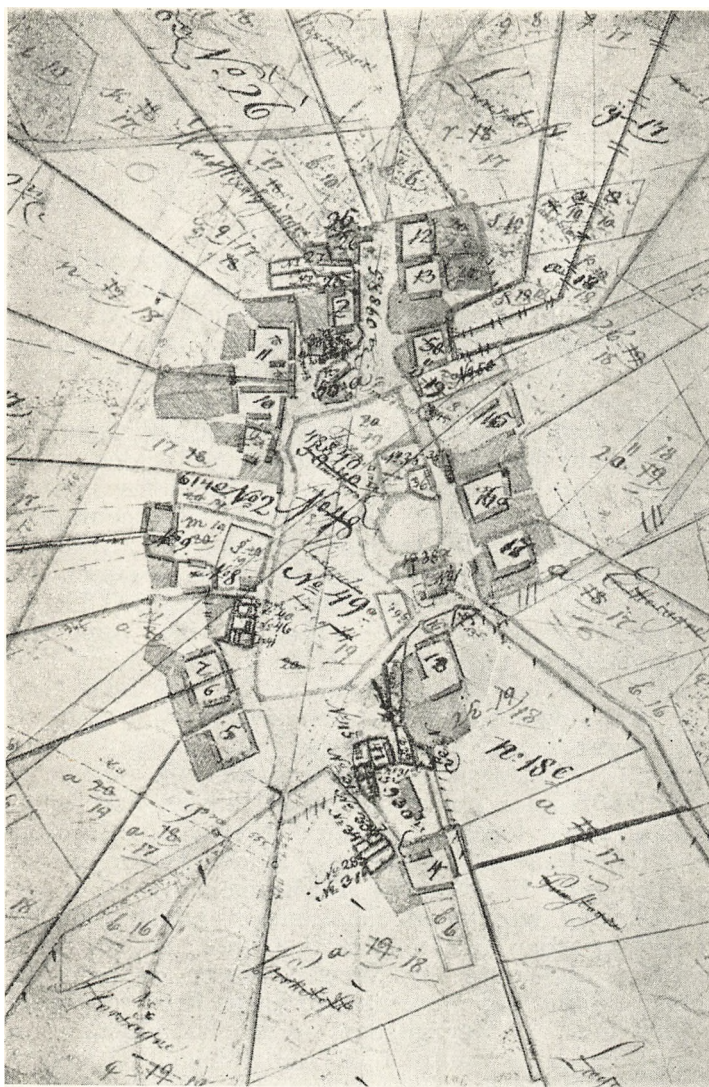
Gaardene Nr. 14, 15 og 16 tilhørte Aarhus Domkirke og var henlagt til dennes Bygnings Vedligeholdelse. Nr. 17 tilhørte tidligere Aarhus Kapitel og var henlagt til Præbende Corporis Christi. Nr. 19 tilhørte samme Kapitel og var henlagt til Kantorembedet ved Domkirken; Doktor Simon Pauli, der var benaadet med dette Præbende, fik 21. Septbr. 1666 Godset tilskødet.

Om Domkirkens og Kapitlets Gods her ved man intet fra middelalderlige Kilder. Kapitlets gamle Brevbog omtaler intet Gods i Lisbjerg, men det kan vist godt alligevel fra gammel Tid af have tilhørt Kapitlet.

Gaard Nr. 18 tilhørte 1664 Aarhus Kapitel og var henlagt til Præbende Hørning. Dertil var Gaarden dog først kommet 15. Juli 1657 ved Mageskifte med Gunde Rosenkrantz tilligemed Kongens Andel af Lisbjerg Sogns Tiende. I Mageskiftet kaldes Gaarden Lisbjerg Kirkegaard. Denne Gaard har vist en Gang været Lisbjerg Sogns Præstegaard. Men 24. Juli 1477 stiftede Biskop Jens Iversen Lange et Kapel, Alter og Vikarie indviet til den hellige Jomfru i Aarhus Domkirke og henlagde til det en Del Gods, som han havde arvet eller købt, samt med Kapitlets Samtykke Lisbjerg Kirke og Sogn med al sin rette Præsterente. I Stedet for fik Bispestolen 6 Gaarde, som han havde købt for sine egne Penge²). Da Bispestolen fik Gods igen i

¹) Æ. d. Ark. Reg. 2, 173 og 179.

²) Scr. Rer. Dan. VI, 509.

Kort over Lisbjerg By.

Stedet for Kirken, har denne sikkert hørt til Bispestolen, der har haft Kaldsretten og anden Herlighed af den og Præstegaarden. Og denne maa have været denne Gaard Nr. 18, thi den fulgte siden Kirken. Besidderen af Vikariet havde derefter Lisbjerg Kirke og Sogne kald, idet han vel har haft en Kapellan boende her til at besørge Tjenesten for sig. Efter Reformationen gjorde Erik Skram til Hastrup, der var en Søsterdattersøn af Biskoppen, Fordring paa Vikariets Gods og fik det ved kgl. Brev af 1. Jan. 1567 udleveret, da han havde bevist sin Ejendomsret. Hans Søn Jørgen Skram og Søkende fik 18. Maj 1568 et aabent kgl. Brev om, at de maatte beholde til evig Ejendom Herligheden af Lisbjerg Kirkegaard og Kronens og Kirkens Part af Lisbjerg Sogns Tiende, hvorpaa der gjordes ham Hinder¹⁾. Kongetienden, det er den gamle Bispetiende, har han vel faaet i Stedet for Præstetienden, som nu skulde henlægges til Præsteembedet. Derimod fik Præsten her ingen Præstegaard, hvad der forarsagede, at Sognepræsten, Hr. Niels Gammel, der havde klaget over, at han ingen Præstegaard havde, af Kongen 26. Jan. 1575 fik Tilladelse til at oppebære Landgilden af en Gaard i Byen ligesom hans Formand havde haft, Herligheden skulde dog følge Kronen. Da Bonden paa Gaarden senere vilde fraflytte den, anmodede Niels Gammel om at faa samme Gaard til Præstegaard²⁾. Lensmanden fik derfor 26. Maj 1593 Missive om at undersøge, om det var rigtigt, hvad Præsten foregav, at den Kirkegaard, som Kongens Fader havde bortskiftet til afdøde Jørgen Skram, var den rette Præstegaard. Da Kongen mente, at Jørgen Skram ikke havde faaet mere end Herligheden af Kirkegaarden og Tienden af Sognet, skulde Lensmanden undersøge, om Jørgen Skram og hans Arvinger tilholdt sig mere end Kongens Brev foreskrev, hvilket kun var Herligheden og ikke Landgilden, og hjælpe Hr. Niels Gammel til Landgilden af Kirkegaarden. Om denne Sag fik Lensmanden 28. Jan. 1594 et

¹⁾ Kronens Skøder 1, 109 og 116.

²⁾ Kancelliets Brevbøger, hvorfra ogsaa det følgende er anført.

nyt Brev. Han skal, hvis Erik Skrams Arvinger tilholder sig Præstegaarden, tiltale dem paa Tinge. Men Sagen blev dog herved ikke ordnet, thi 1608 er der Strid mellem Hr. Jens Hofmand og Fru Hilleborg Daa, Jørgen Skrams Enke, om Jus patronatus til Lisbjerg Sogn. Fru Maren Skram, en Datter af Laurids Skram, Jørgen Skrams Broder, fik 5. Jan. 1620 et Brev om, at da Hr. Søfren Bertelsen havde klaget over sin Indkomst, skulde hun skaffe ham fornøden Indkomst, da hun havde Jus patronatus til Lisbjerg Kirke. Men Præsten fik dog ikke nogen Præstegaard her, og der har heller ikke senere været nogen Præstegaard her. Lisbjerg Sogn er nu tilligemed Skejby Sogn Anneks til Hasle Sogn i Hasle Hrd., hvor Præsten bor. Fru Marie Below, der var en Datterdatter af Laurids Skram, boede 1651 paa Lisbjerggaard, som næppe kan være anden Gaard end denne Kirkegaard. Her døde hun 9. Sept. s. A.

Kongens og Kirkens Tiende af Sognet var 1664 sammen 8 Tdr. Rug, 40 Tdr. Byg, 40 Tdr. Havre ell. 68 Tdr. Hartkorn. Christian Urne havde da Jus patronatus til Kirken og ejede disse 2 Tiender.

I Terp var der 1664 8 Gaarde, der alle hørte til Marselisborg; tidligere havde de ligget under Havreballegaards Len og Kronen. I 1688 var her kun 6 Gaarde, idet 2 af Gaardene var lagt under andre. En af Gaardene her var større end de øvrige. Den hed Terpgaard og dens Landgilde var 1664: 6 Ørter Byg, 6 Ørter Havre, 1 Frg. Smør samt 1 Frg. Smør af en Eng liggende i Terp Kær; Hartkornet heraf bliver 22 Tdr. 4 Skp. I 1688 blev det ansat til 21 Tdr. 1 Skp. 1 Alb. Ifølge Engtakseringsprotokollen fra 1683 havde Gaarden da Eng i Deyholmb og østen for, samt i Kæret og Mosen. Der er senere tilføjet, at Kæret hed Hommelkier. Samme Aar ejede Baron Marselis et Stykke Eng sønden for Terp, der kaldes Deyholmb, medens von Lossow til Ristrup havde Closter Eng i Terpmark og Eng i Hommelkier. Closter Eng hedder vel saaledes, fordi den tidligere har været ejet af Aarhus Hospital eller Kloster. Deyholmb, paa Orig. Kort Nr. 1 kaldet Deigholm, og Klosterengen laa mellem

Aaen og Terp Mark. Det synes altsaa, at Engene her fra gammel Tid af ikke har hørt til Terp Bys Gaarde, men har ligget direkte under en større Gaard, maa-ske Havreballegaard, og er blevet særlig bortfæstet.

Terpgaard laa mod Sydvest i Byen og er nuv. Matr. Nr. 1 og 4. Den er vist som Gaard lige saa gammel som Byen og er maaske en Fortsættelse af den »Løse«, som muligvis her ligget her. Paa Byens Mark nævnes 1683 Balløs Fald, paa Orig. Kort Nr. 1 skrevet Bund-løs. Bebyggelsen her er sikkert meget gammel, men Byen har, som dens Navn, Terp = Torp, antyder, kun været et Tilbehør til en anden By eller Gaard. Om Byen i Middelalderen har hørt til Bispestolen eller Kronen vides ikke.

Møllerupgaard blev af Kongen 2. Januar 1574 overladt til Hospitalet i Aarhus, som havde ønsket den til Avlsgaard. Den hørte 1688 ligesaa til Hospi-talet, dens Hartkorn var da 13 Tdr. 2 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Landgilden var 1664: 6 Ørter Byg, 4 Ørter Havre, 1 Frg. Smør, 1 Brændsvin, 1 Faar, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, 1 Dr. Gæsteri eller i Hartkorn 18 Tdr 1 Skp. $1\frac{1}{3}$ Fdk.

Af Møllerne tilhørte Ny Mølle 1664 Præbende Corporis Christi, dens Landgilde eller Mølleskyld var da 12 Ørter Mel. Hartkornet var $7\frac{1}{2}$ Td. idet Mølleskyld kun blev beregnet til halv Hartkorn. Møllen blev 15. Jan. 1679 tilligemed Præbendets øvrige Gods tilskødet Viceadmiral Christian Bielke. Dennes Broder, Amtmand Otto Bielke til Kærbygaard, ejede den 1688, dens Møllehartkorn var da nedsat til 4 Tdr: 2 Skp

Røde og Graa Møller tilhørte 1664 og 1683 Christen Skeel til Gl. Estrup. Røde Mølle, der var den vestligste og fik Vandet først, havde 1664 den største Mølleskyld, 30 Tdr. Mel eller 15 Tdr. Hartkorn; det blev senere nedsat til 5 Tdr. 2 Skp. 2 Fdk. Graa Mølles Skyld var 1664 12 Ørter Mel eller $7\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn og 1688 4 Tdr. 2 Skp.

Om Lisbjergs Betydning i den tidligere Middelalder har der været fortalt en Del. Hvitfeldt fortæller i sin Bispekrønike, at under Biskop Ulkeld blev Aarhus flyttet fra Lisbjerg og did, som det nu ligger. Ulkeld

faldt i Slaget ved Fodevig 1134, men skal efter Hvitfeldt alt have været Biskop her 1102. Hvad her fortælles af Hvitfeldt kan ikke være rigtigt, thi Navnet Aarhus betyder egentlig Aamunding, og en By af dette Navn kan ikke have ligget ved Lisbjerg. Navnet Aarhus er desuden langt ældre end Bisp Ulkelds Tid; det benyttes af Adam af Bremen, der omtaler Oprettelsen af et Bispedømme ad Harusam 948, i et Brev af den tyske Kejser Otto fra 965 omtales *ecclesiam Arusensem*. Byen maa alt da have ligget, hvor den nu ligger.

Anders Sørensen Vedel, der var en samtidig af Hvitfeldt, udgav 1579 Adam af Bremens Kirkehistorie og forsynede den med Anmærkninger. I en af disse hedder det: »Nærved Aarhus i Jylland er en Kirke, som kaldes Lisbjerg Kirke. Den ligger paa en høj Bakke og antages at være bygget paa Poppo's Tid. I den findes paa nogle gamle Marmorligsten Spor af Indskrifter, som Beboerne anse for at være satte over Levningerne af de første Biskopper i denne Provins, saaledes som den adelige og meget fornemme Mand Bjørn Andersen har fortalt mig. Jeg er dog mere tilbøjelig til at tro, at det snarere er Poppo's Efterfølgere end Poppo og Esiko selv, der ligger begravet her«¹⁾. Af dette fremgaar, at Bjørn Andersen, der var Lensmand paa Aarhusgaard 1572—80, har fortalt Vedel om Lisbjerg Kirke. Han har berettet, at Beboerne mente, at den var meget gammel; at den skulde stamme fra Poppo's Tid, maa vel være hans egen eller Vedels Tilføjelse. Man har vel næppe kendt Poppo's Navn i Lisbjerg da. Endvidere har Lensmanden fortalt om de gamle Ligsten, som Bønderne mente var

¹⁾ Vedel: *Historia ecclesiastica Adami Bremensis*. Havn 1579. 2. Bog, 45 Kap. »Est prope Arhusiam in Cimbria, Templum quod Liusbergense uocant, in colle edito situm, quod tempore Popponis conditum existimatur. In eo apparent in uetustis quibusdam marmoribus uestigia Epitaphiorum, quæ memoriæ primorum eius Prouintiaë Episcoporum sacra reputant accolæ, quemadmodum mihi aliquando uir nobilis et clarissimus Biorno Andreaë rettulit. Ego hoc loco adducor, ut credam saltem Popponis successores, non ipsum Popponem aut Esieonem, ibi sepultos«.

sat over de første Bisper i Aarhus. At de skulde være satte over Poppo og Esiko (Ekhard), der begge var Biskopper i Slesvig og ikke vides at have haft noget med Aarhus at gøre, skønt Sakse dog vil vide, at Poppo har været Biskop her, er vel noget, som Vedel selv lægger i Meddelelsen, idet han synes at tro, at de har været de første Biskopper her. Dog tager han Afstand fra den Mening, at de skulde være begravede her. I Danske Atlas fortælles, at Lisbjærg Kirke skulde være den ældste i Nørrejylland. Den nuværende Kirke er i sine ældste Partier fra den romanske Tid og er opført af Fraadsten, Limsten og raa Granit. Den kan altsaa ikke være stort ældre end Aar 1100. Men før denne Kirke har her vel staaet en Trækirke, thi Lisbjærg er Herredsby og har vel om ikke af anden Grund, saa af denne tidlig faaet en Kirke.

Man fortæller ogsaa om andre Kirker, at de er de ældste i Egnen, f. Eks. Hassing Kirke i Thy og Horbelev Kirke paa Falster. Det er ikke usandsynligt, at en Tradition herom kan have holdt sig paa disse Steder, idet Beboerne har sat en Ære i det, at deres Kirke var Egnens første og ældste.

Men alt dette har dog ikke stor Beviskraft, hvis der ikke fandtes anden Støtte for disse gamle Traditioner om Lisbjærg og Lisbjærg Kirkes Ælde og Betydning. Men det synes som om der findes det. Roskildekroniken, vor ældste Danmarkshistorie, afsluttet paa Erik Lams Tid (1137—46), nævner lige før Gorm den Gamle en Kong Frode, der blev døbt og derefter genopførte Kirkerne i Slesvig og Ribe og byggede en ny Kirke *apud* (ved) *Arusam* til den hellige Trefoldigheds Ære¹⁾. Denne Kong Frode omtales ogsaa af Sakse og Svend Aggesen og nævnes i gamle Kongelister. Baade Sakse og Svend Aggesen fortæller, at han var Kristen. Derimod omtaler Adam af Bremen ikke nogen Kong Frode, men nævner lige før Kong Gorm en Heiligo, der var elsket for sin Retfærdighed og Fromhed. Han har altsaa været Kristen. Heiligo, hvilket Navn vel betyder den Hellige, kan næppe være nogen anden

¹⁾ Gertz, *Scriptores min. hist. danicæ*. 1, 17.

end Kong Frode, der, som Kristen og Kirkebygger i en hedensk Tid, godt kan have faaet dette Tilnavn.

I Aarhus er ingen Trefoldighedskirke og vides ikke at have været nogen. Derimod skal Lisbjerg Kirke ifølge Trap være en Trinitatiskirke, det vil sige en Trefoldighedskirke. Hvorfra denne Underretning stammer, ved jeg ikke. Men hvis det skulde være Tilfældet, har man Lov til at formode, at det er i Lisbjerg, at Kong Frode byggede sin Kirke. Betegnelsen af Stedet »ved Aarhus« passer paa Lisbjerg. Det er ogsaa sandsynligt, at han har bygget Kirken, hvor han levede. Men han kan næppe have boet i Aarhus. Denne By ligger lige ved det aabne Hav, og der var ikke sikkert at bo i Kong Frodes Dage. Men i Lisbjerg var han mere sikker og dog forholdsvis nær ved Havet. Her var ogsaa vid Udsigt, saa man kunde være forberedt, hvis der skulde ske Anfald af Væbninger. Af samme Aarsag kan ogsaa de første Biskopper i Aarhus have valgt at bo i Lisbjerg, hvor de vel fra gammel Tid har ejet Ejendom. Kongsgaarden er vel blevet Bispegaard, og denne er vel den Gaard, der senere blev Lisbjerg Kirkegaard, selv om en Del af Jorden er kommen til andre Gaarde. Det er ikke usandsynligt, at Kongsgaarden har ligget, hvor Kirkegaarden senere laa. Kirken er da blevet bygget paa Gaardens Fortov eller paa Byens Gade foran Gaarden.

Paa Lisbjerg Mark fandtes, som foran omtalt, paa Orig. Kort Nr. 1 Skeigaards Agre, i Markbogen Skeigaards Fald, liggende op til Kirketoften. Skeigaard maa være det samme Navn som Skegaard, der findes som Marknavn flere andre Steder. Ske er det samme Ord som vi har i Ordet Spiseske, paa gammel dansk Sked, oldnordisk skið; Grundbetydningen af Ordet er kløvet Træstykke. Skegaard maa altsaa nærmest betyde et Gærde, idet Gaard i Marknavne som oftest betyder Gærde, af kløvede Træstykker, altsaa et Gærde af Brædder eller lignende. Som Markhegn vilde et saadant Gærde være temmelig kostbart. Man kunde derfor tænke sig, at der om Kongsgaarden eller den store Gaard her har været et Gærde af kløvede Træ-

stykker, Brædder eller Planker, som har dannet en Slags Befæstning om den.

Mellem Aarhus og Lisbjerg ligger Byen Skejby. Man har ment, at det Navn var sammensat med det gamle nordiske Ord skeið, der her skulde betyde Grænse. Men Skejby kan vanskelig siges at ligge paa eller ved nogen Grænse, det synes derfor rimeligere at opfatte Forledet paa samme Maade som det Skei, der findes i Skeigaards Agre. I saa Fald kunde Skejby være en By eller en Gaard bygget af Træ. Men da dette vel var det almindeligste paa den Tid, har der vel ikke været nogen Grund til at benævne en By eller Gaard derefter. Men man kunde ogsaa tænke sig, at Byen har faaet sit Navn af, at den var omgivet af et Hegn af Træ; en Skeigaard eller Skegaard, saaledes som foran er omtalt ved Lisbjerg. Man kunde ogsaa tænke sig, at Forleddet var Ordet Skede, der egentlig er Flertal af Sked, Skejby skulde være en By omgivet af en »Skede«, hvorved ikke kan forstås andet end en Befæstning af Træ. Resultatet bliver altsaa det samme som før. Der findes nogle andre Byer, hvis Navn kan være sammensat med Ske eller et beslægtet Ord, f. Eks. Skibby i Horns Herred paa Sjælland, hvor der var en Skee Aas, Skiby ved Odense Fjord, Ske ved Haraldsted paa Sjælland. Paa Fyn findes endvidere Skemark ved Borgeskov ved Nyborg. Endvidere findes der en Del Bjerge sammensat med Ske, bl. a. Skebjerg, en By paa Langeland. Om her Betydningen Befæstning kan komme i Betragtning, er jeg ikke ganske klar over, men i alt Fald nogle af disse Skebjerge synes at være knyttede til Tingsteder og kan have Navn af indhegnede Pladser ved disse. Betydningen Grænse synes heller ikke altid at kunne passe¹⁾.

Hvis Betydningen af Skejby er befæstet By eller Gaard, da kan Skejby være et befæstet Anlæg til Værn for Kongsgaarden i Lisbjerg.

Fra denne By kan man ikke se Aarhus, et Højdeparti ligger imellem, hvis højeste Pnkt er lidt nord for

¹⁾ Om Navnet Skejby se Aarboeg 1931, 91 f.

Gaarden Vorregaard. Vorre, tidligere Worthoc¹⁾, betyder Vardehøj. Varde, paa gammel Dansk Vaard, betyder Vagt. Ordet findes i Vorhavre, en Afgift, som Bønderne nogle Steder ydede for Afløsning af Vagthold. Maaske har denne Vagt ogsaa været et Led i Sikkerhedskæden om Kongsgaarden i Lisbjerg. Men dette saa vel som det forhen sagte om Skeigaards Agre og Skejby maa dog indtil videre kun betragtes som Formodninger.

¹⁾ Aarhusbogen, Scr. Rer. Dan. VI, 406.

Undersøgelse af Dyngby Kirkes Tomt.

Ved J. DIDRIKSEN.

I Aarhus Stifts Aarbøger for 1913 har Johs. Malling skrevet om de 5 nedrevne Kirker i Hads Herred og nævnt Dyngby Kirke som »den, om hvilken der vides mest«.

Nu har man hidtil kun vidst meget lidt om selve Dyngby Kirke, og det vakte derfor stor Interesse, da Gaardejer Rasmus Jørgensen og Snedker Rasmus Rasmussen i Dyngby paa Opfordring af Skolebestyrer Thorvald Madsen i Odder tog sig for at finde og udgrave Dyngby Kirkes Tomt.

I nogle Haver: Matr. Nr. 24 b og Matr. Nr. 29 b i Dyngby i Hads Herred, vidste man, at der fandtes en Mængde Sten i Spademaals Dybde, og ved dybere Gravning var af og til truffet Skeletter; dertil kom, at Snedker Rasmussen ved Udgravning under Gulvet i Huset paa Matr. Nr. 24 b havde konstateret Tilstedeværelsen af nogle store Kampesten, som han formodede maatte være Rester af Kirkens Fundamenter. Ud fra disse Holdepunkter begyndte de to interesserede Mænd Udgravningsarbejdet i Efteraaret 1931 og fortsatte til i Februar 1932. Gennem et Kulturlag, hvori fandtes en Mængde Skaar af Jydepotter og nyere Brugsgenstande, kom man ned til en stenbro-lignende Flade, mellem hvis Sten laa gammel Mørtel og Stykker af Munkesten og Tegltag; men først, da dette Stenlag var opbrudt, traf man paa Kirkens Fundamentsten, af hvilke de største laa i to lidt uregelmæssige Rækker. (Se Fig. 1). Bredden var ca. 1 $\frac{1}{2}$ Meter.

Nordvesthjørnet fandtes først, og saavel Nord- som Vestmurens Retning var dermed givet; derimod faldt det ret vanskeligt at afgrænse det sydvestlige Hjørne, da Stenene deromkring laa mere uregelmæssigt og Laget af store Sten fortsattes mod Vest; dog —, da alt, hvad man kunde udgrave for det nærliggende Hus, var fritlagt, saas tydeligt en Adskillelse mellem de to Stenpartier, saaledes som Fig. 2 viser.

Fig. 1. Vestmurens Fundament og et Par Sten af Nordmurens do. (set fra Nord).

Snart var Sydøsthjørnet sikkert, og man gav sig til at følge Sydveggen, men af dennes Fundament laa kun nogle faa Sten paa Plads. For mange Aar siden var Sydmurens Fundament blevet grundigt forstyrret ved Gravning af en Brønd, som var »sat i Kamp«, først noget øst for Brønden kunde man atter følge Fundamentet; ganske vist var det her mindre tydeligt; men her kom det tidligere Fund af store Grundsten under Huset paa Matr. Nr. 24 b til Hjælp, saa at man nu kunde bestemme Sydøsthjørnet og Kirkeskibets Længde.

Det var umuligt at finde større Sten længere øst paa, og Funderingsgrøft kunde heller ikke paavises, da der her var ryddet et Par store Træer, saa Spørgsmaalet, om Kirken har haft Kortilbygning, desværre ikke fik noget bestemt Svar ved denne Undersøgelse.

Den tidligere omtalte Stenlægning ved Vestgavlens sydlige Del viedes en særlig Opmærksomhed, da den saa ud til at være tilbygget senere. Ved dyb Gravning

Fig. 2. Adskillelse mellem Kirkefundamentet og Støttepillen. (set fra Nord).

saa man, at den var funderet meget dybere end selve Kirken: $1\frac{1}{2}$ Meter mod 0,80—1 Meter. Vi var nu klar over, at vi stod over for et senere udført Sikringsarbejde — en Støttepille —, og gik derfor over til at søge efter en tilsvarende ved Nordvesthjørnet. Her paavistes ikke andet end Fyldjord, Mørtel, Aske o. a. til over 1 Meter ned, og først dybere traf man nogle faa Sten, som tydelige Rester af den nordvestre Støttepille. Kirkegavlens har her — som f. Eks. ved Gylling Kirke — været ved at hælde, og man har maattet skride til en solid Sikring af den, jvnfr. den dybe

Fundering og de meget store Dimensioner af Pillen ($2\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2}$ Meter). Disse svære Fundamenter kunde tyde paa, at der er blevet tilbygget et Taarn af den mærkelige Type, som man ser flere Steder i Østjylland: Gylling, Torrild, Draaby o. a. Sikringsarbejdet ved Gylling Kirke er tydeligt nok foregaaet i to Tempi: først er der saavel ved Vestgavl som ved Korgavl blevet tilbygget 2 Støttepiller; men senere

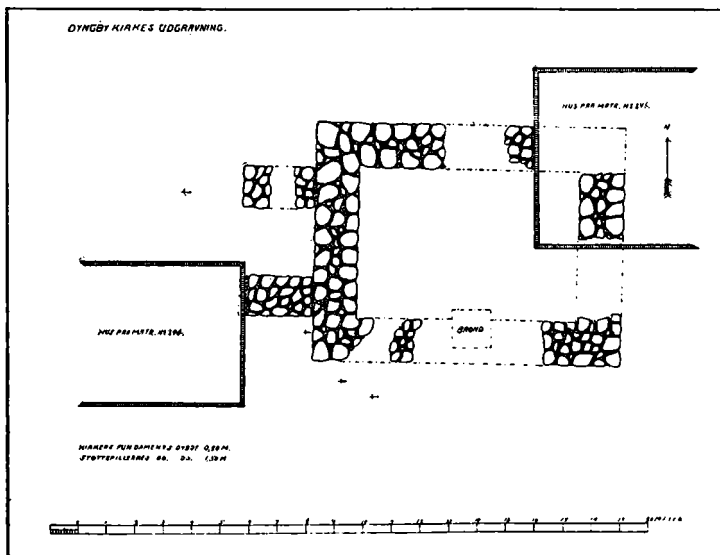

Fig. 3.

har man maattet gøre Vestgavlens Piller sværere (saa at de netop har samme Dimensioner som her i Dyngby), og Pillerne er saa ført videre op — til Taarn.

Som det fremgaar af Planen Fig. 3, har Dyngby Kirke kun været af beskeden Størrelse. Hvis man regner med en Murtykkelse paa godt 1 Meter, saa kan Kirkerummets Maal højst have været $6\frac{1}{2}$ Meter bredt og 9 Meter langt; — de tilsvarende Maal er for Randlev Kirkes Vedkommende $6\frac{3}{4} \times 11$ Meter og for Alrø Kirke $4\frac{1}{2} \times 10\frac{3}{4}$ Meter. Kirken har været bygget af Munkesten, rimeligvis med »Kassemur«, og

tækket med Teglsten («Munketegl»). Bindematerialet har ogsaa været solidt og godt: Bankemørtel, tilberedt af Muslingekalk og skarpt Grus og Sand, som man jo har haft let ved at forskaffe sig, da Afstanden til Havet kun er ca. $1\frac{1}{2}$ Kilometer.

Fig. 4 viser, at Kirken har ligget nogenlunde midt paa Kirkegaarden; dennes Størrelse kunde man sikkert bestemme, idet den har gaaet fra de to Veje, som fra Byens Midte gaar mod Nord og Øst, — og til et Sted, hvor der i Mands Minde har staaet en lille Rest af Kirkegaardsdiget.

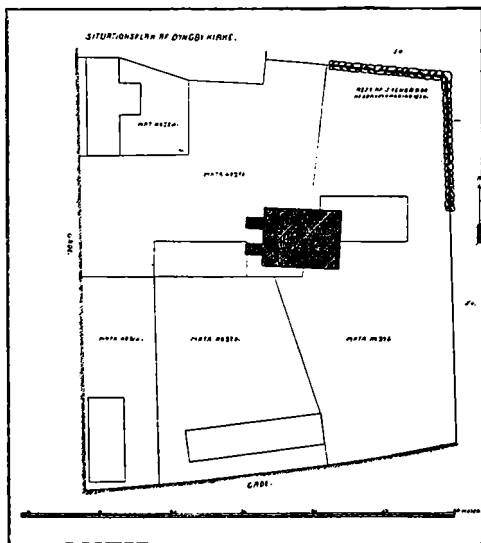

Fig. 4.

Kirkegaardens Areal har været paa ca. $\frac{1}{3}$ Hektar.

Ved Gravning paa Kirkegaarden paavistes der 8—9 Grave, hvoraf de 7 indeholdt Skeletter af Børn ell. unge. 3 Skeletter fandtes umiddelbart udenfor Kirkens Sydмур; det ene af disse var

Skelettet af en Kvinde af meget smaa Maal; hun maa være død i Fødsel; thi i Bækkenpartiet laa Skelettet af et fuldbaaret Foster. Begge disse Skeletter var usædvanlig smukt bevarede, til Trods for at de kun laa knap $\frac{1}{2}$ Meter under Jordoverfladen.

Det gamle Sagn om Dyngby Kirkes Flytning til Bjerager er jo ret grundigt gendrevet af Johs. Mallings i førnævnte Artikel; men han indrømmer, at der kan være lidt om det alligevel, idet der kan være brugt

Materiale af den nedrevne Dyngby Kirke til Udvidelsen af Bjerager Kirke.

Et grundigt Eftersyn af Bjerager Kirke viser dog, at Bygningsmaterialet til den nederste Del af Kirke-taarnet maa være taget fra den nedrevne Vestgavl, Kirkerummet blev nemlig samtidig forøget med Taarnets Længde. Resten af Taarnets Murværk bestaar af nystroøgne Munkesten — altsaa ikke Nedrivningsmateriale. Tømmeret i Taarnets Tagkonstruktion stammer ganske sikkert fra Bjerager Kirkes Bjælkeloft, som jo ved samme Lejlighed blev er erstattet med Hvælvinger; alle Bjælkerne er tydeligt nok blevet afsavet lige indenfor Hovedskibets Sidemure.

Sidste Gang Dyngby nævnes som selvstændigt Sogn, er i en Regnskabsbog over Indtægten af Landehjælpen 1524—26. Heri er Dyngby ansat til 8 Mark, (viiij March) og Bierreager til xxj March. I Archivregistraturen er ved Dyngby tilføjet: fornum Kirke i Hads Herred.

Dyngby Sogn — Dyngby m. Grindsnabe og Hølken — er sikkert kort efter Reformationen blevet lagt sammen med Randlev og Bjerager Sogne til eet Pastorat, og man maa sikkert regne med, at Dyngby Kirke snart derefter er blevet nedrevet. Mon ikke dette er sket paa Befaling af den myndige og haarde Lensmand paa Aarhusgaard og Aakjær, Peder Ebbesen Galt — han, som roste sig af, at han i sin Lensmandstid havde nedbrudt 18 Kirker?

En Fundats for Aarhus Hospital

fra Begyndelsen af det 17. Aarhundrede.

Ved CHR. BUUR.

I Kirkehist. Saml. 3. R. V, 323, omtaler H. F. Rørdam Haandskriftet Ny kgl. Saml. 754 fol., der »bærer den noget misvisende Rygtitel: Foundationer og Breve angaaende Københavns Universitet — en Titel, der kun angaar den første Del af Bindets Indhold, men ikke den sidste Halvdel, der næsten udelukkende bestaar af Aarhusiensia« og, som H. F. Rørdam rigtigt bemærker, i det hele danner et naturligt Supplement til liber Aarhusiensis i Scriptorum R. D. VI Bind. Rørdam aftrykker en Del af disse Aarhusiensia, bl. a. et Regulativ for Sangerne ved Domkirken.

Det nævnte Haandskrift omtales ligeledes af Dr. W. Christensen i »De ældste danske Archivregistraturer« V Binds 1. Halvbind, 273. Han gør den samme Bemærkning om Titlen som H. F. Rørdam og aftrykker derefter Registratur over Aarhus Domkapitels Arkiv, der findes i Haandskriftets sidste Del.

Haandskriftet er formentlig indbundet og forsynet med Titel i 19. Aarh., men det bestaar ellers af Afskrifter, der efter sagkyndigt Skøn (Dr. Ellen Jørgensen) er foretaget i Begyndelsen af 17. Aarh. af Dokumenter, af hvilke de fleste har været betydeligt ældre. — En Undtagelse er dog i saa Henseende Afskriften, som findes paa sidste Side af Blad 161, paa Bladene 162 og 63 samt første Side af 164, og som vedkommer Aarhus Hospital. Den er afskrevet efter et samtidigt

Dokument er ikke dateret, men kan, som det skal vises, sættes til Tiden 1616—18.

Blandt Breve, indkomne til Kancelliet findes en Indberetning fra Jørgen Eriksen Kaas til Gjelskov, Lensmand paa Aarhusgaard fra 1. Maj 1614 til sin Død 8. Maj 1619, om forskellige Forhold vedrørende Lenets Ejendomme og Aarhus Hospital. Indberetningen er udateret, men den er i Rigsarkivet noteret til 1615, hvad ikke kan være meget ved Siden af. — I Afsnittet om Hospitalet meddeler Lensmanden, at han har set sig nødsaget til at afsætte Hospitalsforstander Jørgen Knudsen paa Grund af hans egenmægtige og uredelige Adfærd og hans daarlige Behandling af Lemmerne. I Kancelliets Brevbøger findes under 10. Okt. 1606, 19. Febr. 1607 og 10. Febr. 1609 refereret Skrivelser til Hospitalsforstander Jørgen Knudsen om Optagelse af svagelige Personer i Hospitalet, og 24. Decbr. 1616 og 19. Jan. 1617 omtales lignende Skrivelser til Hospitalsforstander Marcus Meyer. Jørgen Knudsen er da blevet afsat og erstattet af Marcus Meyer efter 1. Maj 1614 og inden Slutningen af Aaret 1616. Det var fristende at antage ham for den Jørgen Knudsen, der omtales i Hübertz Aktstykker II, 4 og 10, samt i Kanc. Brevb. under 1. Maj 1605 og 4. April 1609, og som havde været Foged hos Jørgen Kaas til Birkelse, Lensmand over Ryefylke, Dalarne og Jæderen fra 1601 til 1616, da han afsattes for slet Forvaltning. Skønt den forhenværende Foged var i Aarhus samtidig med Hospitalsforstanderen, og skønt han var lige saa upaalidelig i Pengesager som denne, tør man jo ikke drage Slutning af Navneligheden. Om de to Jørgen Kaas henvises til Danm. Adels Aarvog XVI, 201 og XXXIV, 266.

Sammen med sin Indberetning om Hospitalets Forhold giver Lensmanden en Fortegnelse over dets visse Indtægter in natura, en Fortegnelse, der stemmer temmelig nøje med Fortegnelse i Ny kgl. Saml. 754, 161 b. Han anmoder om, at Indtægterne maa blive anslaaet i Penge, og at det maa blive fastsat, hvor mange Lemmer Hospitalet kan optage for den anslaaede Sum.

22. Febr. 1617 sendtes Missive til Lensmand Jørgen Kaas, at Kongen har bragt i Erfaring, at nogle af Aar-

hus Hospitals Jorder og Ejendomme til forskellige Tider skal være afhændede og bortkomne fra Hospitalet, og da han ingenlunde vil tilstede, at nogen uden hans Samtykke maa afhænde og bortskøde noget Hospitalsgods, saa befales det herved strengeligen Jørgen Kaas at give Hospitalsforstanderen i Aarhus Tilhold om med Lov og Ret at indtale det Gods, som uden Kongens Tilladelse maatte være afhændet af tidligere Hospitalsforstandere. Jørgen Kaas skal, som den, der paa Kongens Vegne bør have Hospitalets Forsvar, føre flittigt Tilsyn med, at dette bliver gjort, saa at der ikke vederfares Hospitalet andet end, hvad der er i Overensstemmelse med Lov, Ret og Billighed. Da Kongen endvidere har bragt i Erfaring, at nogle baade af Kronens, Adelens og de udskrevne Bønder i Hiersløf (Hjelmslev?), Giern, Safbro, Haslef, Framlef og Ning Herreder understaa sig til ikke at ville svare den Havre, som de fra Arilds Tid af har ydet til Hospitalet, skal Lensmanden nøje undersøge, hvorledes det forholder sig med denne Havre, og af hvad Grund Bønderne ikke vil udrede den, og ved første Lejlighed indsende Erklæring derom til Kancelliet. Hvad Havren — den saakaldte Plovhavre — angaar, saa anfører Hofman, Foundationer II, 100 fl., hvor Aarhus Hospitals Foundationer omtales, Chr. IIs Brev af 1515, Chr. IIIs Brev af 1541 og Fred. IIs Brev af 1573, hvori dette »Almissekorn« nævnes. I Fred. IIs Brev anføres ogsaa Grunden til Bøndernes Vrangvillie: Deres Herskaber mente at have ældre Krav paa dem.

Den første Del af Skrivelsen er det rimeligt at sætte i Forbindelse med Jørgen Kaas' foran omtalte Indberetning, som senere skal anføres in extenso, selv om det jo ser ud til, at Kancelliet har faaet yderligere Meddelelse om Hospitalets Forhold, derunder ogsaa om Afhændelse af Hospitalsgods. — Der maa aabenbart ogsaa være en Forbindelse til Afskriften af Fundatsen i Ny kgl. Samlinger 754, i hvis Slutning det paalægges Forstanderen ved Retten at indfordre (indtale) dem af de fattiges Gaarde eller Ejendomme, som maatte være solgt eller afhændet uden Øvrigheds Villie og Befaling, især dem, som findes at være solgt de

sidste fem Aar. Der tænkes sikkert her paa Jørgen Knudsens egenraadige Ejendomshandler.

Inden Jørgen Kaas's Indberetning og Hospitalsfundatsen meddeles, skal endnu gives nogle Oplysninger om Mønt og Maal i Tiden efter 1600. I »Corpus Constitutionum Daniæ« ved V. A. Secher, 3. Bind 1596—1621 vises, hvorledes Daleren steg i Forhold til Skillemonnten, 1 Skilling, fra 64 Sk. før 1602, nemlig fra 12. Jan. 1602 til 66 Sk., fra 3. Febr. 1609 til 68 Sk., fra 3. April 1610 til 74 Sk., fra 4. Juli 1616 til 80 Sk., fra 1. Maj 1618 til 84 Sk. og endelig fra 16. Novbr. 1619 til 96 Sk., det Antal Skilling, som en Rigsdaler regnes til i Cramers Regnebog 150 Aar senere, hvor en Rigsdaler er 6 Mark à 16 Sk. og 1 Sk. er 3 Hvid (Album) à 4 Penning, medens 1 Sletdaler er 4 Mark à 16 Sk. I Forordning af 4. Juli 1616 hedder det, at Dalerne er steget i Tyskland, og Regeringen finder sig derfor foranlediget til at bestemme, »at hver Rigsdaler in specie (d. v. s. virkelig, fuldgyldig Skikkelse i Modsætning til ringere Mønt) skal herefter gælde firsindstyve Skilling dansk; skal og fire hele Mark dansk — gælde lige ved en Rigsdaler, saa at ethvert Markstykke skal gælde tyve Skilling dansk«. Da nu i Hospitalsfundatsen Indtægterne er opgjort i Rigsdaler à 80 Sk., der deles i 4 Ort (Rigsort) eller Mark, saa maa man alene paa Grundlag af Mønten kunne sætte Fundatsens Affattelse til Tiden 1616—18, det Tidsrum, i hvilket en Rigsdaler var 80 Sk. Indtægterne i Rigsdaler er omregnet i »Daler Mønt« à 64 Sk. — formentlig med en lille Regnefejl — og Daleren à 64 Sk. benyttes saa i det følgende, naar der ikke gøres udtrykkelig opmærksom paa, at der regnes med Rigsdaler, f. Eks. i Forstanderens Løn 20 Rdl., der mærkeligt nok noteres med arabiske Tal, medens alle øvrige Tal er givet med Romertal i almindelig Skriveskrift, saaledes at f. Eks. 8 skrives viij. En Tværstreg gennem sidste Tal eller Bogstav betyder, at $\frac{1}{2}$ skal fradrages; $9\frac{1}{2}$ skrives X med Tværstreg gennem Forlængelse af Stregen fra Højre til Venstre.

Hvad Maalene angaar, saa var ifølge »Arent Berntsen, Danmarckis og Norgis fructbar Herlighed« 1656

1 Læst Rug 30 Tdr., 1 Læst Byg 36 Tdr. og 1 Læst Havre 60 Tdr. Med disse Tal er der regnet i Fundatsens Værdiangivelser. 1 Td. Smør var 16 Lispund, 1 Ørte 12 Skæpper, 1 Vaag 36 Pund. Maal og Vægt var iøvrigt meget forskellige i Landets forskellige Egne i 17. Aarh. — før Ole Rømer!

Lensmand Jørgen Kaas' Indberetning.

Hvis jeg Jørgen Kaas til Gjelskov, Befalingsmand paa Aarhus Gaard haver paa Kongl: Majest: min allernaadigste Herres Vegne at tilkendegive Cansleren, den gode Mand velbyrdig Christian Friis til Kragerup, og begærer gerne, den gode Mands Raad og Betænkende, hvorledes derudinden forholdes skal.

(Derefter følger som første Punkt Fortegnelse over nogle Ejendomme, som tidligere har hørt til Aarhus Bispegaard, men som er taget i Brug af private Folk).

Som andet Punkt følger:

Eftersom de arme Lemmer udi Aarhus Hospital (da jeg til Aarhus Gaard først er ankommen) haver ført adskillige Klagemaal over Hospitals Forstanderen der sammesteds ved Navn Jørgen Knudsen, særdeles for hvis de til deres Spise og Underholding skulle have saa vel som udi mange adskillige Maader, de forment dem for kort at ske, saa haver jeg des Lejlighed flittelig forfaret og med Bispen saa vel som med menige Kapitel da til Stede og med Borgermesteren selv visiteret og forne Forstanders Defension og Erklæring imod de fattige Lemmers Klage og Angivelse forhørt, hvor da de fattige Lemmer atter adskillige Klagemaal ført haver — og først overbevist og udi Øjnene tilsagt forne Forstander, at en stor Del, hvis han udi sin Udspisnings Fortegnelse haver anskreven dennem til Underholding at være given, det dennem ikke sandruelig at have paaskreven.

For det andet haver de fattige Lemmer beklaget, Hospitals Ejendom dennem til stor Skade at være bort solgt og afhændet, hvilken Lejlighed jeg af forne Hospitals Forstanders Regnskaber haver forfaret. Og befindes samme Forstander forne Jørgen Knudsen at

have for to Aar siden solgt en Gaard i Aarhus fra Hospitalet til hans Svoger Niels Friss i Aarhus for et Hundrede Daler, desligeste af Hospitalets Humlehave fem Alen i den søndre Side og ti Alen i den nordre Side til Laurids Jacobsen i Aarhus Mølle for tyve Daler, uanset forne Forstander aldeles ingen salig Carl Bryskes¹⁾ skriftlige Commis og Befaling haver samme Gaard og Ejendom at afhænde, hvilket ikke kunde eller burde ske uden Kongl: Majest: Brev og naadigste Tilladelse.

Til det tredie befindes, at udi de forrige Forstander(e) deres Tider haver været udi Aarhus Hospital over firsindstyve Lemmer og iblandt næsten et Hundrede, og Forstanderen da altid er bleven skyldig de fattige Lemmer til videre Fremtarv, saa befindes nu udi denne nærværende Forstanders Tid ikke uden et halvt Hundrede Lemmer og noget derover til og fra (eftersom en Part er uddøde og andre igen indkommen) at have været der udi Hospitalet — og endog lige stor Indkomst haver været, befindes alligevel de fattige²⁾ nu at være skyldige til Forstanderen over otte Hundrede Rigsdaler efter sidste Regnskabs Beslut, hvilket sig noget sælsom og underlig lader anse. — Formedelst samme de fattige(e) Lemmers Klage, som de en Del bevist haver, saa vel som formedelst anden Uskikkelighed og stor Gæld, Forstanderen de fattige Tid efter anden haver udi sat, jeg haver været forarsaget hannem samme Bestilling at afsige og en anden igen at forordne og indsætte.

Og eftersom her til Dags ikke haver været gjort nogen Forordning, hvor mange Lemmer som billigen kunde og burde at være udi forne Aarhus Hospital efter den der tilliggende visse Indkomst, paa det at dermed des bedre kunde Agt gives de fattiges Gavn og Fordel at vide og ramme, saa er jeg gerne begærende, at forne visse Indkomst til Aarhus Hospital, som er lige efter denne hosliggende Fortegnelse, maatte anlages og derefter en vis Takst gøres, hvor mange

¹⁾ Den forrige Lensmand.

²⁾ De fattige = Hospitalet som Institution!

fattige Lemmer som kunde og maatte være der udi Hospitalet, og hvad paa enhver Lem til Underholding maa godtgøres.

Den aarlige visse Indkomst til Aarhus Hospital.

Penninge 52 Dr. 7 Sk. $\frac{1}{2}$ Alb.
 Rug $9\frac{1}{2}$ Læst $9\frac{1}{2}$ Td. $1\frac{1}{2}$ Skp.
 Byg $10\frac{1}{2}$ Læst 12 Td. 1 Skp.
 Havre $5\frac{1}{2}$ Læst $17\frac{1}{2}$ Td.
 Byggryn 2 Td.
 Smør 6 Td. $1\frac{1}{2}$ Pund 4 Mark.
 Honning 5 Stob.
 Svin $56\frac{1}{2}$.
 Faar og Lam $119\frac{1}{2}$.
 Gæs $16\frac{1}{2}$.
 Høns 37.
 Fodernød 5
 Sild $\frac{1}{2}$ Td.
 Flynder 3 Td.
 Hestegæsterier 14.

Hospitalsfundatsen af 1616—18.

Aarhus Hospitals visse tilliggendes Indkomst, anslagen udi Penninge og derefter takseret, hvor mange Leumer udi samme Hospital holdes kan, saa vel som og for(e)skreven Forstander(en) en Undervisning, hvorledes han med Indkøb, Udspisning og andet paa de armes Vegne sig skal have at forholde.

Den visse Indkomst, anslagen i Penninge som efterfølger:

Penninge efter Jord(e)bogen 52 Rdr. 7 Sk. $\frac{1}{2}$ Alb.
 Rug $9\frac{1}{2}$ Læster $9\frac{1}{2}$ Tønder 2 Skæpper, Tønden 1 Rdr. er
 294 $\frac{1}{2}$ Rdr. 15 Sk.
 Byg $10\frac{1}{2}$ Læster 12 Tønder 1 Skæppe, Tønden 1 Rdr. er
 390 Rdr. $\frac{1}{2}$ Ort
 Byggryn 2 Tønder, Tønden 2 Rdr. er 4 Rdr.
 Havre $5\frac{1}{2}$ Læster $17\frac{1}{2}$ Tønder, Tønden $\frac{1}{2}$ Rdr. er
 173 $\frac{1}{2}$ Rdr. 1 Ort.
 Smør 6 Tønder $1\frac{1}{2}$ Pund 4 Mark, Tønden 12 Rdr. er
 73 Rdr.
 Honning 5 Stobe, Stobet 24 Sk. $1\frac{1}{2}$ Rdr.

Sild $1\frac{1}{2}$ Tønde er	$1\frac{1}{2}$ Rdr.
Svin $56\frac{1}{2}$, hvert 1 Rdr. er	$56\frac{1}{3}$ Rdr.
Faar 2, hvert $\frac{1}{2}$ Rdr. er	1 Rdr.
Lam $117\frac{1}{2}$, hvert 1 Ort er	29 Rdr. $1\frac{1}{2}$ Ort.
Gæs $16\frac{1}{2}$, hver $\frac{1}{2}$ Ort er	2 Rdr. 5 Sk.
Høns $18\frac{1}{2}$ Par, Parret 4 Sk.	$3\frac{1}{2}$ Ort 4 Sk.
Fodernød 5, hvert $\frac{1}{2}$ Rdr. er	$2\frac{1}{2}$ Rdr.
Tørre Flynder 3 Tønder, Tønden $2\frac{1}{2}$ Rdr. er	$7\frac{1}{2}$ Rdr.
Hestegesterier 14 er	$3\frac{1}{2}$ Rdr.

Summarum

1094 Rdr. 1 Sk. $\frac{1}{2}$ Alb. (eller)
 1367 $\frac{1}{2}$ Daler Mønt 1 Sk. $\frac{1}{2}$ Alb.

Af forne Indkomst kan holdes efterskrevne Personer og Lemmer:

Først 10 Personer, som skal betjene Lemmer, som skal være Forstanderen, hans Hustru, en Gaardsfoged, en Kældersvend, to Bryggerspiger, en Kokkekvinde, en Mælkedeje, en Stuekvinde og en Vogn dreng. Paa hver af disse Personer beregnes 3 Maaltider Mad om Dagen; (derefter) bekommer en Person et Aar 1040¹⁾ Maaltider Mad, hvert Maaltid 4 Alb., er $21\frac{1}{2}$ Dr. 10 Sk. 2 Alb.

Samme 10 Personers Kost beløber et ganske Aar $216\frac{1}{2}$ Dr. 10 Sk. 2 Alb. Deres Løn beløber udi Penninge efter denne efterfølgende Takst 81 Dr. — foruden Sko.

Forne 10 Personers Kost og Løn, som er tilsammen $297\frac{1}{2}$ Dr. 10 Sk. 2 Alb. afdragen fra den ganske Hospitals Indkomst, bliver igen $1069\frac{1}{2}$ Dr. 1 Mark $6\frac{1}{2}$ Sk. — Deraf kan holdes Aaret igennem $71\frac{1}{2}$ Lemmer og 1 Lemme i 14 Dage, regnet hvert Lemmes Kost om Aaret 15 Dr. 10 Sk. 2 Alb.

Underretning, hvorledes Forstanderen udi Aarhus Hospital sig udi samme Bestilling og Lejlighed skal have at forholde.

1. Først skal holdes 10 daglige Personer at betjene de arme, som skal være Forstanderen, hans Hustru,

¹⁾ Der synes at blive ca. 20 Fastedage — eller ca. 65 Dage med kun 2 Maaltider!

en Ladefoged eller Gaardsfoged, en Kældersvend, en Arbejdsdreng, en Kokkepige, en Mælkedeje, to Bryggerspiger og en Stuekvinde; disse skal have 3 Maaltider om Dagen, er om Aaret paa een Person 1040 Maaltider; regnet hvert Maaltid for 4 Alb., kommer een Persons Kost et Aar $21\frac{1}{2}$ Dr. 10 Sk. 2 Alb., beløber forne 10 Personers Kost et ganske Aar igennem $216\frac{1}{2}$ Dr. 10 Sk. 2 Alb. Mønt, som udi Regnskaberne skal godtgøres og ikke videre.

2. Men dennem til Løn og Pension maa godtgøres, Forstanderen 20 Rdr., Ladefogden og Kældersvenden hver 10 Dr. Mønt, Arbejdsdrengen, Kokkepigen, Mælkedejen, Stuekvinden og Bryggerspigerne, hver 6 Dr. Mønt, desligeste et Par Sko, hver af forskne Arbejdsfolk, og skal ingen videre Løn tilskrives forne Personer i nogen Maade, medens dermed at være fornøjet.

3. Dernæst skal ikke tilstedes, at indtages udi Hospitalet til Kost og Seng¹⁾ uden tresindstve Lemmer, efterdi Indkomsten ikke taale kan flere at indtages, og dennem skal gives hver 2 Maaltider Mad om Dagen, er paa een Lemme om Aaret 728 Maaltider, hvert Maaltid 4 Alb.; kommer paa een Lemme 15 Dr. 10 Sk. 2 Alb., saa beløber forne 60 Lemmers Kost og Underholding et ganske Aar igennem 910 Dr., som udi Regnskabet godtgøres og ikke videre; men naar efter Lejligheden mindre er end 60 Lemmer, da skal ikke videre Mandtal eller Kost regnes end de, som Aaret igennem bliver spist.

4. De arme, som have et Maaltid Mad uden for Hospitalet, deres Navn skal udi Regnskabet rigtig antegnes, saa vel som Sangdegnens Embedsfolk og andre, som bliver spist, som skal inden for hvert Maaltid godtgøres 4 Alb., som fornøt staar.

5. Skal gives de fattige Lemmer den Underholding og Spise, de med Rette bør have, som er Tirsdagen, Torsdagen og Søndagen til Middag Flæsk, til Aften Kød, de andre Dage Smør, Sild eller anden Fisk, med Kaal, Ærter eller Grød, samt hvis andet Dagene eller

¹⁾ Der synes at staa senni.

Lejligheden udkræver og dennem de forrige Forstanderes Tid er given. Men naar Olden ikke er, at man ikke kan bekomme Flæsk af Skoverne, eller til Købs for Penninge, da skal dennem i Sted for Flæsk gives Kød, og dermed skal de lade dennem nøje.

6. Med Udspisningen skal forholdes, saa ikke videre opskrives eller antegnes at være medgangen end de rette Maaltider kan beløbe, agtendes hvert Maaltid for 4 Alb. som fornet staar. Dog skal Kornet, som bliver spiset ikke højere regnes eller anslaaes i Penninge end efter den sædvanlige Takst, Rug, Byg oc Malt, Tønden af hver Slags for en Rigsdr. Havre og Havremalt skal Tønden regnes for halvt saa meget, og til hver Ørte Malt skal tages en Skæppe Humle. Og hver Tønde Humle, som forbruges, skal regnes for 2 $\frac{1}{2}$ Dr. Mønt, og andre Varer skal anslaaes som efterfølger:

1 Tønde Smør 12 Rigsdr.

1 Side Flæsk $\frac{1}{2}$ Rigsdr.

Og hvis Flæsk, som købes ved Vægt, skal ogsaa antegnes, hvor mange Sider det er.

Svinehoveder og Svinerygge, som i Steden for Flæsk bliver spiset, skal regnes Stykket — 4 Sk.

Døbage¹⁾ af Oldensvin skal og spises for Flæsk og ikke regnes for Penninge.

En Krop Nødekød — 3 Dr. Mønt.

En Krop Bukkekød — 20 Sk.

En Krop Lamkød — 12 Sk.

En Krop Gaasekød — 8 Sk.

En Par Høns — 4 Sk.

Saltet Sild, saltet Torsk og saltet Makrel, skal Tønden af hver Slags regnes for — 3 Dr.

Saltet Kolle (Kuller) og saltet Graaseje skal Tønden regnes for 2 $\frac{1}{2}$ Dr. Mønt.

100 tørre Hvilling for 2 Mark Mønt.

1 Vaag tørre Graaseje for 3 $\frac{1}{2}$ Mark Mønt.

100 Flynder for 16 Sk.

Hvis andre Varer bliver forspiset, skal regnes som billigt kan være.

¹⁾ Betydning uvis.

7. Hvad som købes, skal tages rigtige Bevise paa, og derhos Pennings Udgifterne ved Dag og Tid at antegne. Desligeste førne Beviser hos Regnskaberne at til Stede føre.

8. Hvis Korn og andre Varer af Indkomsten, Slagteri og andet, som over den rette Udspisning beholdendes bliver, skal sælges efter rette Landkøb¹⁾ og Vorden (Værdien) for samme Vare lige saa udi Regnskabet til Indtægt at føre, som de sælges, som og Personernes Navne, som køber.

9. Skal forholdes med det uvisse, at naar nogen Stedsmaal²⁾ falder eller Sagefald skal optinges, da skal des Lejlighed først gives Øvrigheden til Kende, da hvad der om samme Stedsmaal eller Sagefald bliver besluttet, skal saaledes udi Regnskabet rigtig til Indtægt føres, og der foruden skal den, der fæster eller aftinger, give Forstanderen den tiende Penning.

10. Naar nogen bliver for nogen Sag til Tingeforfulgt, og derudinden nogen Bekostning enten til Breve-Penning eller i andre Maader anvendes, da skal saadan Bekostning ikke skrives de arme³⁾ til at betale, men den, som for Sagen staar, det selv at udlægge, foruden hans rette Sagefald.

11. Hvis andet uvisse, som kan falde, enten Tiende fra Skanderborg eller formedelst Græsgang, Snagolden⁴⁾, item de fattiges Fordel af Hospitals Frugthave og andet, der fore skal aarligen gøres god Rede og Regnskab og specificeres i Regnskabet, af hvem saadant uvisse bekommes.

12. Hvad som nogen med sig udi Hospitalet indfører, skal rigtigheden antegnes, desligeste hvis de afdøde efterlader, hvad det være kan, skal rigtigheden vurderes og siden udi Regnskaberne forklares.

13. Skal intet gives for de døde at begrave enten Penninge eller andet, efterdi Hospitals Præsten er udi andre Maader af Kong: Mayes: for Hospitals Bestilling og Tjeneste rigelig og nok forsørget.

¹⁾ Gangbar Pris.

²⁾ Indfæstning.

³⁾ Hospitalet som Institution.

⁴⁾ Betydning uvis.

14. Ingen Bygning udi Aarhus Hospital skal foretages i nogen Maader, førend des Bygfærdighed bliver Øvrigheden tilkendegiven, og hvis siden i saa Maader efter uvillige Syn bevilges, det formedelst ringeste Omkostning muligt er at lade forfærdige, hvilket udi Regnskaberne rigtigt skal antegnes.

15. Forstanderen skal flitteligen tilholde de arme og menige Hospitals Lemmer til Guds Frygt med Sang og Læsning Aften og Morgen; desligeste have grandgivelig Indseende, at ingen Utugt eller anden Uskikkelighed gøres eller bedrives, og dersom han nogen grove Laster og Forseelser formærker eller bliver tilvidendes, skal han Øvrigheden det tilkendegive og siden derover straffe enten med Forvisning af Hospitalet eller med Fængsel, eftersom Brøste og Forseelse kan findes.

16. Dersom denne forrige Hospitals Forstander haver solgt og afhændet nogen af de fattiges Gaarde eller Ejendom uden Øvrigheds Villie og Befaling, da skal Forstanderen, som nu er, her med Fuldmagt have saa og Tilforpligt det med Retten igen at indfordre; og synderligen hvis som nu inden fem Aars Tid findes solgt at være, efterdi udi Hospitalet findes kongelige Forordning, at af Hospitals tillæggendes Gods og Ejendom intet maa afhændes uden højbemeldte K: M: naadigste Villie og Samtykke.

Man kan tage fra og lægge til, eftersom det synes bedst og gavnligest, at der omsider maa blive en rigtig Fundats og Forordning om de fattiges Underholdning udi Aarhus Hospital, efterdi der haver til des intet vis(t) været, hvorefter Forstanderen og Lemmerne kunde dennem rette, hvorudover er fundet en stor Urigtighed udi deres Regnskaber og stedse Klagemaal af de fattige.

Medens det er sikkert nok, at Hospitalsfundatsen er blevet til inden for Aarene 1616—18, er det uvist, hvem der har konciperet den. Hospitalsforstander Marcus Meyer? Lensmanden ved sin Skriver? Kancelliet i København? Man kan formode, at Lensmanden har sendt den til Kancelliet til Approbation. Den eller de, som

har afskrevet de mange Aarhusdokumenter i Ny kgl. Saml. 754 har i hvert Fald fundet det rimeligt at give Fundatsen Plads blandt de andre Aarhusiensia, hvor man saa kendte den fra.

Det lyder mærkeligt, at der ikke før 1616—18 havde været nogen »Fundats og Forordning« for Hospitalet i Sortebrødre Kloster, der oprettedes af Chr. III 1541. Det maa vel passe, naar det udtrykkelig siges; men dermed menes dog ikke, at der ingen bestemte Regler var for, hvor Hospitalet skulde have sine Indtægter fra. Det er tydeligt nok, at Hospitalets visse Indtægter var nøje fastlagt. Ca. 30 Aar senere var der, formodentlig foranlediget af Krigene, kommet Løshed i dette Forhold. Hofman anfører en Fundats for Aarhus Hospital, dateret 26. Febr. 1651. Underskriverne, Fru Jutta Høeg, gift med den gamle og svagelige Befalingsmand paa Havreballegaard, og Biskop Jacob Matthiesen siger, at de har faaet Befaling til at lave denne Fundats »efterdi Aarhus Hospitals Foundation er forrykt og bortvendt«, hvad formentlig vil sige, at den er forrykket og ikke overholdes. Det fastslaas derefter, hvor meget de enkelte Ejendomme, som skal betale Afgifter til Hospitalet, maa udrede. Om Fundatsen — eller Instruksen — af 1616—18 endnu paa dette Tidspunkt var gældende, foreligger der intet om. Den er nu forlængst glemt og har vel næppe overlevet 1661, da Kongen solgte Havreballegaard til Gabriel Marselis og Hospitalet som Erstatning fik Indtægter fra Kalø Len, men rigtignok led et betydeligt pekuniært Tab.

Steen Blicher og Himmelbjærg-Festerne.

Ved EDV. EGEBERG.

Paa Himmelbjærg, som jo efterhaanden er blevet lidt af et Pantheon, er rejst en Bævtasten med Steen Blichers Navn og den Indskrift, at her holdt han den første Himmelbjærg Fest 1839. Det er altsaa et Æresminde for ham som Folkefesternes Fader og ikke som Digter. Som saadan har han jo da ogsaa faaet rejst Mindestøtte saa mange andre Steder, og skulde han æres med en saadan for den Stordaad, han øvede i sit Livs Aften, maatte det ganske naturligt blive der, hvor han øvede Daaden.

Mindet, som i det væsentlige blev rejst paa Foranledning af Folkedigteren Sørensen-Thomaskær, bærer dog den lille Fejltagelse, at Blicher er Festens Op-havsmand. Det er han ikke, og selv om det blev ham, der hovedsagelig prægede denne som alle øvrige Fester her, retter jeg det dog. Af et Brev fra Blicher til Redaktør P. C. Koch, Haderslev, ses det, at »en Flok Ynglinger, mest nok Studerende«, undfangede Ideen ved et Besøg paa Bjærg, i Sommeren 1838. De følte i et begejstret Øjeblik — vel under Paavirkning af al den Naturskønhed, der her omgav dem — Trang til at gøre noget for det menige Folk i denne skønne Egn. De vilde saadan i begejstret Almindelighed »opflamme og nære dets Kærlighed til Fædrelandet«. De vedtog højtideligt at mødes paa Bjærg, næste Aar (1839) den 1ste August og tage fat paa Opflamningen og Næringen ved en Folkefest. Flokken bliver imidlertid ikke forurettet ved, at den ikke oftere nævnes

i Forbindelse med Festerne paa Bjærgtet, thi kun en af den mødte frem, da det skulde gaa løs, og Blicher blev — uden at være indbudt — den, der tog Styret og blev ved at tage det ved de senere Fester.

Før dette skete, har han sikkert allerede været en god Bekendt af Bjærgtet, vel bevandret som han var over det ganske Jylland. Vi ser det først og fremmest af hans Novelle »Himmelbjærgtet«, skrevet allerede i 1833. Den viser, især i Naturskildringer, hvorledes han har fordybet sig i Egnens Poesi. Han har siddet her paa den svære, lyngklædte Sandbanke og set udover: I Øst helt ind til Aarhus, med Spiret af St. Clemens — en af Landets ældste Domkirker — ja, i klart Vejr over Bugten til Mols Bjærg —, Nordøst over Friisenborg-Skovene helt op ad Randers og Spentrup til, i Nordvest til Viborg-Domens Dobbelt-Taarn og ind over »Lyngens brune Land, hvor hans Barndoms Sol havde smilt til mørken Hede«, til de Landsbyer, hvis Navne gennem hans Digtning er blevet klassiske, mod Vest over den flade Uendelighed uden Holddepunkt næsten ud til det vestlige Hav. Ja, han har maaske adskillige Gange siddet her paa Bjærgtets brune Skrænt og i al Skønheden om sig søgt Lise for sit Livs mange tunge Sorger, foldet sine Præstehænder og drømt om en anden endnu større Skønhed -- han var jo en dybt religiøs Natur, hvad hans Digtning paa mange Steder bærer Vidne om, men hvad hans Biografer ikke har set eller maaske ikke villet se. Og han har dertil været særdeles velbevandret i Egnens Historie. Han har vidst nøje Rede paa Klostrene derude i Øst: Øm, Vissing, Voer og den Domkirke-store St. Søren i Gammel Rye, han har kendt Sagnene, der knyttede sig til Slotsbanken i Julsøen derovre i Nord og til det gamle Silkeborg i Vest og de store Møller, Landets vandrigeste, i Ry og Silkeborg — ja, han har vel vidst, hvad han gjorde, da han rejste de danske Folkefesters første Talerstol som forresten engang kun var en Vogn — paa Himmelbjærgtet. Og Digteren havde, før han gik til Arbejdet, i Hovedtrækkene »Programmet« for Festerne lagt. Han var, som de unge Studenter, stærkt oppe for Sa-

gen, men hans Begejstring laa i et fastere Leje end disses. Han var da ogsaa dengang 58 Aar gammel. Og der var vel nok en Side ved Festerne, der havde stærk Føling med hans Opdrager-Trang i det hele taget. Af et Brev til Koch læser man om hans første Udkast til Festen: »Efter min Idee maatte der holdes Taler, afsynges Folkeviser, nye Digte fremsiges over vigtige opgivne Emner. Kunstnere maatte her fremvise deres nyeste Værker — Malere saaledes deres danskhistoriske Billeder (noget, der dog aldrig blev til Virkelighed). Der maatte endvidere holdes gymnastiske Væddelege — ligervis som i gamle Grækenland — og Hæderstegn — men uden Pengeværdi — (hvilket ikke blev overholdt) uddeles af Dommere, udvalgte af selve Forsamlingen«. Hvorledes den første Fest formede sig, kan vi ogsaa faa at vide af Blichers egne Ord, efter »Randers Avis«, s. A.

Efter at have noteret, at kun en af de ovenomtalte Studenter havde indfundet sig — »hvilket gør ham hjærtelig ondt for de andres Skyld« — meddeler han, at her var kommet tilstede »5—600 Danske af alle Stænder og Alder. Her var Generaler og Soldater, Grevnen og Bonden, Præsten og Degnen, Barnet ved Brystet og Oldingen med Sølvhaaret. Her var Malere (vistnok Dankvart Dreyer, der er den første, som har taget Motiv fra Himmelbjærgene) og Digtere — ja hele to: Peder Jensen, Viby Mark, og Steen Steensen Blicher fra Spentrup«. Blicher var en Folkets Mand og ikke saa digterstor, at han oversaa den jævne Rimsmed — en i de Aar meget omtalt Husmand og Væver, der optraadte med høj Hat, hvori der sad et godt Landsbyhoved, der rummede en ikke saa lille Evne til at skrive Vers — men sidestillede ham med sig. »Regimentsmusikken fra Horsens«, fortsætter Blicher, »var anskaffet, og den bød Folket velkommen og forlystede det lige fra Middag, indtil Solen forlod den skønne Himmel«. Saa følger en højstemt Beskrivelse af det skønne Sommervejr, som begunstigede Festen, og derefter meddeler Digteren, »at Taler blev holdte — og det baade af Præsten og Officeren« — dennes Navn nævnes dog ikke — »og

Skaaler tømtes for det elskede Fædreland og for dets Konge og for den, der stod ham nærmest« (Dronningen?). Og den begejstrede Digter spaar — vel nok lidt for forhaabningsfuldt — »at Himmelbjærg-Festerne skal vedblive at holdes, saalænge Danmark skal være Danmark«. Han maler da ogsaa det smukke Folkelivs-Billede, Festen frembød, et ganske enestaaende i de Tider: »— Her var ingen Standsforskjel — ei engang i Klæderne — alt var Borger og Borgerinder. Den, der til daglig bar Rang og Titel, havde paa denne sande Folkefest ingen anden end »Dannemand«, og den, vi til daglig Brug kalder Højvelbaaren, var frisindet nok til at tale med, synge med, dandse med den, som alle sige »Du« til. — — — Der var i denne — — — Forsamling ikke den ringeste Uorden, ingen Overdrivelse i Nydelsen af Guds gode Gaver og ikke et tvetydigt Ord eller en skæv Mine at mærke den hele lange herlige Dag. Den komme igjen hvert evige Aar«.

Festens Tyngdepunkt og største Værdi var jo dog nok Blichers Tale og Sang, vel især den sidste.

Som han stod der foran den blandede Skare, var alle Øjne rettede paa ham, mest interesseret vel nok deres, som havde læst hans Noveller, dette nye ejendommelige Indlæg i dansk Litteratur — altsaa de Dannedes. Men Bønderne kendte selvfølgelig ogsaa Spentrup-Præsten »af Navn og Berømmelse«. Hvad vilde han sige? Vilde han svare til Forventningerne, man var kommet med?

Hvorledes saa han ud paa dette Tidspunkt? Noget ældet, vil jeg mene, nærmest som vi kender ham fra Billedet i »Dansk Pantheon«: graa, næsten hvid, tyndhaaret, højpandet, med gode, kloge, lidt trætte Øjne bag Brillerne, fint formet Mund og en let Antydning af Dobbeltthage, med fyldigt, sort Halsbind under den hvide Flip og over de brede Frakkeopslag. Om hvorledes Digterens Stemme lød er intet opbevaret, men jeg antager, den var tydelig og klangfuld med Musik i. Vi ved fra flere Sider, at han var stærkt musikalsk interesseret — læs om hans Beundring for Weber i Novellen »Himmelbjærgen« — og vi ved da ogsaa, at han blæste Fløjte i sine unge, brystsyrge Dage. —

Talen lød saaledes: »I gamle Dage — at sige i de gode gamle Dage — have bestemte, derhos frivillige Folkeforsamlinger været af højeste statslig Betydning. De olympiske Lege vare noget mere end Nutidens Vædderidt, Boxning, Badegæsterier og Dyrehavsture. I kun ret egentlige Nationalforsamlinger nærredes, styrkedes folkelig Aand og Følelse, Fædrelands-kærlighed, ja Kunstsands og alsidig Videnskabelighed. Det var i Kamplegene græske Ynglinge oplærtes, opflammedes til Uovervindelig i Alvorskampe. Det var ogsaa der, hvor Phidias og en Apelles, en Leonidas og Thucydides, en Evripides og en Demosthenes genfødtes til et højere og ædlere Liv. Intet Areopagos, intet Senat, intet Parlament, ingen Forbundsdag vil være istand til at virke saa vældigt og paa een Gang i saa mange Retninger og derhos saa concentrisk. I vore gamle Dage — de vare baade gode og onde — da samledes vore Forfædre ved Leire, ved Viborg, paa Urnehoved. Der handledes om indvortes og udvortes Forhold, Samlingens Formaal var ene og alene statsretlig. Disse store Tingmøder gik efterhaanden af Brug, gik over eller nedad til Herredsting, Birkething, paa hvilke blot Sager mellem Mand og Mand afgjordes, paa hvilke alene Loven og dens Haandhæver havde Ret til at føre Ordet. Vi kende mere end nok til de mørke Aarhundreder, som fulgte paa Knuds glimrende Dage. Og sælsomt! at det lille Danmark efter saa uhyre lang en Dvale ikke døde af Sovesyge! Endelig er det opvaagnet — Folket begynder igen at see om sig. Guttenbergs Opfindelse — den største af dem, der ere ud-rugede i den menneskelige Hjerne — tændte Lys ogsaa for Sysoverne i Norden — Pressen er Tankernes Dampskibe. Ved denne Sortekunst taler Een paa engang til tusinde Steder, med det tavse Sprog gennem Øjnene. Hvorfor ikke gennem Øret, med Tungen — Tankens nærmeste kraftigste Lokomotiv? Men dette i en Folkeforsamling som denne. Landsmænd! histnede løber Danmarks Alpheus (Gudena) — »her staar vi paa dens Olympos« (Himmelbjærg). »Den Otteogtyvende i Blomstermaaneden fejrer vi som

Fædrelandets Genfødselsdag« (Stænderforsamlingernes Indførelse), hvorfor ikke denne politiske Selvopstandelse paa Bjærgtet her, som bærer Navn af Himmel. Jeg seer disse mørke Banker, smykkede med Skaberenes skønneste Blomster — danske Mænd og Kvinder, hilsende Maisolen, som den opruller i Østen. Jeg hører dem hilse den med Sange — med Frihedens Folkesange. De danske Bøge, de danske Bølger gengive de jublende Toner. Tys! — der tales — Hvo ere de, som tale? Og hvad tale de? De tale om Fædrelandet, for Fædrelandet, til Fædrelandet — Hør! — Folket tiljubler dem — de have udtalt Folkets Røst. De have tolket den paa Sandhedens og Dydens og Frihedens Universalsprog. Hør! Det er ingen Dansk, der taler — dette Tonefald er Norsk eller Svensk — Ah — saa er de indbudne deroppefra og derovrefra — Ret saa! Det er Naboer og Sødskende — vi ere alle Nordmænd. Hvad nu? Seer! Sletten histnede — Lyngheden — det er en romersk Arena — men uden vilde Dyr, uden menneskelige Rovdyr. Man løber, man brydes — man fægter — man skyder — paa Tribunen sidder Dommerne med Krands af Bøgeløv — Seirherrerne Belønning — de lykkelige! Deres Lokker bekrandses af levende Diademer — Musikken hilser dem — Digterne besynger dem — Kvinderne tilsmiler dem. Ak! om ogsaa dette var en Drøm? — eller et Varsel? — Dette gælder maaske vore Børn — eller deres Børn — eller deres igjen? O, maaske dog de Tider er ivente, da Nordboerne skulle fejre saadanne Folkefester, da de forsamle sig, Mand af Huus paa Kinnekulle hisset — paa Krogklevan histoppe. Brødre! hvad om det er Eder, der idag lægge Grundstenen til Danmarks Cirkus! til fremtidige Fester ville I da indbyde vore Brødre paa Fjeldene, hidkalde deres og vore Skjalde til Væddesang, Fædrelandssind, om Kjærlighed og Venskab, om Manddom og Troskab i det gjenfødte Norden«.

Der er jo vældig Svingkraft i disse Ord, de kan endnu et lille Aarhundrede efter ringe i Øret, og de har sikkert gjort et stærkt Indtryk paa adskillige i Forsamlingen. Og de kan vel nok siges at have staaet

som Forbillede for adskillige Folkefest-Taler siden da. De fleste af Bønderne blandt Tilhørerne er den dog sikkert gaaet over Hovedet. Med Sangen, som blev sunget, og som var skrevet af Digteren selv og gik paa en kendt gammel Melodi: Danmark! dejligst Vang og Vænge, gik det sikkert adskilligt bedre, og den er da ogsaa blevet Folkesang og sunget ved Hundreder af Folkemøder siden da. Den lyder saaledes:

Danmark! Fostermoder kjære!
 Hør en Frydesang!
 Himlen disse Toner bære
 over Sø og Vang!
 Ryst jert Løv, I Bøgeskove!
 Hav, du krumme stolt den Vove!
 Lytter! nu den danske Tunge
 glædeligt skal sjunge.

Gods og Korn og Ved gi'er Jorden,
 Føde, Ly og Lyst!
 Danemark bespiser Norden
 af dets rige Bryst.
 Rundt paa Hav og Sø og Strømme
 rigtheladte Snækker svømme,
 uden Tal de Fiskestimle
 underneden vrimle.

Er ustadig end vor Sommer,
 og vor Vinter lang,
 Engen har dog sine Blommer,
 Frugt har Dannevang!
 Kolde Strømme — Hjærter varme,
 Kjærlighed i alle Barme,
 Troskab under Sorg og Glæde
 har i Danmark Sæde.

Dine Sønner, elskte Moder
 ofte Sværdet svang,
 værnede om dine Goder,
 værged' for din Vang.
 Enighed gør Kæmper stærke,
 Mod er rette Daneværke;
 hegnes saa den danske Have,
 Ledet er i Lave.

Omtrent straks efter Afholdelsen af denne Himmelbjærgfest tager Blicher fat paa Tilrettelæggelsen af den næste, for 1840. Han tænker paa at lave en Tre-Dages,

denne Gang ved St. Hans. Den skal, spøger han, være en Afløser af de paa den Aarstid kendte Munketog til Helligkilder, Troldeblus m. m. Han ønsker en landsbred Ledelse med lokale Afdelinger og Mødested for disses Forhandlinger i Ry. Festen skal gives et mere fast Forløb end den første, med Hymne ved Solens Opgang, Folkesang, Tale. Derefter deles Dagen mellem Legemsøvelser i Kappestrid til Musik: Løben, Bryden, Svømning o. s. v., Maaltid, Sang, Uddeling af Ærestegn til Sejrherrerne, Dans og Slutningshymne. Selvfølgelig skal ogsaa Talerne have deres rigelige Del af den og Sangene ligesaa. »Foruden selvvalgte Taler og poetiske Emner kunde og udsættes Belønninger for begge Slags efter betids opgivne Emner, Taler over afdøde danske Hædersmænd, Draper, Krigssange o. s. v. Ligesaa skulde og opmuntres til Tonesætning paa den og den fædrelandske Digtning. Endvidere maatte ogsaa de andre skønne Kunster have sine Maal: den og den Begivenhed i Fædrelandshistorien foreviges ogsaa ved Penslen og Gravstikken og et af Forsamlingen paa Stedet valgt Bedømmelsesraad forfare med Belønningerne«. Her udkaster han — altsammen i en Opsats i »Jyllandsposten« — ogsaa Tanken om Optræden i Nationaldragter, og han siger meget morsomt: »ingen belgiske Blouser, ingen franske Livkjoler, ingen polske Frakker, ingen tyrkiske Kaftaner, men danske Køfter, som de bar dem, før vi blev Sydboernes Abekatte. Lader os dog heri ogsaa være selv hjemme, være os selv igjen.« Dette med Folke- dragter vender han senere tilbage til, men det naaede aldrig at blive Virkelighed. Det er blevet vor Tid forbeholdt at indføre denne Dragt ved Fester.

Mens han glad og begejstret syslede med alt dette, kom der en Mand ivejen med en Slæde, saa det en Tid saa ud til, at Festerne paa Bjærget skulde blive forpurret. Det var Manden, der ejede Himmelbjærg- gaarden — som senere blev købt af Leopold Budde og omdannet til Opdragelseshjem — paa hvis Grund Bjærget laa. Blicher havde ganske glemt at spørge Peder Nielsen om Tilladelse til at bruge dette som Festplads, og nu forlød Ejeren at fortsætte hermed.

Det skete aldeles ikke af den Grund, at han var Modstander af de nye Ideer, Blicher gjorde sig til Talsmand for, eller af den Folkerejsning, Blicher var ved at afstedkomme. Han havde sandsynligvis ikke nogen Mening om, hvad her foregik — hvad vel de allerfleste Bønder paa den Tid ikke havde — heller ikke havde han vel — foreløbig ialfald — det mindste mod Blicher personlig, hvad maaske nok adskillige andre havde. Han var, saavidt jeg kan skønne, en flink og retsindig Mand. Jeg fik det Indtryk af ham, da jeg i min grønne Ungdom paa en Fodtur, uden at spørge om Forlov, en Nat krøb ind ad et Logab paa hans Høstænge, sov der, og næste Morgen blev gæstfrit trakteret med Kaffe og Smørrebrød. Men der var, hvad hans Forbud mod Festerne angik, gaaet Penge i Sagen for Peder Nielsen. Han var vel nærmest en fattig Mand, havde femten Børn og sad paa en mager, sandet Gaard. Saa kom der en Chance, som han — ganske jydsk — søgte at udnytte. Der kom allerede dengang mange Besøgende paa Bjærget, og Peder Nielsen ansøgte da Kongen om Tilladelse til at holde Beværtning dér og tage en lille Entré af dem, der besteg »Kollen«, som Bjærget hed i Bondesproget. Han beraabte sig i denne Sammenhæng paa, at de mange Turister traadte hans Korn og Græs ned, og at dette var sket i stor Maalestok, da Blicher holdt sin Fest paa Bjærget — 60 Vogne havde saaledes taget Stadelplads paa hans Mark. Andragendet blev afslaaet — paa Henstilling af Herredsfoged og Amtmand — Peder Nielsen havde ikke Betingelser for at være Vært, og desuden var Bjærget en saa mager Elendighed af Lyng og Enebær, at selv mange Menneskefødder kunde ingen Skade afstedkomme. Saa forbød Peder Nielsen i »Aarhus Stiftstidende« al Adgang til Bjærget uden hans Tilladelse. Forbudet vakte Røre hele Landet over, og der blev i Aviserne skrevet i lange Baner om det. Blicher blev nærmest rasende, og han skrev, at en Person af Peder Nielsens Art, i gamle Dage vilde blevet betragtet som ikke hørende til Samfundet, næsten som en Spedalsk, som ingen vilde æde, drikke, tale med, langt mindre røre ved, og som derfor var hjem-

falden til at hænge sig. Dette ønskede han dog ikke, Peder Nielsen vilde gøre, men hver Mand i Ry burde stænge sin Dør for ham og ikke komme hans Gaard saa nær, at de kunde lugte Røgen af hans Skorsten! Adskillige Modindlæg her var meget morsomme og gav Blicher rent paa. Ikke mindst i »Aarhus Stiftstidende« af Pseudonymet »Niels Pedersen«, som gav sig ud for at være Peder Nielsens Fætter. Striden sygnede imidlertid hen, og ved Henvendelse til Kongen fik Sagen en for Blicher gunstig Udgang. Kongen (Chr. VIII) og Dronningen havde i Juli Maaned besøgt Silkeborg og Himmelbjærg, og mens Parret opholdt sig det første Sted, havde Herredsfogden Audiens, og en Kontrakt blev opsat mellem denne — paa Kongens Vegne — og Peder Nielsen. For en vis aarlig Afgift, som Majestæten udredede, fik Blicher fri Festplads paa Bjærget. Senere afkøbte Staten Peder Nielsen Bjærget, men først i 1879 var den fuldtud Ejer af dette. Overdragelsen af Bjærget er i en meget morsom Omskrivning sat paa Vers af Grundtvig. Saaledes:

»Kong Christian sad paa Silkeborg
hos Jyder tro og hulde,
til Glæde vendt var Danmarks Sorg,
til Solskin, Regn og Kulde!
Da stædtes brat for Kongen ind
god Kæmpe af de rette,
Hr. Holger axlede sit Skind
og bar til Borg sin Trætte.

Hr. Konge! sagde han og trak
Per Nielsen op af Lommen,
I have skal saa mange Tak,
vil I afsige Dommen!
For Himmelbjærget under Sky
jeg kastet har min Handske,
han kalder sig Per Nielsen Ry,
og jeg er Holger Danske.

Om ham, som har med Frugt og Flid
det grønne Gudhjem værget,
det gjaldt i Nord fra Arilds Tid:
»han bor paa Himmelbjærget«.
Jeg har endnu mit Gjallarhorn
og Dyrendal ved Side,
hvad regner jeg Per Nielsens Korn,
naar jeg til Tops vil ride.

Kong Christian smiled under Skind
med fjerde Christians Øje;
med Blik i Sky og Smil paa Kind,
han gransked' Sagen nøje,
han jævned Trætten snildt og snart,
gav blid og ubesværget
Per Nielsen Penge for sin Part
og Holger Himmelbjærget.

Nu rider Holger op og ned
ad Himmelbjærg med Ære
og holder med Per Nielsen Fred,
som det sig bør at være;
end op ad Bakke som en Raa
den gamle Guldtop springer,
og det er Lyst at høre paa,
naar Gjallarhornet klinger.

Naar man ombytter Holger-Navnet med Blichers og Gjallarhornet med dennes Taler og Sange og holder fast paa Symboliken i det hele taget, saa ligger Visen jo egentlig ret tæt op ad Virkeligheden.

Blicher kunde altsaa, efter at Kongen havde givet ham fri Brug af Bjærget feste løs paany. Og det gjorde han da ogsaa.

— — Festen i 1840 blev dog noget af en Skuffelse for Blicher. Flere Omstændigheder bidrog hertil: Striden mellem Digteren og Bonden havde forvirret — mange vidste ikke ret Besked om dens Udgang —, Bekendtgørelserne havde været uklare, Høhøsten kom lidt paatværs, saa Bønderne mødte ikke ret talrigt frem. Heller ikke fra København og Sønderjylland var kommet Deltagere. Men man sang da Blicher-Sange, og Digteren og Præsten, Magister Hammerich fra Starup talte. Blichers første Tale synes ikke at have været særlig vægtig — man kan jo ikke være lige vel oplagt til enhver Tid —, ved en følgende samlede Hovedinteressen sig om det Tilsnit af Skandinavisme, han havde givet den. Han haabede, at den Folkerejsning, han her var ifærd med at afstedkomme, ogsaa maatte naa til vore to Broderlande, og han endte med et Leve for et treenigt Norden, »hvortil mange af Tilhørerne raabte Amen,« siger Digteren. Det kan her noteres, at Blicher i sine Festtaler senere ofte

tager Sigte paa Broderfolkene og ogsaa ønsker at drage Repræsentanter for disse ned til Festerne paa Bjærgget. Hammerichs Tale var nok ogsaa stærkt skandinavisk præget. Blicher roser den meget. Denne havde dertil skrevet en Sang til Kongen og Dronningen, som man havde ventet til Festen. De kom imidlertid ikke, og den blev saa henlagt — »til næste Gang«. Der var ogsaa nogen Slinger i Valsen med Hensyn til Anstillingen af Festmaaltidet og dets Vine m. m., saa det blev kun til »koldt Bord«, der ligesom Serveringen i det hele taget, besørgeas af den unge, energiske, »flinke og billige« Peder Laursen, der da var Kromand i den gamle Ry Kro. Der blev da ogsaa talt om at nedsætte en Komité, som i Fremtiden skulde paase, at alt klappede, hvad Blicher nok ikke altid var flink til at faa det til at gøre.

Saa tog denne med usvækket Interesse fat paa at stelle med Festen 1841: Han sendte Breve i alle Verdenshjørner, bl. a. til Aviserne om, hvad han vilde behandle i sine Taler. Disse skulde blive »ikke ekscentriske, men alle concentriske, sigtende til Skivens Midtpunkt: gamle Danmarks Foryngelse. Han beder de øvrige »Prædikantere« at fremsende deres Talers Concept i rette Tid. Han ordner løs angaaende Telte, som i Tilfælde af Regn skal have »Sejldugs Overtræk«, og i de fire største have Bræddegulve til Dans med ophøjet Plads til Musikanterne. Disse skal skaffes fra Cuirasserregimentet i Horsens, fra Randers eller Aarhus og foruden til Dansen anvendes til at ledsage Sange og Skaaler, blæse Toucher. Hans Omtanke gik til »røde og hvide Vine, Kaffe, The, Punch, Rom etc.«, til Spisevarerne, »ferske og saltede af alle mulige Slags«. Han gætter paa en saa stor Tilslutning af Mennesker — »2 maaske 4 Tusinde« —, at det kan blive nødvendigt at faa flere Beværtere end Ry Kromand, Ordens-Politi, Heste og Vogne at hjælpe de Aarhus Vognmænd at fragte de fra København ankomende — der kom forøvrigt ingen herfra —, ja, ogsaa til Anskaffelse af Kanoner og Fyrværkeri gaar hans Omsorg.

Saa stod da Festen »i smukt, men noget koldt Vejr,

den 3. August, en Tirsdag«. Blicher talte flere Gange. Første Gang om »Almindelig Værnepligt«, et Emne, han i de Aar — som mange andre — var meget optaget af. Han sluttede her med at sige: »Jeg har syv Sønner, alle friske og flinke Gutter, men kan mit udtalte Ønske gaa i Opfyldelse, da skal ikke een af dem fritages som Gammelmandssøn. Skulde vi faa Ufred« — Treaarskrigen spøgede jo allerede —, »vilde jeg selv som Gammelmand gaa imod Fjenden, saalænge jeg var istand til at føre en Bøsse til Kinden« — Blicher var jo en dygtig Skytte. Og saa fortalte han Historien — om hvilken han havde lagt en Vise Mage til den landskendte om Søren Kanne — om de to Hammere, Fader og Søn, som havde kæmpet tappert mod Engländerne i 1807. Og da han under meget Bifald sluttede, vendte han sig fra Vognen, hvorfra han talte, til en ældre Mand nede i Forsamlingen og præsenterede ham som den yngre Hammer (Sønnen), der var kommen tilstede. Præsentationen vakte stor Begejstring, og den blev vel nok Festens Hovedbegivenhed. Dernæst talte han »grammathikalsk« om den folkelige Brug af det personlige Stedord »Du«. Han ønskede det indført alle imellem. Og dernæst red han sin gamle Kæphest om Nationaldragten, og han gjorde det denne Gang saa godt, at det blev en Tale af stor Skønhed. Han udmaled, hvorledes de forskellige Farver skulde præge denne: Hvidt, som betegnede Uskyld, Renhed, Venskab, Kærlighed — Blaåt som var Himlens, mod hvilket Mennesker vendte sig i Bøn —, Grønt som var Ungdommens, Haabets Glædens, og som tillige var Foraarets, Naturens og det, der symboliserede Danmarks foryngede Folkeliv. Dernæst holdt han den Tale, hvormed han havde tænkt sig at byde Sønderjyderne, som ikke var mødt frem, Velkommen. Den blev holdt i samme skønne Toneart. Taler blev da ogsaa holdt af flere andre, saaledes den før omtalte Peder Jensen, Viby — om Fæstets Overgang til Selvejendom —, og den i de Aar meget kendte og omtalte sjællandske Skolelærer Rasmus Sørensen —, om det Brændevins-Drikkeri, der i de Aar skæmmede store Dele af Folket. Der blev da

ogsaa under Festen sunget Sange af Fr. Hammerich, Sneedorff-Birch og Grundtvig, ligesom man efter Blichers Afskedstale sang en Vise af ham selv: »Din Skaal og min Skaal og alle gode Venners Skaal«, der gjorde en saadan Lykke, at den maatte gaa da capo.

Aviserne skænkede nu Festerne, da Tilstrømningen til disse i høj Grad steg, mere Opmærksomhed end før. Ogsaa Hovedstadsbladene, saaledes »Fædrelandet«, Blichers Ledelse af deres ydre Apparat gøres vel nok til Genstand for Kritik — saaledes hvad den firhulede Talerstol angik, Musikken, der i yderste Øjeblik maatte forskaffes, Mangel paa Befordringsmidler o. s. v. Og denne Side af Sagen blev da ogsaa nu lagt i andre og mere praktiske Hænder. Men i det hele taget paa-peges den Betydning, slige Fester havde for Folkets nationale og folkelige Rejsning, og Blicher takkes for sit Arbejde her. Dog var der ogsaa Blade, der haanede løs paa Festerne, saaledes »Aarhus Stiftstidende«. En Referent herfra talte om »Markskrigeri« — »Brændevinssalg« — »uharmonisk Sang« o. s. v. Og han karikerede ganske usømmeligt ovenomtalte Rasmus Sørensens og hans Maade at tale paa — som forøvrigt nok var ganske fortræffelig — og han fremhævede med drengagtig Tilfredshed den Dansens Støj, hvormed man hist og her overdøvede Talerne o. s. v. Ogsaa »Corsaren« anslog den samme flødede Tone — den Slags kendes jo ogsaa fra vore Dage og uddør vel neppe. Naturligvis var man ogsaa fra slesvig-holstensk Side paaferde. Man forekastede Blicher intet mindre, end at han med sine nationale Fester vilde vække Borgerkrig. Blicher tilbageviste kraftigt baade det, der kom fra »Rendestenen i Aarhus« og det, det tyske Blad »Lyna«, den gamle Kælling i Haderslev ydede af Uhumskheder«. Slagfærdig var jo Spentrup-Præsten.

Den Comité, som skulde bistaa Blicher, var kun lidt efterrettelig, nærmest noget hensynsløs mod den da ret aldrende Mand. Han havde stævnet den til Møde d. 11te October, men den lod ham — som han selv siger — »løbe 40 Miil April i Regn og Kulde« — slet ingen af den var mødt frem. Han havde udarbejdet til Forelæggelse en Plan for næste Fest, ved hvil-

ken hvert Medlem havde faaet sit Omraade at besørge. Der kom dog senere et Comité-Møde istand, i Ry, hvor det besluttedes, at danne et Himmelbjærg-Selskab — omfattende Folk fra hele Landet — som skulde skyde sammen et Fond til Bestridelse af Udgifterne ved Festerne — om det kom istand og virkede, ses ikke. Og ved et endnu senere Møde i Ry indgaves Andragende til Kongen om Lov til at lade paa Festpladsen opføre noget lettere Bygværk, der dog efter hver Fest skulde fjærnes. Kongen blev derved, som Blicher sagde, »Festernes Grundlægger«.

Trods disses tiltagende Omfang og Anseelse var der dog fremdeles Folk, der skumlede over dem, maaske ogsaa med nogen Ret. »Flere af Rye Sogns Beboere« skosede — ikke helt uvittigt forøvrigt — over optrædende »Loppedressører«, Drikken, Flirt o. s. v. og bebudede, at man vilde lukke Dørene for alle Besøgende. Men Festen 1843 blev dog, trods alt Mukkeri, smuk og vel den mest vellykkede af alle Festerne. »Randers Avis«, som vedblev at være Festerne en god Støtte og Blicher selv en lignende til hans sidste Dage, bragte en meget velvillig — maaske dog lidt broderet Omtale — af den: Tilstømningen til Bjærget foregik en stor Del af Natten. Gaardene i Ry var propfulde af Vogne, »fra Skagen til Ejderen«, ogsaa fine Ekvipager, og selv de omliggende Byer fyldtes med Damer, saa Herrerne af Mangel paa Plads maatte tilbringe Natten — der iøvrigt var mild — under aaben Himmel. En tolvstemmig Musik blæste. Blicher selv lagde sig rigtig i Selen. Han talte selve Festdagen d. 3. August hveranden Time fra Kl. 8 Morgen til Kl. 6 Aften. Og det var, som sædvanlig, Festens vægtigste Indhold. Af andre Talere nævnes Bulbjærg-Præsten la Cour, de ovenfor nævnte: Skolelærer Rasmus Sørensen, Peder Jensen, Viby, og Sneedorff-Birch. Denne Gang taltes fra en rigtig Talerstol. Der var »Restaurations-Telte ned over den vældige Skovbakke«. Der dansedes flinkt, og ingen Uorden fandt Sted, skønt Forsamlingen talte 2-3000 Mennesker, dog, paa Grund af Høsten, kun faa af Bondestanden. Et Referat i »Fædrelandet« er fint. Her tales vel noget om, at der ikke var sørget tilstræk-

keligt for Dans og Beværtning og »frisk Vand den lange solvarme Dag«, men saa udtales ogsaa Tilfredshed med, at Medlemmerne af Studentersangforeningen sang, og »at Blichers Tale var poetisk og præluderede smukt paa de danske eller maaske rettere de nordiske og nationale Hjertestrengene i Folket«. Han talte altsaa flere Gange. En Gang om Vejen, Mennesker skal vandre, ikke ad Snigveje og Hulveje, men Adelveje, hvor Underlaget er trofast, ærligt Borgersind og gammel dansk Kraft og Mod. »Hurra for et godt Veivæsen!« Og han talte forsigtigt og derfor ogsaa lidt uklart om Forfatningsspørgsmaalet, som nu arbejdede stærkt i mange Sind. Og han advarede i en versificeret Tale mod den Torden — vel nok Krigen — som truede Danmark. Størst Indtryk gjorde dog Digtene, han fremsagde, og af dem især et, som omhandlede en stolt Mandsdaad. Her var det om en ung Militær, Niels la Cour, som havde reddet et Menneske fra at drukne. Helt uden Mislyd forløb Festen dog ikke, idet en Brødersøn af den besungne la Cour, den ovenfor omtalte Bulbjerg-Præst, drog ret kraftigt tilfelts mod Blichers nationale og liberale Ideer og endte med at udbringe et Leve — for »vore tyske Brødre«.

Ved Festen 1843 er Blicher — ialfald hvad især den ydre Tilrettelægning af denne angaar — traadt stærkt tilbage. Det er Proprietær Tang, Nørre Vosborg — en af Komitéen — som nu bekendtgør og foranstalter. Han er rundhaandet med Løfter, hvad angaar Beværtning, Dans i Pavillon til 1 Mark pr. Par og gratis for dem, som vilde nøjes med den bare Jord under Fødderne, Befordring fra Sverrig og Aarhus, »Optræden i Væddeløb, Væddeklatring paa Bjærgene, Springning o. s. v. af nogle Drengene til Forandring og Moro«. Blichers Forbillede i de græske Væddeløb synes nu strøget — men han lover dog at fremskaffe Sange fra »vore første Digttere« og »Taler af vore bekendteste Mænd«. Imidlertid behøver man ikke at være særlig klarøjet for at se, at Festens Plan er blevet lidt lavere, hvad »Fædrelandet« da ogsaa antyder, da det sagde om den store Masse af de tilstedeværende, »at de var mødt mere for at træffe Be-

kendte og more sig end for at høre og lære, overveje og raadslaa om fælles almeninteressante alvorlige Anliggender«. Det mente — som Blicher forresten selv paa et tidligere Standpunkt havde slaaet paa — »at Festen burde knyttes til en for Fædrelandet vigtig Begivenhed«. En saadan kom forøvrigt inden saa længe med Grundlovens Givelse.

Af Talere ved Festen, d. 16. Aug., var foruden Blicher, Tang, Kammerraad J. C. Drewsen og Carl Ploug de mest notable. »Blicher fremstod«, som »Randers Avis« siger »med fornyet Kraft og Begejstring«. Han talte da ogsaa flere Gange. Først i et Par Skaaltaler, som var morsomme, men dog vel nærmest til Drikkebrug. Til de »svenske brødre« holdt han derimod en opflammende Tale, der manede til nordisk Sammenhold, og fremsagde et Digt — begge Dele paa Svensk og fortræffelige ogsaa i Formen. Ingen Taler eller Sanger »hinsidan« kunde egentlig gøre det bedre. Ogsaa de tilstedeværende Sønderjyder henvendte han sig til og takkede dem — med særligt Henblik paa Skamlingsbanke-Festerne — for »at de ikke lod sig kuse af Jurister og Priester, schleswigholsteinske Lappeskrædere med deres bremenfeldske Hjerner«. En Tale ved Festen, som ikke just synes at have været særlig udæskende for den Enevoldsmagt, der jo da sang paa det sidste Vers, vakte endel Postyr mellem dennes stedlige Repræsentanter: Herredsfoged og Amtmand. Cancelliet blev underrettet, men det forløb dog — ved en fornuftig Resolution af Ørsted — uden større Paa-tale.

Den sidste Himmelbjærgfest holdtes Aaret efter, 1844 (1ste Aug.) Den var, som Festen Aaret forud i sit ydre Forløb planlagt af den nedsatte Komité med Tang som ledende og vel ogsaa garanterende med Hensyn til Udgifterne ved dens Afholdelse, men nu bebudede han, at Komitéen traadte fra. Festen synes at have forløbet som den forudgaaende, men var sikkert besøgt som ingen af de foregaaende — der siges af 6-7000 Mennesker — trods en tæt Regn Dagen igennem. Foruden Blicher var mødt som Talere bl. a. Tang, Drewsen og Sneedorff-Birch, Sønderjyderne Peter Chr. Lund og Peter

Hiort Lorenzen. Blichers Taler var i deres Indhold væsentlig de samme som hans tidligere, men med en Udformning og Variation, som kun en Digter og Folketaler af Blichers Rang kunde byde. Jeg plukker et Par Ting ud hist og her: Hvorfor blev den nordiske Sammenslutning ikke ved at bestaa? »Nordmændene behandlede vi som Stifbørn, Svenskerne som Stifbrødre — lad os være og forblive Helbrødre i Sind og Skind, Samfund og nordisk Selskab«. Hvorfor holdt Dronning Margrethes Sammenrining ikke? »Fordi Danmark vilde være Manden, Norge skulde være Kone, og Sverrig skulde være Medhustru — lad der nu blive knyttet fuldkommen holdfast! Kølen og Kattegat skal ikke længer være Skillerum, men rigtig stærkt Bindingsværk«. I den svenske Tale til Svenskerne falder følgende, der jo ligefrem gnistrer af Haab og Tro til Fremtiden: »Genom många sekler har Jutalanns hufvud sträcket sig mer och mer längtanfullt åt svenska kusten, Hisingen och Lindesnäs å Skagen. Naturen sielf har ritat det stora land- och sjökort, som Nordens genius nu lithograferar«. Et Par af Talerne tog nogenlunde lige Retning ind i det politiske Spørgsmaal, bl. a. den raadgivende Forsamlings Overgang til den lovgivende.

Himmelbjerg-Festernes stigende Størrelse kunde jo kun glæde Blicher, men han har dog sikkert i sit stille Sind tumlet med Mangler ved dem. En af disse var utvivlsomt den, at mellem de mange Talere og Sangere, han trak til Festerne, fandtes ikke de Mænd, han helst havde set der. Ploug mødte vel, men Folk som Grundtvig, Ingemann, Fr. Barfod og Orla Lehmann o. a. saas ikke nogensinde ved Blichers Fester. De kom til Skamlingsbanken, men her mødte de ikke. End ikke hans kære Ven P. C. Koch naaede frem. I enkelte Tilfælde kan det vel have været en Tilfældighed, men der blandede sig dog hist og her nogen Overlegenhed, ja, lidt Ringeagt deri. Folk som Tang og flere af hans Art trak sig tilbage fra Blicher — de ovenomtalte holdt sig tilbage. Der tænktes vel af og til paa hans forkludrede Ægteskab, hans elendige — for en stor Del selvforskyldte — Fattigdom, hans

maaske lidt hyppige Tilflugt til Flasken. Man havde vel engang under et af hans Besøg i København gjort endel Stads af ham, sunget til »Hedelærkens« Pris (af Ploug), baaret ham i Guldstol, men i hans sidste Aar gik det ikke paa den Melodi. Den Ensomhed, Digteren derved blev overladt til, var hans Skuldre for svage til at bære. Han ses vel at have holdt Taler andre Steder end paa Bjærgen, saaledes paa Skamlingsbanken, men Himmelbjærg-Festerne maatte han opgive. Hans Tanker blev dog ved at sysle med dem, og der findes, som et tungsindigt Minde herom, et Udkast fra hans Haand til en Fest paa Bjærgen 1845. Men det blev altsaa ved Udkastet. Han søgte et andet Sted at faa en Fest i Himmelbjærg-Stilen stillet paa Benene — paa Hohøj ved Mariager —, men han maatte nogle Dage, før den skulde afholdes, aflyse den af Mangel paa Tilslutning. Ja — man lod ham alene med sin store, skønne Folkerejsnings-Tanke. Ogsaa de, der ikke burde have gjort det, sagde ham Farvel, uden at blotte Hovedet for den Stordaad, han dog — trods alt — havde øvet. Trods alt! Jeg griber mig selv i at bruge dette stærke Indskud. Dette Alt var vel i det store endelige Tidens Opgør ikke ret meget, ialfald ikke nok til at kaste en saa mørk Skygge over den store Folkefører og Digter, at han, til en Tid, næsten forsvandt i den. Det har bl. a. sat en Plet paa adskillige af Førerne ved de store nordiske Studentermøder i de Aar, at de holdt ham ude fra disse. Men der er da ogsaa en retfærdig Tidens Dom — den, der jo aldrig udebliver i det lange Løb — i dette, at mellem Hundreder af dem, der da hurraede, festede og drak, er der kun faa, hvis Navn er naaet ned til vor Tid, medens Spentrup-Præstens iever, som det synes i større og større Glans, som Tiden gaar.

Den gamle Trækfugl levede ikke saa længe efter, at hans Fester døde. Han fik ikke at se den nye Tid, der med Grundlov, Folkefrihed, rig folkelig Udvikling drog ind over vort Land, men hans Himmelbjærg-Fester lever, ikke blot i Mindet, men ogsaa i alt det,

som denne Udvikling bragte, fordi de var med at skabe den.

Om denne Skabelse, bag hvilken altsaa Spentrup-Præsten staar, taler ogsaa højt og tydeligt, som hans ovenomtalte Bautasten, den smukke stensatte Talerstol, der for nogle Aar siden blev rejst paa den nuværende Festplads, paa Bjergets Top. Rundt paa dens Yderside er indhugget Navnene paa de fleste af dem, der har ført Ordet paa Bjerget, siden Blicher talte her. I den uforgængelige graa jyske Kampesten lyser Navne som Dr. Jens Nørregårds, Vilhelm Becks, I. C. Christensens og mange flere betydelige Folkeføreres og Folketaleres. Men over dem er det, som man ser lyse Navnet paa de danske Folkefesters Fader: Steen Steensen Blicher.

Et Par Træk af Himmelbrevenes Historie.

VED JOHANNES VEJLAGER.

Da Just fik Besøg af Ærkeenglen Michal; og Bøddelen ikke kunde halshugge Tjeneren paa Stensballegaard og Gl. Estrup.

Nogen almindelig Fremstilling af Himmelbrevenes Historie, deres Vandringer og Forudsætninger skal der af flere Grunde ikke gives her. Det vilde bl. a. føre for vidt og falde uden for Aarbogens Rammer. Men det kan vel have sin Interesse, det er i hvert Fald ikke tidligere paavist, at flere af disse Himmelbreve, som iøvrigt er langt mere udbredt, ogsaa i vore Dage, end almindelig antaget, har lokalhistorisk Tilsnit. Navnlig Brevene fra den »nyere Tid« (de sidste er trykt 1898) har ofte indflettet Tildragelser, der knytter dem til en bestemt By, Herregaard, Person e. l. Disse to Ting: Himmelbrevenes store Udbredelse og deres lokale Tilknytning til Aarhus Stift, skal der kort redegøres for paa de efterfølgende Sider.

Til Indledning maa jeg nævne, at der findes to Hovedtyper eller Arter af Himmelbreve: Amulettypen og Bodstypen; — selvfølgelig med mange Varianter og Afvigelser¹⁾. Amulettypen er langt den talrigste. Disse Breve findes her i Landet i sikkert næsten tallose Mængder. De anvendtes særlig i Krigen, baade Trearskrigen og i 1864²⁾; hvor Størsteparten af den

¹⁾ Dania III, S. 193—228.

²⁾ E. T. Kristensen: Danske Sagn, 2. Afdel. 1893, S. 325, 329. Jens Kamp: Danske Folkeminder, S. 317. E. T. Kristensen:

danske Hær var forsynet med disse Breve, der ved en tilfældig Sammenblanding af store Bogstaver lover Beskyttelse mod bl. a. Staal og Bly, mod Torden og Lynild; og de kan altid stille Blod. I Verdenskrigen var de ogsaa almindelige¹⁾ saavel som i Krimkrigen, i den italienske Krig 1859 og i den fransk-tyske Krig i 1870²⁾.

Bodstypen har to Former: a) Breve, der antages at være nedfaldet i Holsten (eller i Italien³⁾); og b) Breve, der er overbragt af Ærkeenglen Michal til en Mand ved Navn Just, som boede i Assens. Overbringelsen skete »en Miil fra Assens, ved et Hus som kaldes Møllehuset«⁴⁾.

Med Bodstype b. er vi paa dansk, stedbestemt Grund; og til og med er Manden Just ingen Sagnfigur; men en historisk Person, hvad der sikkert er de færreste bekendt. Han levede ganske vist ikke i Assens; men var en velanset Gaardmand paa Holbæk-egnen og hed Just Jensen. Han fødtes i Sommeren 1648 som Søn af Jens Justesen, og 1677 giftede han

Jyske Folkeminder, S. 319. Anders Uhrskov: Sagn og Tro, S. 187. Dania III, S. 223. Salmonsens Leksikon, B. XI, S. 472. Langelands Avis ¹²/₅ og ¹⁰/₅-1931. Vendsyssels Tidende ¹⁰/₆-1931. Vejle Amts Folkeblad ²³/₅-1931. Møens Dagblad ¹¹/₅-1931.

¹⁾ Sønderjydsk Maanedskrift Nr. 8, ¹/₂-1926, S. 117. Nr 9, ¹/₃-26, S. 132. Nr. 10, ¹/₄-26, S. 149. Ejvind Berggrav-Jensen: Krigerliv og religiøsitet, S. 165 o. f. Langelands Avis ¹⁰/₅-1931.

²⁾ Dania III, S. 223.

³⁾ Jens Kamp: Danske Folkeminder, S. 316, 318. E. T. Kristensen: Danske Sagn, 2. Afdel. 1893, S. 327, 328. S. Kjær: Fra Stavnsbaandets Dage. 1888, S. 317. Skattegraveren III, S. 30. E. T. Kristensen: Jyske Folkeminder VI, S. 213, 214. Anders Uhrskov: Sagn og Tro, S. 187, 195. Sønderjydsk Maanedskrift, Nr. 1. ¹/₇-1926, S. 9. Randers Dagblad ⁹/₁₁-1930. Vendsyssels Tidende ¹³/₅-1931. Ribe Stiftstidende ⁵/₆-1931. Aarhus Amtstidende ⁸/₅-31. Ærø Folkeblad ¹²/₅-31. Fyens Venstreblad ⁶/₅-31. Vejgaard Avis ¹⁰/₆-31.

⁴⁾ E. T. Kristensen: Danske Sagn, 2. Afdel. 1893, S. 229. Skattegraveren III, S. 74. Jens Kamp: Danske Folkeminder, S. 318—20. Anders Uhrskov: Sagn og Tro, S. 192. Kirke-Leksikon for Norden, Bd. IV, S. 1014. Fynsk Hjemstavn, 9. H., 3. Aarg., Sept. 1930, S. 140. Ringsted Folketidende ⁸/₅-1931. Lolland-Falsters Venstreblad ¹⁴/₅-31. Dybbøl-Posten ²³/₅-31. Langelands Avis ¹⁰/₅-31.

sig med Anne Jensdatter, og de boede i Ondløse. Efterretninger herom findes i Lynge-Kronborg Herreders Provstebog; saa de er paalidelige nok⁵⁾.

Lokaliseringen af Bodstype b. til Assens er almindelig udbredt og kendt over hele Landet, fra Skagen til Flensborg Fjord og fra Vesterhavet til Øresund, men til Gengæld har denne Lokalisering været anset for den eneste eksisterende saavel af Bodstypen som af Amulettypen. Det er imidlertid ikke rigtigt. Under tegnede foretog saaledes i 1930/31 en Undersøgelse (støttet af Størsteparten af Provinspressen), der, foruden at vise den overordentlig store Udbredelse, disse Breve har den Dag i Dag (paa en enkelt Dag modtog jeg 80 Breve!!), godtgjorde, at der saa godt som overalt i Landet findes lokaliserede Himmelbreve.

I Aarhus Stift har jeg fundet 3 af Bodstypen og 6 af Amulettypen, der er lokaliseret. Brevene er i det væsentligste ens, saa der vedføjes kun et af hver Type.

Først Bodstypen, hvoraf de to har Tilknytning til Aarhus og det ene til Horsens; men der findes muligvis ogsaa lokaliserede Himmelbreve, der har Tilknytning til Stiftets øvrige 7 Købstæder; hvad det dog ikke har været muligt at faa oplyst.

Himmelbrev

som Gud selv har skrevet med Guldbogstaver og hængt det i sin Kirke over Døren. Hvo dette Brev vil gribe for den flyer det; men hvo, som det vil udskrive, for den bøjer det sig.

Paa en Miil nær Aarhus (Horsens) hændte det sig, at en Mand ved Navn Just (i andre Breve forekommer Navnet Mads, Jens og Peder), som boede i Aarhus (Horsens) mødte en ung Mand i brune Klæder med en stor Hue paa Hovedet, men ingen Knapper i sin Kjole (Kjortel). Den unge Mand gav Just et Brev for at han kunde give Præsten det; men han (Præsten) sagde, at det maatte have været et Spøgelse. Derfor kom den unge Mand til Just anden Gang og sagde, at han var en Engel udsendt fra Gud; hvorpaa han

⁵⁾ Kirkehistoriske Samlinger, 5. Rk. B. VI, S. 585.

slog sin Kjole tilside, og var da saa klar og skinnende som Solen, saa Just ikke kunde se paa ham for hans Klarheds Skyld. Den fremmede sagde: Du skal ikke frygte for mig; men gaa til Præsten og sige, at Gud ikke kan have Ro for de fattiges Sukken og Raaben; thi Jorden er fordærvet, og Synden gaar i Svang og bedrives af de fleste Mennesker som ere i Christenheden.

Brevet lyder saaledes:

Hvo som arbejder om Søndagen er ikke lykkelige i Himlen, som jeg selv siger. Denne Engel har jeg sendt til Eder for at omvende Eder fra Eders onde Veje, som er Hovmod, mit Ords Foragt, Hoer, Mord, Fylderi, Banden, Vrede, Skænden og Hævn og endnu mere, som er mig saare haardt imod; hvorfor jeg er nødtvungen til at lade Landeplager komme over Eder. I er selv Skyld i at Jordens Frugter formindskes, at Dyrtid, Pestilens og andre smitsomme Sygdomme komme over Eder. Vend derfor om fra Eders Synners Vej og lad Verden ikke bedrage Eder, beder om Forladelse den Stund, I har Tid; thi Enden er nærmere end I ser og tænker. Aflæg Eders slemme Synder og gaa flittig i Kirke Unge og Gamle, arbejde ikke om Søndagen; men hold den hellig og brug mit Ord med Flid; dersom I det ikke gøre, da vil jeg straffe Eder Unge og Gamle; men hvis I det gøre og holder ud til Enden, vil jeg forbarme mig over Eder, give Eder Sundhed, Glæde og Fred.

Hvo som ikke tror, at dette Brev er sandt, han fordømmes; men hvo som troer det, skal have Lykke og Velsignelse. Jeg har selv med min guddommelige Haand skrevet dette. Hvo som har dette Brev i sit Hus, men ikke aabenbare det, være forbandet. Enhver skal udskrive det, den ene til den anden. Om end Menneskene have saa mange Synder som Sand i Havet, som Stjerner paa Himmelen og Græs paa Jorden, skulle de forlades, dersom I omvender Eder og troer fast; men hvo som ikke troer, skal dø. Dersom I ikke omvender Eder, saa bliver I forbandet; thi jeg skal spørge paa den yderste Dag; men I kende

ikke et til Tusinde af Eders Synders Skyld. Hvo som har dette Brev i sit Hus skal Luften og Vejret ikke gøre nogen Skade; men hans Hus skal altid være fri for Ild og Vand, og alt godt skal vederfares ham. Dette mit Brev har jeg paany sendt til Eder med Englen Michal. Jeg er Jesus Christus, tro fast paa mig; hvo som ikke troer paa mig skal pines i Helvede. Vær barmhjertige mod de fattige; thi havde deres Suk og Raab ikke været, da var der ikke kommet Regn eller Grøde over Jorden i seks Aar (andre Breve har 7—9—15 og 17 Aar). Der vilde blive Krig og Blodsudgydelse over Jorden, Hunger og Dyrtdid, saa at Moderen skulde fortære sit eget Barn. Menneskene skulde staa friske op om Morgen, om Aftenen skulde de være døde i Jammer og Elendighed. Mange skulde da raabe Vee, Vee, hvor finder vi arme, bedrøvede Syndere Trøst. Men hvis I omvender Eder, skulde I længes efter at leve i Tusinde Aar, saadan Glæde skal der blive: thi Herren Eders Gud skal have Lyst til Eder. Den, som har dette Brev i sit Hus, men dølg det, han være forbandet; men den som det forkynder, han skal blomstre for Herrens Velsignelse.

Dette er passeret en Miil fra Aarhus (Horsens), ved et Hus, der kaldes Møllehuset.

Af Amulettypen har de 4 Breve Tilknytning til Stensballegaard og de 2 til Gammel-Estrup; men udover det stedbestede er Brevene ens:

Himmelbrev.

Der var engang en Greve paa Stensballegaard (Gammel-Estrup), der havde en Tjener, og han vilde lade ham henrette, og da dette skulde ske, kunde Skarprettet ikke faa Hovedet af ham, da spurgte Greven, hvorledes det kunde være, at intet Sværd kunde beskadige ham, da tog Tjeneren dette Brev frem, som han havde hos sig og viste, hvad derpaa stod skrevet følgende Bogstaver L. F. F. H. N. K. Derpaa befalede Greven, at enhver skulde bære et saadant hos sig; hvo, som haver denne Velsignelse hos sig, kan hverken Lynild eller Torden gøre Skade. Naar en Næse bløder eller man har blodige Saar, saa tager man dette

Brev paa, saa skal Blodet straks standse; skriver disse Bogstaver op paa en Seddel eller paa Siden af et Gevær eller et andet Slags Skyts, alt skal staa stille i Navnet Gud Fader, Gud Søn og Gud Helligaand S. F. A. Gud skal bevare dig fra Tyve og Mordere, ingen skal sige dig falsk Vidne imod, du kan heller ikke blive forfærdet, Ild og Vand kan ikke gøre dig Skade. Dette Brev er bedre end Penge, ligesom Jesus Christus stod stille i Oliehaven, og ligesom da han vandrede paa Jorden skal al Skyts staa stille, heller ikke Geværild kan skade dig. Synlig og usynlig maa staa stille i Jesu Død og Befaling i Navnet Gud Fader, Gud Søn og Gud den Helligaand H. H. S. S. Du behøver ikke at frygte for Pistoler, dette er de hellige fem Vunder Kristi H. H. F. K. Ingen Kugle kan træffe dig, det maa være Guld, Sølv eller Bly; hvo, som haver denne Velsignelse med sig imod Fjenden kan intet Skyts gøre Skade. Amen. K. F. H. K. F. Hvo, som ikke vil tro dette, kan skrive det af og hænge det om Halsen paa en Hund og skyde derpaa, saa skal han se, at dette er sandt; dette Brev er sendt fra Himlen og fundet i Holsten i Aaret 1724; det var skrevet med gyldne Bogstaver og svævede over den Stad Bandadaw (?), (Aarstallet 1724 er almindeligt; men »Bandadaw« er sikkert en Fejlskrivning eller Forvanskning, da det ikke findes i andre Breve; de har Holsten, Hulsøen, København og Brønshøj, Staden Handara, jevnf. »Bandadaw«. Iøvrigt er Findestedet i trykte og utrykte Himmelbreve fordrejet paa mange mærkelige Maader). Da man vilde gribe det, veg det tilbage indtil i Aaret 1791, da fik man det Indfald at skrive det af og gøre det bekendt for Verden. Hvo, som haver dette Brev, skal aabenbare det, den ene skal lade det skrive af (til) den anden; hvo, som haver dette Brev i sit Hus, kan intet Tordenvejr gøre Skade, dette haver jeg Jesu Christus skrevet ved mine hellige Engle i det velsignede Jesu Navn. Amen. Jesus K. A. H. F. fik saa (Saar) paa Jorderige og det lægtes i Himmerig. Jomfru Maria vædede det med Taarer og tørrede det med sine Hovedhaar. Hun bad, at det ikke maatte sprække og ikke buldne og ikke

svie; men at det straks skulde sammengro som Jesu Vunder Saar og i dit Navn Gud Fader, Søn og den Helligaand. Amen. K. F. P. R. T. Moses med sin Stav gik gennem det røde Hav, saa sandt Gud vilde, at dette skulde ske, vil jeg og stille det røde Blod. Amen. L. F. F. K. H. N. K.

Vi har nu set, at begge Typer af Himmelbreve har Lokaltilknytning til Aarhus Stift. Denne Lokalisering er i og for sig ret forstaaelig; kun mærkeligt, at det ikke tidligere er paavist; thi Brevene bliver jo betydeligt mere, skal vi sige »personlige«, naar der i Stedet for: »Paa en Miil nær Assens sættes: »Paa en Miil nær Aarhus (Horsens)«; og i Brevets Slutning: »Dette er passeret paa Fyen, en Miil fra Assens ved et Hus, der kaldes Møllehuset« sættes: »Dette er passeret en Miil fra Aarhus (Horsens) ved et Hus, der kaldes Møllehuset«. Og i Amulettypen i Stedet for: »Der var engang en Greve, som havde en Tjener osv.« sættes: »Der var engang en Greve paa Stensballegaard (Gammel-Estrup), som havde en Tjener osv.«

Om denne Lokalisering skyldes Fejlskrivning eller er bevidst, skal være usagt. Det sidste kan meget vel være tænkeligt, da der har været drevet en ret udstrakt Handel med disse Breve. Det kan vel næsten kaldes en Slags »reformeret Afladshandel«. Og rent »forretningsmæssig« kan Lokaliseringen jo nok have sin Betydning. Men maaske kan det senere lykkes at afdække Vejene for Lokaliseringen. Enhver Oplysning, Breve i Original eller i Afskrift, vil derfor blive modtaget med Taknemmelighed af undertegnede; der i »Fortid og Nutid« eller i Bogform vil søge at belyse denne af tidligere Slægters mellem Tro og Overtro svingende Fantasi, der, som det er nævnt¹⁾, rækker op til vore Dage.

Johannes Vejlager,
Høve, Dalmose.

¹⁾ Dania III, S. 226. Sønderjydsk Maanedsskrift, Nr. 1. 1/1-1926. 3. Aargang, S. 9. Ejvind Berggrav-Jensen: Krigerliv og Religiositet, S. 165 o. f.

Lidt mere om Kirkerne i Horsens.

AF H. U. RAMSING.

Hr. Pastor L. Vesten har i Aarbøger 1933, p. 183 ff., gjort forskellige Indvendinger imod min lille Afhandling om Horsens Historie i Middelalderen. Jeg skal tillade mig at knytte nogle faa Bemærkninger hertil.

Det er selvfølgelig usikkert om Helligaandshusets Kirke har været viet til Vor Frue, og om det er den, som Borgerne fik Lov til at nedrive i 1540, men der kendes i alt Fald ikke nogen anden Kirke i Byen, hvortil Kongens Brev kan passe. St. Hans Kloster var i 1537—41 af Kongen pantsat til den tidligere Biskop Oluf Munk, saa dets Kirke havde Borgerne intet at gøre med, og Kongens Brev kan derfor ikke gælde den. Hvad mere er, i 1575 laa Kirken, enten den nu var i Brug eller øde, i Klosters sydlige Fløj. Forøvrigt synes netop Stenene fra Helligaandshusets lille Kapel at kunne udgøre et meget passende Kvantum til en Reparation af Sognekirken.

Det er vel ikke usandsynligt, at St. Ibs Kapel kan være bygget som Anneks til Lovby Kirke, men der er ogsaa den Mulighed, at Kongsgaarden Horsnæsgaard endnu før Klosters Tid har rummet Sognekirken for Byen, saaledes som den gjorde det i 1480, og at St. Ibs Kapel er udgaaet herfra. Pavebrevet af 1480 giver os vel ikke bestemte Oplysninger i saa Henseende, men at Johanitermunkene plejede at betjene Kapellet, som stod under Klosters Bestyrelse (per fratres dicti hospitalis obtineri consue-

vit, seu ab eadem præceptoria dependit), tyder ikke paa et Tilhørsforhold til Lovby paa den Tid. Lovby Kirke nævnes end ikke i Brevet.

L. Vesten vil hævde, at Klosterkirken ikke var Sognekirke i Byen, tyder parrochiani, Sognebørn, som udelukkende omfattende Lægbrødre, Tyende, Gaardsæder osv. og mener, at Sagen kun er den, at disse faar Lov til at »løse Sognebaand« til Kirken i Byen, som ligger udenfor Klosters Omraade. Nej, for disse parrochiani var der ingen Grund til at løse Sognebaand, thi der staar intet i Brevet om, at Klosterkirken skulde reduceres til et Kapel; den havde utvivlsomt ogsaa for Klosters egen Skyld stedse fuld Gudstjeneste.

Det var Borgerne, der skulde hjælpes, da de følte den Ulempe haardt, at deres Sognekirke laa udenfor Byen, saa at Sørøvere kunde trænge ind i denne, medens Indbyggerne og de andre Sognebørn (incolæ et alii parrochiani) overværede Gudstjenesten i Klostret. Dokumentet betegner her udtrykkelig Indbyggerne som Sognebørn, jævnstillede med Lægbrødrene, og det andrages om en Kirke for dem i Byen med Sognekirkens fulde Gudstjeneste.

Derfor hævder jeg fremdeles, at St. Hans Klosterkirke, viet til Vor Frue, til 1480 var Byens Sognekirke, og at den da afløstes af St. Ib. Indtil jeg faar en dokumenteret Redegørelse for, at St. Ibs Kapel var annekteret Lovby Kirke gennem Tiendebetaling eller paa anden Maade, eller at Pavebrevet ikke traadte i Kraft, maa jeg fastholde mit Standpunkt. Jeg trøster mig med, at jeg her er i Overensstemmelse »med de lærde Udgivere af Acta Pontificum Danica.«

Historisk Samfund i 1933.

Øm Kloster. 1933 blev et af de store Aar i Udgravningens Historie. Siden Afdækningen af Klosterbygningernes Fundamenter i 1920--21 er der ikke sket noget tilsvarende. Paa begge Arbejdsmarker — Undersøgelsen af Fundamenterne og Studiet af Skeletterne — er nyt Land taget ind, og Forskningen har allerede givet betydelige Resultater.

Udgravningen. Da Søren Jensens Hus, der laa nord for den udgravede Del af Kirkens Fundamenter, var helt fjærnet og den brugelige Del af Materialerne var anvendt til Opførelsen af Kirkehuset, blev hele det Terræn, der før var optaget af Søren Jensens Hus og Have, afgravet i over en Meters Dybde. Under Anders Andersens Ledelse blev i det tidlige Foraar Læs efter Læs af Murbrokker og Kalk ført bort, det mægtige Lag af Affald, der blev tilbage efter Kirkens Nedbrydning, da alt brugbart Materiale var bleven prammet til Skanderborg Slot.

Da dette forberedende Arbejde var fra Haanden, kunde Arkitekt Smidt i Maj tage fat paa den arkæologiske Undersøgelse, der førte til det vigtige Resultat, at nu ligger Kirkens nordre Sideskib og nordre Korsfløj med sit Vestkapel fuldstændig afdækket i Fundament i Forbindelse med alt, hvad der tidligere er udgravet; det er nu langt lettere end før at danne sig et Billede af den forsvundne mægtige Klosterkirke. Enhver, der staar foran Kirkehuset og ser mod Øst, har for sine Fødder Vestfronten i hele dens imponerende Bredde og kan forestille sig den dobbelte Række svære Piller, der i sin Tid rejste sig over Fundamenterne og bar de høje Hvælvinger over Midtskibet. Gaar man ud paa Vejen mod Nord, kan man opfatte Tværskibet i hele dets Længde — Nordre Korsfløj, Kors og Søndre Korsfløj —, og man bliver klar over, at der paa denne Kirketomt har ligget en Kirke, der var næsten saa stor som Løgum Klosters Kirke.

Skeletundersøgelserne. I Kirkens Nordside fandtes det ene velbevarede Skelet ved Siden af det andet; udenfor mod Nord er der ogsaa fuldt af Grave paa den fordums Kirkegaard, og udenfor Vestmuren fandtes en Mængde Skeletdele i en stor Fællesgrav; der er saaledes kommen for Dagen et i Danmark fuldstændig enestaaende Materiale af Skeletter fra Middelalderen. Dr. med. Isager har studeret og studerer de

mange Spor, som Sygdomme og Skrøbeligheder har afsat paa Knoglerne og er kommen til ganske overraskende Resultater, der ikke her skal foregribes. Om faa Dage vil enhver kunne se de sygdomsmærkede Knogler udstillede i det nye Kirkehus, og Dr. Isager har udarbejdet en Vejledning, der kan købes i Emborg.

Sommerudflugten Søndag den 18. Juni formede sig som en Rundtur i Hads Herred, hvis Formaal var gennem de bevarede Minder og Forklaringer paa Aastederne at vise Deltagerne en Række Billeder, der illustrerer Herregaardenes Historie.

Det naturlige Udgangspunkt var Borgtaarnet i Bjørnkjær Voldsted i Vandmosekoven ved Gersdorffslund, hvor Nationalmuseet paa Initiativ af Odder Museum har foretaget en Udgravning under Ledelse af Arkitekt C. M. Smidt.

Staaende i Kælderen i det udgravede Borgtaarn, fortalte Dr. Didriksen, Gylling, der har været Sjælen i Udgravningsarbejdet, hvad Undersøgelsen har bragt for Dagen: I det trettedende Aarhundrede har Egnens Stormand boet i det trange, skumle Taarn og har søgt at beskytte sit og sine Folks Liv bag dets metertykke Mure og brede Grave. Men Borgen var ikke stærk nok; en Fjende blev den mægtig; den blev plyndret, brændt og nedrevet. Brønden i Kælderen har man fyldt med Træstumper, Korn og Lerkar, der blev knust ved den Behandling, de fik. Dr. Didriksen har af Skaarene sammensat ikke mindre end 35 Kar. Fundet er enestaaende, idet man ikke noget andet Sted i Danmark har fremdraget saa gamle Husholdningskar i saa stort Tal; nogle har været brugt til »Brændevinstøj«. Deltagerne havde Lejlighed til at se Fundet i Odder Museum, før Billoget satte sig i Bevægelse.

En Modsætning til Bjørnkjær var den store smukke — stærkt restaurerede — Gosmer Kirke, der vidner om Kristendommens Magt over Sindene gennem Tiderne. Bygget af Sognets Folk til Gudstjeneste for snart 800 Aar siden staa den endnu vel vedligeholdt og moderniseret og bruges efter sin Bestemelse, mens alle andre Bygninger fra samme Tid forlængst er sunken i Grus, ogsaa de Gaarde, der kunde vise os Minder fra den Tid, da Aarhus Bisp og Domkapitel var Herre i Hads Herred (ca. 1300—1536). Heller ikke det Aarhundrede (1536—1660), da Kronens Lensmænd paa Aakjær Slot havde afløst Bispens, har efterladt iøjnefaldende synlige Spor. Først da Krongodset efter Svenskekrigen blev solgt og delt mellem Aakjær og de nye Herregaarde: Gersdorffslund, Rathlousdal, Rødstenseje, Rantzausgave, kom der en Ordning, der holdt sig længe og spores overalt. I Gosmer Kirke bevares de jordiske Rester af de to første Slægter paa Rathlousdal-Gersdorffslund Rathlou og Schack-Rathlou.

Efter at have vist Gosmer Kirke holdt Bibliotekar Haugsted Foredrag i Rathlousdals Have om den Mand, der mere end nogen anden har præget Stedet, idet han har bygget

Gaarden og anlagt Haven med dens Mindesmærker, Statsministeren Joachim Otto Schack Rathlou, Stedets store Mand.

Ved Schack Rathlous Død 1800 gik Stamhuset over til en fjern Slægtning, Geheimeraad Chr. Fr. v. Holstein. En Ætling af ham, Bibliotekar v. Holstein Rathlou, gav til Slut en livfuld Skildring af sin Bedstefader, de jydsk Herregaardsskytters Fører i 1848, Viggo v. Holstein Rathlou, der i 20 Aar styrede Stamhuset med stor Dygtighed.

Før Deltagerne skiltes, bragte en gammel Hadsherredbo, Gymnasielærer R. Thomassen, Hjørring, en Tak til Odder Museum for det energiske Arbejde, der gøres for at bevare Minderne fra de gamle Dage. Bibliotekar Haugsted takkede for al Hjælp og Støtte, som Historisk Samfund havde modtaget paa Aastederne.

Generalforsamlingen blev holdt i Aarhus Museum Mandag den 19. Juni Kl. 4. Formanden aflagde Beretning for Aaret 1932 og gennemgik Regnskabet¹⁾, der blev godkendt. Medlems-tallet var gaaet lidt ned; de tilstedeværende lovede hver i sin Kreds at virke for Tilgang.

De efter Tur afgaaede Medlemmer af Bestyrelsen: Haugsted, Berg Henriksen, v. Holstein Rathlou og Randa blev genvalgt. Revisor, Lærer Pihlkjær, Hasle, ønskede ikke Genvalg. Formanden takkede ham for hans Arbejde og foreslog flv. Hovedkasserer ved Statsbanerne, Svend Simesen, der blev valgt.

Efter Generalforsamlingen konstituerede Bestyrelsen sig: Bibliotekar Haugsted Formand, Forstander Henningsen Næstformand, Kontorchef Berg Henriksen Kasserer, Bibliotekar, Dr. phil. v. Holstein Rathlou Sekretær, Kriminaldommer Hvas, Valgmenighedspræst Lykke, Odder, Gaardejer Povlsen, Tinning, Direktør Randa, Redaktør Østergaard, Brabrand.

Samfundet har i 1932 modtaget fortsat Understøttelse fra Staten, fra Aarhus og Skanderborg Amtsråd, fra Aarhus, Horsens, Skanderborg og Silkeborg Kommuner samt fra Landbo-spækassen, fra Arbejderspækassen og fra Spare- og Laanekassen i Aarhus. Bestyrelsen bringer herved sin bedste Tak for disse Tilskud.

¹⁾ Se Aarbog 1933, S. 208—10.

Historisk Samfund for Aarhus Stift.

Regnskab for Aaret 1933.

Indtægt.	Kr.	Øre	Udgift.	Kr.	Øre
Kassebeholdning fra forrige Aar..	622	95	De forenede Bogtrykkerier	3430	50
Medlemsbidrag	3899	00	Forfatterhonorar	840	00
Tilskud:			Klicheer	28	00
Fra Staten	155,00	-	Sommermødet Kr. 185 ÷ solgte Sange Kr. 39,00	146	00
- Arbejdersparek. i Aarh.	100,00		Svend Aakjærs Foredrag i Hammel	70	00
- Spare- og Laanek. i Aarh.	100,00		Dansk historisk Fællesforening ...	68	76
- Silkeborg Byraad	40,00		Administration: Sekretærens Hono- rar	250,00	
- Aarhus Amsraad	50,00		Redaktionens Kontorudgift.	70,00	
- Skanderborg Amsraad ..	50,00		Bestyrelsesmøder	14,50	
- Skanderborg Byraad ..	25,00		Porto	216,58	
- Aarhus Byraad	50,00		Annoncer	37,00	
- Landbosparek. i Aarhus	50,00				
- Horsens Byraad	25,00				
	645	00	Købt ældre Aarbøger	11	00
Solgte ældre Aarbøger m. m.	173	84	Udgravningerne i Solbjerg	60	90
Renter			Dansk hist. Fællesforenings Møde .	70	00
pr. ^{31/3} -33 Kr. 13,35			Andre Omkostninger	5	29
pr. ^{30/6} -33 Kr. 26,60	39	95	Kassebeholdning	51,62	
			Do. hos Sekretæren ..	10,59	
	5380	74		62	21
	5380	74		5380	74

Regnskab.

155

Aarhus, d. 8. Marts 1934. C. Berg Henriksen.

Regnskabet gennemgaaet, befundet rigtigt og i Overensstemmelse med de foreviste Bilag. Kassebeholdningen forevist.

Aarhus, d. 24. April 1934.

S. Simesen.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
<i>R. Thomsen: Dagligt Liv i Hads Herred i 70erne</i>	1
<i>C. J. T. Thomsen: Aarhus Bys Skøde- og Panteprotokoller 1683—93</i>	25
<i>M. Møller: Aarhus Skipperlaug</i>	49
<i>Henrik Larsen: Lisbjerg Sogn i Fortiden</i>	85
<i>J. Didriksen: Undersøgelse af Dyngby Kirkes Tomt</i>	104
<i>Chr. Buur: En Fundats fra Aarhus Hospital fra Begyndel- sen af det 17. Aarhundrede</i>	110
<i>Edv. Egeberg: Steen Blicher og Himmelbjærg-Festerne</i>	123
<i>J. Vejlager: Et Par Træk af Himmelbrevens Historie</i>	143
<i>H. U. Ramsing: Lidt mere om Kirkerne i Horsens</i>	150
Historisk Samfund	152
Regnskab	155

HISTORISK SAMFUND FOR AARHUS STIFT

har i 1908—34 udgivet 27 Aarbøger.

(Indholdsfortegnelse paa Omslagets anden og tredje Side).

Nye Medlemmer kan ved Henvendelse til Samfundets Formand, Bibliotekar Ejler Haugsted, St. Pauls Kirkeplads 7, Telefon 1322, købe Aarbøgerne 1922—32 for 21 Kr. tilsammen (enkelte Aarbøger 3 Kr.) samt C. M. Smidt: Øm Kloster. En udførlig, rigt illustreret Beskrivelse af Udgravningerne med Plan over hele Klosteranlægget, for 1 Kr.

Medlemsbidraget er 3 Kr. aarlig.

Medlemmer af de andre historiske Samfund under »Dansk historisk Fællesforening« kan abonnere paa Aarhus Stifts Aarbøger for nedsat Pris, 2 Kr. aarlig, og vort Samfunds Medlemmer kan abonnere paa de andre Aarbøger for samme Pris og kan erhverve »Fortid og Nutid«, Dansk historis Fællesforenings Tidsskrift, for halv Pris, 2 Kr. 50 Øre om Aaret.